

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีกิจกรรมที่แตกต่างจากสัตว์อื่นๆ ในโลกนี้ทั้งนี้เพราะ มนุษย์มีการดำรงชีวิตอย่างชาญฉลาด มีการเรียนรู้ มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่มนุษย์รุ่นหลังได้ศึกษาความรู้ที่มนุษย์รุ่นบรรพบุรุษได้สั่งสมไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นผลมาจากการใช้ความคิดและการฝึกฝนมิใช่โดยสัญชาตญาณ หรือพัฒนาการตามธรรมชาติเหมือนสัตว์อื่น ๆ (วิไลวรรณ, ขนิษนันท์, 2539 : 4 -13) เช่นพฤติกรรมของสัตว์ชนิดเดียวกันซึ่งอยู่คนละซีกโลก แต่แสดงพฤติกรรมเดียวกันออกมาให้เห็นนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเรียนรู้หรือถ่ายทอดให้กันและกัน แต่เกิดจากลักษณะธรรมชาติของสัตว์นั้นๆ แต่สำหรับมนุษย์แล้วมิได้เป็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีมันสมองที่ใช้สำหรับการคิด ไตร่ตรอง คำนวณ ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตและปรับตัวกับสภาพแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน นอกจากนั้นมนุษย์ยังมีความสามารถอย่างสูงในการฝึกฝนสมอง ฝึกฝนการคิดด้วยตนเอง และการเรียนรู้ของมนุษย์นั้นสามารถเรียนรู้ได้จากการถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง พร้อมกันนั้นก็มีความพยายามที่จะคิดค้นพัฒนาเพิ่มเติม จากการศึกษาที่ได้รับความรู้ที่สั่งสมมาในอดีต เพื่อจะปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับปัจจุบันและถ่ายทอดไปจนถึงอนาคต การได้รับความรู้ของมนุษย์นั้น มีทั้งได้รับการถ่ายทอดจากมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง จากสภาพแวดล้อมด้านต่างๆ ตลอดจนสภาพทางสังคม การรับการถ่ายทอดของมนุษย์นั้นก็คือ การเรียนรู้ (Learning) ซึ่งการเรียนรู้นั้นก็คือกระบวนการหนึ่งของการศึกษาของมนุษย์นั้น ไม่ว่าจะเกิดจากกระบวนการที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับสังคมและสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นการกำหนดความรู้แบบสังคมประภิต (Socialization) ซึ่งถ่ายทอดความรู้ความชำนาญค่านิยมจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง การถ่ายทอดความรู้โดยผ่านการฝึกอบรมในสถาบันทางการศึกษา และความรู้ความคิดที่เกิดจากประสบการณ์ของมนุษย์เอง โดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ ซึ่งมีผลต่อความรู้และความคิด การปฏิบัติด้วยตนเองบ่อยๆ ครั้งมนุษย์จะเกิดทักษะเฉพาะตัว เป็นความสามารถเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล อันเกิดจากการศึกษาของมนุษย์ ซึ่งการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ มีคุณธรรม มีความเจริญก้าวหน้าและพัฒนา การใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีต่างๆ มากมายมาช่วยผ่อนแรงจนถึงปัจจุบันนี้ และจะพัฒนาต่อไปในอนาคต อย่างไม่มีวันจบสิ้น

สิ่งหนึ่งที่เชื่อกันว่า น่าจะเป็นแนวคิดความเชื่อและแนวทางในการจัดมวลประสบการณ์ที่เป็นความรู้ให้แก่มนุษย์ทุกคน ทุกระดับการศึกษา ทั้งในสถาบันการศึกษาและนอกสถาบันการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาที่มีแบบแผนหรือไม่มีแบบแผนก็ตาม นั่นก็คือ “ปรัชญา” หรือ “Philosophy” ในภาษาอังกฤษ (กิริติ บุญเจือ , 2519 : 1) เมื่อนำปรัชญาซึ่งเป็นแนวความคิดความเชื่อ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการทางการศึกษา ทำให้เกิดวิทยาการแขนงหนึ่งเรียกว่า “ปรัชญาการศึกษา”

ปรัชญา

คำว่า “ปรัชญา” เป็นคำที่คุ้นเคยและรู้จักกันแพร่หลายโดยทั่ว ๆ ไป และมักจะเข้าใจกันว่า ปรัชญาเป็นเรื่องของความคิดที่สลับซับซ้อน แต่ปรัชญาก็ยังเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะปรัชญาสัมพันธ์กับมนุษย์มาก ปรัชญาแฝงอยู่กับสิ่งรอบตัวของมนุษย์และยังครอบคลุมถึงค่านิยมของสังคม เช่น ถ้าเราอยู่ในสังคมหนึ่งซึ่งได้รับการอบรมสั่งสอนในเรื่อง บรรทัดฐานของสังคมว่าอะไรดี อะไรงาม อะไรมีคุณค่า ก็จะเคยชินและยอมรับได้และอยู่ในสังคมนั้นตลอดชีวิต แต่เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงมีโอกาสได้เรียนรู้สังคมอื่น พบปะกับบุคคลอื่นๆ ต่างสังคม ก็จะพบว่า สิ่งที่ดี สิ่งที่งาม สิ่งที่มีคุณค่า นั้นจะแตกต่างจากสังคมเดิมของตัวเอง และเริ่มจะสับสน และพยายามหาคำตอบว่าสิ่งใดถูก สิ่งใดควรกันแน่ ปรัชญาก็เช่นกัน ก็จะเป็นปัญหาที่ถูกถามขึ้นเพื่อจะหาคำตอบว่า ความดีคืออะไร ความถูกต้องคืออะไร คนเราเกิดมาทำไม ก็ล้วนแต่เป็นปัญหาทางปรัชญาทั้งสิ้น จะเห็นว่าปรัชญาเป็นสิ่งที่ไม่ไกลจากตัวเราเลย แต่ติดตามการดำเนินชีวิตของเราตลอดเวลา ปรัชญาจึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาและทำความเข้าใจอย่างยิ่ง

ความหมายของปรัชญาที่แท้จริงยังไม่มีคำตอบเป็นเอกฉันท์ เพราะ การที่จะให้คำจำกัดความของปรัชญามีใช้สิ่งที่จะทำได้ง่ายและถูกต้องสมบูรณ์ (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ , 2524 : 1) ปรัชญาไม่ใช่วิทยาศาสตร์ ไม่ใช่สังคมศาสตร์ และไม่เหมือนกับประวัติศาสตร์ (กิริติ บุญเจือ, 2519 : 1) จึงเป็นการยากที่จะให้ คำจำกัดความที่แน่นอนลงไปว่า ปรัชญา คือ อะไร และความหมายปรัชญา ก็เป็นไปตามทัศนะของนักปรัชญาแต่ละคน และแตกต่างออกไปตามแต่ละลักษณะของปรัชญา แต่ละยุคแต่ละสมัยอีกด้วย (บรรจง จันทรสภา, 2527 : 4) ความหมายของปรัชญาจึงมีหลากหลายความหมาย หลากหลายความคิดหลากหลายความเชื่อหรือตามแต่ทัศนะของแต่ละบุคคล หาคำจำกัดความตายตัวไม่ได้ ทั้งนี้ค่านิยมหนึ่งอาจเป็นที่ยอมรับของ

คนกลุ่มหนึ่งแต่ไม่เป็นที่ยอมรับของคนอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้ มิได้หมายความว่านิยามนั้นผิด แต่ขึ้นอยู่กับ การมองปัญหาตามสภาพการณ์และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ

ความหมายของปรัชญา

ปรัชญาเป็นคำภาษาไทย แผลมาจากภาษาอังกฤษว่า Philosophy มีรากศัพท์มาจาก ภาษากรีก คือ คำว่า Philosophia มาจากคำสองคำคือ Philein หมายถึง to love แปลว่า รัก และ Sophia หมายถึง wisdom แปลว่า ปัญญาฉลาดปราดเปรื่อง เมื่อรวมกันแล้วหมายถึง love of wisdom แปลว่า ความรักในความรู้ รักในความจริง หรือ รักในปัญญา (Runes , 1976 : 235) แสดงว่าหัวใจของนักปรัชญา คือ ความรักในความจริงนั่นเอง ดังนั้น คนที่ได้ชื่อว่า เป็นนักขวนขวายแสวงหาความรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ที่ตนเองเห็นว่าแจ่มชัดที่สุด เรียกว่า นักปรัชญา (Philosopher) (Thankur , 1977 : 3)

สำหรับภาษาไทยนั้น คำว่า ปรัชญา เป็นคำที่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้แทนคำว่า Philosophy ของคำในภาษาอังกฤษ ซึ่งตรงกับคำใน ภาษาบาลีว่า ปัญญา หมายถึง ความปราดเปรื่องเรื่องความรู้อย่างลึกซึ้ง (กิรติ บุญเจือ , 2522 : 152) และตรงกับคำในภาษาสันสกฤต 2 คำรวมกันคือ ปรุ และ ชญา คำว่า ปรุ หมายถึง พิเศษ ประเสริฐ และคำว่า ชญา หมายถึง รู้ รวมกันแล้วหมายถึง ความรู้พิเศษ ไม่มีจุดสิ้นสุด ไม่มีอวสาน

อย่างไรก็ตาม ความหมายปรัชญา ยังมีผู้ให้ความหมายตามทัศนะและความเชื่อของตนเองมากมาย ตามความหมายดังต่อไปนี้

จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (Kneller , 1964 : 1) ได้ให้ความหมายว่า ปรัชญา คือ ความพยายามคิดอย่างรอบคอบเกี่ยวกับความจริงแท้ของมวลสรรพสิ่งในจักรวาล

จอห์น เอส บรูบาเชอร์ (Brubacher , 1962 : 20) ให้ความหมายว่า ปรัชญา คือ ความรักในความจริงฉลาดเป็นมารดาแห่งศาสตร์ทั้งปวง

โชฟิลด์ (Schofield , 1972 : 3) กล่าวว่า ปรัชญา เป็นกระบวนการถามคำถาม การถามนำไปสู่ความรู้ คำถามจึงสำคัญกว่าคำตอบ ทุกคำตอบจะนำไปสู่คำถามใหม่

เมธี ปิรันธนานนท์ (2519 : 47) ให้ความหมายไว้ว่า ปรัชญา เป็นแนวคิดที่เชื่อว่า ดีที่สุด ซึ่งได้จากการวิเคราะห์รอบด้านอย่างถี่ถ้วนลึกซึ้ง เพื่อที่จะสามารถยึดเป็นแนวทางในการดำเนินงานใดๆ หรือการดำเนินชีวิตของบุคคลได้

รัตนา ตันบุญเต็ก (2523 : 11) ให้ความหมายว่า ปรัชญามีใช่องค์ความรู้ และมีใช่ปัญญาแต่เป็นกิจกรรมทางปัญญา

อมร โสภณพิเศษชูวงศ์ (2514 : 2) กล่าวว่าปรัชญา คือ การจัดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และประสบการณ์ทางจริยศาสตร์และศาสนาให้เป็นระบบวิเคราะห์ ความคิดรวบยอดทั่วไป พิจารณาความสมเหตุสมผลของความคิดเหล่านั้นแล้วนำมาสัมพันธ์กับวิธีการของปรัชญา คือ การค้นหาเหตุผลตามหลักของปรัชญา

จากการพิจารณาความหมายของปรัชญา ตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษและภาษาไทยมีความหมายร่วมกัน คือ ความรู้ ซึ่งตามทัศนะของตะวันตกหมายถึง ความรู้อันพิเศษสุดปราศจากข้อสงสัย ให้ความสำคัญกับการแสวงหาความรู้ ให้ความสำคัญกับการค้นคว้า และพยายามหาคำตอบในสิ่งที่ตนอยากรู้ทำให้หนทางแห่งการแสวงหาความรู้หาที่สิ้นสุดไม่ สะท้อนให้เห็นว่าคนทางตะวันตกสนใจและมีผลงานทางปรัชญาอย่างต่อเนื่อง ส่วนปรัชญาตามทัศนะของตะวันออกเป็นเรื่องของกระบวนการแสวงหาความรู้ เป็นเรื่องใหม่และยุ่งยากซับซ้อนสูงส่ง ทั้งยังให้ความสำคัญกับความรู้ และตัวผู้รู้มากกว่าการแสวงหาความรู้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่าคนตะวันออกสนใจศึกษาและมีผลงานทางด้านปรัชญาจำกัดลงไปด้วย (สุภา ใจบุญ , 2531 : 15)

สำหรับปรัชญาตามความหมายของผู้รู้นั้น จะมีความหมายแตกต่างกัน ในด้านทัศนะ ความเชื่อ และความสนใจของแต่ละคนที่มีต่อชีวิต สังคม โลก และจักรวาล ซึ่งคำนิยามของแต่ละคนที่แตกต่างกันนั้นไม่ได้หมายความว่านิยามผิด แต่ขึ้นอยู่กับมุมมองปัญหาตามสภาพการณ์และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น ปรัชญาก็เป็นปัญหาที่ต้องหาคำตอบต่อไป ปรัชญายังคงเป็นความคิดเห็นที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ หาข้อสรุปแน่นอนไม่ได้ เพราะหากพิสูจน์ไปจนหมดแล้วก็จัดว่า

เป็นศาสตร์ (จ๋านงค์ ทองประเสริฐ , 2514 : 2) มิใช่ปรัชญาอีกต่อไป ดังนั้น ปรัชญาจึงยังคง
หาคำตอบไม่ได้ ไม่มีข้อสรุปที่แน่นอน แม้จะมีความจริงแต่ก็เป็นความจริงที่ไม่อาจเข้าใจได้
ตามตัวอักษร (วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ , 2523 : 11)

สรุปได้ว่าปรัชญา หมายถึง แนวคิดทัศนคติของแต่ละบุคคลที่มีต่อสรรพสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยว
กับชีวิต โลก จักรวาล เพื่อแสวงหาคำตอบ แสวงหาสัจธรรมของสรรพสิ่งทั้งหลาย โดยอาศัย
วิธีการทางตรรกศาสตร์และการคาดคะเนอย่างมีหลักการ ทั้งยังเป็นการสะท้อนถึงแนวคิดและ
วิวัฒนาการทางความคิดของมนุษยชาติด้วย

การศึกษา

การศึกษาเป็นคำในภาษาไทย คือ "ศึกษา" ซึ่งตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน
ได้อธิบายความหมายว่า เป็นการเล่าเรียนฝึกฝนและอบรม (ราชบัณฑิตยสถาน , 2525 : 807)
ในภาษาบาลีใช้คำว่า "สิกขา" หมายความว่า ยังไม่รู้ เรียนให้รู้ รู้แล้วยังไม่เข้าใจพิจารณาให้
เข้าใจ เมื่อเข้าใจแล้วยังไม่ปฏิบัติ ก็ให้ปฏิบัติ สิกขา จึงเริ่มตั้งแต่เรียนเพื่อให้รู้ พิจารณาเพื่อ
ให้ได้เนื้อความและปฏิบัติตาม ส่วนในภาษาสันสกฤตใช้คำว่า "ศิกษา" ซึ่งมีความหมายเดียวกัน
ดังนั้น ศิกษา สิกขา หรือ ศิกษา ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (มหามกุฏราชวิทยาลัย ,
2525 : 496)

สำหรับความหมายตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษนั้น คือ คำว่า Education มีรากศัพท์
มาจากภาษาละติน 2 คำ รวมกัน คือ "E" (out of) และ "Duco" (to lead) ซึ่งเมื่อรวมทั้ง
ความหมาย 2 คำ เข้าด้วยกันจะมีความหมายว่า the act of teaching หรือ the act of training
(Good , 1959 : 145) ดังนั้นคำว่า Education ตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษจึงหมายถึง การนำ
ออกมา ดึงออกมา หรือการนำไปสู่จุดหมาย คือการเจริญงอกงามโดยการอบรมฝึกฝน

ความหมายของคำว่าการศึกษา อีกนัยหนึ่งคือ ความหมายของการศึกษาตามทัศนะ
ของบุคคลต่างๆ จะมีดังนี้

จอห์น ดิวอี้ (Dewey , 1967 : 20) ได้ให้ความหมายว่าการศึกษา คือ ความเจริญงอกงามของชีวิต เป็นความงอกงามที่ต่อเนื่องอย่างไม่มีเขตจำกัด และเป็นกระบวนการต่อเนื่องทางสังคมของชีวิต (1967 , 2) เพื่อให้เอกัตบุคคลเข้าใจตนเองและสังคมที่ตนสังกัดอยู่ ที่สำคัญที่สุดก็คือ การศึกษาเป็นกระบวนการวิธีที่จะช่วยให้คนเข้าใจชีวิตและสังคมปัจจุบัน นั่นคือ การศึกษาเป็น กระบวนการวิธีชีวิตอย่างหนึ่ง ไม่ใช่เป็นวิธีแห่งการเตรียมตัว บุคคล เพื่อ การดำรงชีวิตในอนาคต (Dewey อ้างถึงใน สมบูรณ์ พรหมภาพ , 2525 : 36)

อาร์ เอส ปีเตอร์ (Peters , 1967 : 20) ให้ความหมายของการศึกษาไว้ 3 ประเด็น คือ

1. การศึกษาเป็นเรื่องของความรู้ความเข้าใจ
2. การศึกษาคือการสื่อสารถ่ายทอดสิ่งที่มีคุณค่า
3. การศึกษาเป็นกระบวนการถ่ายทอดสิ่งที่ผู้เรียนยังไม่รู้และสิ่งที่สนใจจะเรียนรู้

พระราชวรมณี (2528 : 38-39) ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษาไว้ดังนี้

1. ในแง่สภาพที่เผชิญ การศึกษา คือ การแก้ปัญหาของมนุษย์
2. ในแง่ที่ประสบผล ถ้ามองในแง่ลบ การศึกษาทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากปัญหา ถ้ามองในแง่บวก การศึกษาทำให้เข้าถึงสิ่งที่ดีงาม มีอิสระภาพสุขสมบูรณ์
3. ในแง่ความสัมพันธ์ของชีวิตกับปัจจัยแวดล้อม การศึกษา คือ การทำให้มนุษย์พ้นจากการต้องพึ่งต้องขึ้นกับปัจจัยภายนอก มีความสมบูรณ์ในตัวมากขึ้นตามลำดับ

วิทย์ วิศทเวทย์ (2537 : 27) อธิบายการศึกษาไว้ 2 ประเด็น คือ

1. ในแง่กว้าง การศึกษาหมายถึง อิทธิพลทุกอย่างที่มีต่อสิ่งมีชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย
2. ในแง่แคบ การศึกษา หมายถึง กระบวนการที่สังคมถ่ายทอด วัฒนธรรม ความรู้ ความชำนาญ ค่านิยม จากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านโรงเรียนหรือสถาบัน

สุมน อมรวิวัฒน์ (2527 : 3) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ ระหว่างการศึกษา กับชีวิตว่า การศึกษา คือ เครื่องมือและกระบวนการต่อเนื่องอย่างหนึ่ง ที่ช่วยให้มนุษย์มีความเจริญงอกงาม

และปรับตัวได้ ดำเนินชีวิตที่ดีมีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พึงประสงค์การศึกษา กับชีวิตจึงเปรียบเสมือนเส้นใย 2 เส้น พันรวมกันแน่นสนิท ต่างเอื้ออำนวยประโยชน์แก่กันและกันและมีผลกระทบท่อกันตลอดมา

จากความหมายของการศึกษาที่ได้อธิบายมาแล้ว ซึ่ง ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาไทย และภาษาอังกฤษจะมีความสอดคล้องกันและมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เป็นการพัฒนามนุษย์ แต่ต่างกันตรงที่ว่า การศึกษา ตามความหมายของภาษาไทย หมายถึง ความเจริญงอกงามที่มีรูปแบบค่อนข้างแน่นอน คือมีเกณฑ์สูงสุดไว้ล่วงหน้า แต่ การศึกษา ตามความนิยภาษาอังกฤษ คือ การกระตุ้นส่งเสริมพัฒนาให้เป็นไปอย่างอิสระมากกว่า

จากทัศนะของนักการศึกษาที่ได้ให้นิยามของการศึกษาในแง่มุมต่างๆ ไข่มกมาย ซึ่งเมื่อสรุปแล้ว ความหมายขง การศึกษา ตามความหมายของนักการศึกษา คือ

1. การศึกษา คือ กระบวนการต่อเนื่องอย่างมีจุดประสงค์ อันก่อให้เกิด ความเจริญงอกงามในแนวทางที่ดี
2. การศึกษา คือ กระบวนการแก้ปัญหาของมนุษย์ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข ตลอดจนสามารถเสริมสร้างชีวิตและสังคมที่ดีได้

จากนิยาม “การศึกษา” ทั้งในความหมายของ พจนานุกรม และในทัศนะของนักการศึกษา สามารถ สรุป ได้ว่า

การศึกษา คือ กระบวนการในการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้เจริญงอกงามปราศจากข้อบกพร่องใดๆ ทั้งสิ้น เพื่อให้เอกตบุคคลเข้าใจตนเอง สามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ เข้าใจชีวิตและสังคมปัจจุบันได้ นั่นคือ เป็นกระบวนการชีวิตอย่างหนึ่ง แห่งการประกอบภาระกิจประจำวัน โดยวิธีการแสวงหาความรู้อย่างกว้างขวาง (Universal Education) ด้วยการศึกษจากธรรมชาติ ด้วยการปฏิบัติจริง การทำกิจกรรม ทั้งในสถาบันศึกษา นอกสถาบันศึกษา เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม

ปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาและการศึกษามีความสัมพันธ์กันมาก ปรัชญาแสดงถึงความเป็นจริงของโลก ชีวิต จักรวาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องชีวิต และการมีชีวิตอย่างมีคุณค่าได้ต้องอาศัยการศึกษา นอกจากนี้ ปรัชญายังมองภาพรวมของสรรพสิ่งทั้งปวงอย่างมีหลักเกณฑ์และเป็นระบบ เมื่อนำปรัชญามาพิจารณาร่วมกับการศึกษา โดยมองการศึกษาทั้งวิเคราะห์วิจารณ์การศึกษาอย่างกระจ่างชัดเจนแล้ว จึงเสนอทัศนะทางการศึกษา ความสัมพันธ์ของปรัชญาและการศึกษานี้ก็คือ ปรัชญาช่วยมองภาพรวมของการศึกษา และช่วยวางรูปแบบในการจัดการศึกษา กำหนดเป้าหมายหรืออุดมคติทางการศึกษา

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษาไว้หลายแนว ซึ่งจะขอเสนอพอเข้าใจดังนี้

เอ็ดเวิร์ด เจ เพาเวอร์ (Power , 1967 : 4) กล่าวว่าปรัชญาการศึกษา คือ แผนงานสำคัญสำหรับพิจารณาเพื่อให้ได้มาซึ่งการศึกษาที่สมบูรณ์ที่สุด

ฟิลิป เอช ฟีนิก (Pheonix , 1967 : 4) ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่า คือ ความสอดคล้องของระบบคุณค่า และความเชื่อที่มีเหตุผลถูกต้องและสมบูรณ์ อันเป็นพื้นฐานในการประเมินผล และเสนอแนะในการปฏิบัติทางการศึกษา

ก๊อดเฟร ทอมสัน (Thomson , 1929 : 4) กล่าวสรุปไว้ว่า ปรัชญาการศึกษาหมายถึง การพิจารณาการศึกษาอย่างถี่ถ้วนโดยตลอด และพิจารณาความคิดที่สอดคล้องกันเกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งหมดอย่างมีเหตุมีผล โดยคำนึงถึงประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

คริสโตเฟอร์ เจ ลูคัส (Lucus , 1970 : 136) ได้กล่าวไว้ว่า ปรัชญาการศึกษา หมายถึง ความคิดความเชื่อ หรือทักษะเกี่ยวกับการศึกษาที่โรงเรียน ซึ่งโรงเรียนจะมีบุคลากรที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษายึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนานักเรียนหรือให้การศึกษาแก่นักเรียน

บรรจง จันทรสา (2527: 27) ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาไว้ว่า เป็นความพยายาม คิดอย่างถี่ถ้วน พินิจพิเคราะห์ และอย่างมีระบบที่จะมองหรือพิจารณาองค์ประกอบทุกส่วนของการศึกษาในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญและจำเป็นต่อสังคมวัฒนธรรมของมวลมนุษย์ แนวคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษานี้ จะเป็นเครื่องนำทางหรือหลักยึดในการดำเนินการศึกษา

สุมิตร คุณากร (2520 : 39) กล่าวไว้ว่า ปรัชญาการศึกษา คือ อุดมคติ อุดมการณ์ อันสูงสุด ซึ่งเป็นหลักยึดในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำหนดความคิดในการกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา

ภิญโญ สาร (2526 : 91) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา หมายถึง ความรู้อันเกี่ยวกับการศึกษานั้น ย่อมหมายถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษา เนื้อหาวิชาที่ให้การศึกษ และวิธีการให้การศึกษ

ศักดา ประจักษ์ประทานพร (2530 : 45) ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษา ว่า ปรัชญาการศึกษา คือ ความคิดเห็นอย่างวิพากษ์วิเคราะห์ เกี่ยวกับกระบวนการก่อให้เกิดการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่งความคิดเห็นนี้ตั้งอยู่บนรากฐานของ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และอภิมิถวิทยา กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ปรัชญาการศึกษา พิจารณาองค์ประกอบของการศึกษาทุกๆ ส่วนอย่างถี่ถ้วน และความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษานี้ จะเป็นเครื่องนำทางหรือยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษา และพิจารณาปัญหาต่างๆ ทางการศึกษาโดยส่วนรวม

รัตนา ตันบุญเต็ก (2523 : 43) ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษา ไว้ว่า เป็นการคิดเชิงปรัชญาในปัญหาของการศึกษา และเพื่อประโยชน์ต่อการปฏิบัติทางการศึกษา

สมบุญ วรรณภาพ ได้สรุปปรัชญาการศึกษาออกเป็น 3 แนว คือ

1. ปรัชญาการศึกษา คือ การยึดเอาเนื้อหาทางปรัชญาทั่วไปเป็นแม่บท แล้ว ย่อมหมายความว่า ปรัชญาทั่วไปมีอยู่ก่อนวิชาการศึกษา ผลที่ปรากฏ คือ การยอมรับว่า ปรัชญาการศึกษามีฐานะเป็นปรัชญาประยุกต์ (applied philosophy) แขนงหนึ่ง นั่นคือ ปรัชญาการศึกษาเป็นหมวดการศึกษาที่นำเอาปรัชญาแม่บทมาใช้ในการศึกษา

2. ปรัชญาการศึกษายึดเอาตัวการศึกษาเป็นแกนกลาง แล้วผลที่ปรากฏ คือ เรายอมรับว่าปรัชญาการศึกษาคือทฤษฎีทั่วไปทางการศึกษา

3. ปรัชญาการศึกษาคือการมุ่งหาความกระจ่างในแนวคิดและกิจกรรมการศึกษา ซึ่งผลที่ปรากฏ คือ เราเข้าใจว่า ปรัชญาการศึกษาเป็นอุปกรณ์สำหรับนำไปใช้วิพากษ์ วิจารณ์ องค์ประกอบของการศึกษาโดยเฉพาะปัญหาของการศึกษาและความรู้ในวิชาปรัชญาการศึกษาย่อมไม่ใช่เนื้อหาของวิชาการศึกษา

จากความหมายของปรัชญาการศึกษาของนักวิชาการแต่ละท่านที่ได้กล่าวไว้ สรุปได้ว่า

ปรัชญาการศึกษา หมายถึง แนวความคิดเห็นความเชื่อ หลักการ กฎเกณฑ์ ที่เกิดความพยายามอย่างถี่ถ้วน พิสูจน์ พิเคราะห์ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อให้ได้แนวคิดหลักในการจัดการศึกษาและนำมาใช้ประโยชน์แก่การปฏิบัติทางการศึกษา

หน้าที่และบทบาทของปรัชญาการศึกษา

หน้าที่และบทบาทของปรัชญาการศึกษา ซึ่ง มิลลาร์ด และเบอทอดชี (Millard and Bertocci , 1969 : 196 - 197) ได้เสนอแนวคิดไว้ ดังนี้

1. การวิจารณ์ข้อสมมติฐานทางปรัชญาของระบบและแนวปฏิบัติด้านการศึกษา และนำความรู้จากวิชาสังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์กายภาพ มนุษยศาสตร์และปรัชญา มาเป็นหลักในการพิจารณาข้อสมมติฐานเหล่านั้น ในลักษณะเช่นนี้ นักปรัชญาการศึกษาจะทำหน้าที่วิจารณ์ และอธิบายสิ่งต่างๆ ที่คลุมเครือในวงการศึกษาหรือองค์ประกอบของการศึกษาที่ไม่เหมาะสม

2. การนำเอาทฤษฎีที่เหมาะสมลงไปสู่การปฏิบัติ ได้แก่ การนำไปสู่กระบวนการทางการศึกษา เพื่อกำหนดเป้าหมายหลัก และจุดมุ่งหมายของการศึกษา

หน้าที่และบทบาทของปรัชญาทางการศึกษาที่กล่าวมาแล้ว บุคคลที่น่าจะมีบทบาทในการพิจารณาเป็นอย่างมาก คือ นักปรัชญาและนักการศึกษา เนื่องจากนักปรัชญาและนักการศึกษา เป็นผู้นำเอาวิธีการ หรือ การแสวงหาทางเลือก หรือการสอบถามปัญหาต่าง ๆ ของการศึกษา เพื่อ ทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ที่จะแก้ปัญหาของการศึกษา (เมธี ปิรันธนานนท์ , 2523 : 24) ด้วยเหตุที่ว่า นักการศึกษา มีความผูกพันกับการศึกษา ทำให้เข้าใจปัญหาการศึกษาได้ ส่วนนักปรัชญานั้น จะช่วยชี้ช่องทางด้วยทัศนะที่มีคุณค่าต่อการศึกษาและชีวิตมนุษย์ได้

แนวทางการนำเสนอปรัชญาการศึกษา

นักวิชาการกำหนดแนวทางการนำเสนอปรัชญาของการศึกษา ออกเป็น 4 รูปแบบ คือ

1. ปรัชญาการศึกษาที่ประยุกต์มาจากปรัชญาแม่บท โดยการนำเอาหลักการต่างๆ ในปรัชญาแม่บทมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา หรือใช้ปรัชญาแม่บทมาใช้ในการสร้างระบบและวิธีการทางการศึกษา ปรัชญาการศึกษาแม่บทที่นำมาประยุกต์เป็นปรัชญาการศึกษา ได้แก่ ธรรมชาตินิยม (Naturalism) จิตนิยม (Idealism) สัจนิยม (Realism) ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และ อุดมคติภาวะนิยม (Existentialism) เป็นต้น
2. ปรัชญาการศึกษาที่มาจากความคิดของนักปรัชญาแต่ละคน ซึ่ง การเสนอปรัชญาการศึกษาในแนวนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อ เสนอแนวคิดของนักปรัชญาแต่ละคน และต้องการให้ผู้เรียนเข้าใจระบบความคิด แต่ละคนอย่างลึกซึ้ง
3. ปรัชญาการศึกษาที่เป็นกิจกรรม ในการแสวงหาความกระจ่างให้กับความคิดทางการศึกษา เป็นกิจกรรมของปรัชญา คือ การใช้หลักเกณฑ์ทางปรัชญามาวิเคราะห์ และแสวงหาความกระจ่างให้กับความคิดต่าง ๆ ทางการศึกษา ซึ่งล้วนแต่มีความสำคัญต่อกระบวนการทางการศึกษา นักปรัชญาการศึกษาที่เสนอความคิดในแนวนี้ เห็นว่าปัจจุบันเราควรจะต้องแก้ปัญหาทางการศึกษาหลายประการ ซึ่งปรัชญาในแนวนี้ไม่สนใจที่จะเสนอระบบการศึกษาแต่ต้องการให้ความกระจ่างแก่ความคิดทางการศึกษาและขจัดความกำกวมต่างๆ เท่านั้น เช่น นักการศึกษา กล่าวว่า ตนสนับสนุนและต้องการเห็นเด็กมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ แต่ถ้า

นักเรียน ได้โต้แย้งไม่เคารพเชื่อฟังเขา เขาจะยอมหรือไม่ ในฐานะที่เป็นครูผู้จัดกิจกรรมการเรียน การสอน นักการศึกษาพอใจและยอมรับผลกระทบของเสรีภาพได้หรือไม่ สิ่งเหล่านี้เรื่องที่ ประชญาการศึกษาในแนวนี้นำมาวิเคราะห์ ในเรื่อง ความหมายและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการเรียนรู้ของเด็กว่าเป็นอย่างไร เป็นต้น

4. ประชญาการศึกษาที่ยึดการศึกษาเป็นกลาง โดยการศึกษาแนวนี้อึดเอากระบวนการศึกษา ในปัจจุบันมาวิเคราะห์ โดยคำนึงถึงพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมแล้วเสนอเป็น ระบบการศึกษาใหม่ เพื่อจัดข้อบกพร่องของระบบการศึกษาในปัจจุบัน นักปรัชญาการศึกษาที่ เสนอแนวคิดในลักษณะนี้ได้แก่ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) และทีโอดอร์ บรามเมลด์ (Theodore Brameld) ได้เสนอให้นำการเมืองและวัฒนธรรมเข้ามาวิเคราะห์ร่วมกันกับปรัชญาในการกำหนด เป้าหมายและวิธีการของการศึกษา ส่วน อิวาน อิลลิช (Ivan Illich) และ เอฟเวอร์เรท ไรเมอร์ (Everett Reimer) หลังจากที่ทำการวิเคราะห์ระบบการศึกษาในปัจจุบันแล้ว ได้เสนอให้ยกเลิก ระบบโรงเรียน (ศักดา ประจักษ์ประทานพร, 2530 : 42-46)

จากแนวทางการนำเสนอปรัชญาการศึกษาดังที่กล่าวมาแล้วทั้ง 4 ประการ นั้นต่างมี ลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป และการวางหลักสำคัญของการศึกษานั้นมีความแตกต่างกัน ตามแต่ละสังคมของแต่ละประเทศ จำเป็นที่จะต้องให้ปรัชญาการศึกษาสอดคล้องกับ ความ ต้องการของสังคมทั่วไป จึงต้องสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง สำหรับการวิจัยในครั้งนี้จะนำแนวคิดทาง การศึกษา ที่มีผู้เสนอไว้ มาวิเคราะห์ เนื้อหาสาระ เพื่อหาข้อสรุปว่า มีปรัชญาการศึกษาใดบ้างที่ สอดคล้องกับเนื้อหาสาระในเรื่องที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ได้กล่าวถึง

องค์ประกอบทางการศึกษา

นักการศึกษาได้จัดองค์ประกอบทางการศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาการศึกษา ในฐานะที่ "การศึกษา" เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาบุคคลและสังคมส่วนรวมไว้มากมายหลายประการ องค์ประกอบทางการศึกษามีหลากหลายประการ เช่น สถานที่ตั้งของสถานศึกษา หรือสถาบัน โรงเรียน ระบบการบริหารและการจัดการ หลักสูตร ผู้สอนหรือครู ผู้เรียน เป็นต้น ซึ่งการจัด องค์ประกอบทางการศึกษานั้น ก็เพื่อให้มองเห็นทิศทางที่จะปฏิบัติตามแนวทางของปรัชญาการ ศึกษาที่ได้กำหนดไว้แล้ว

สำหรับองค์ประกอบทางการศึกษาที่ผู้วิจัยทำการศึกษาในครั้งนี้ คือ องค์ประกอบทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษา 6 ด้าน ได้แก่

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา
2. หลักสูตร
3. ผู้สอน
4. ผู้เรียน
5. กระบวนการจัดการเรียนการสอน
6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา (Objectives of Education)

จุดมุ่งหมายทางการศึกษา นับว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะพัฒนาการศึกษา เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของคนในการที่จะพัฒนาประเทศชาติต่อไป เพราะถ้าขาดจุดมุ่งหมายทางการศึกษาแล้ว ก็จะไม่รู้ทิศทางในการจัดการศึกษาไปสู่เป้าหมายได้

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของจุดมุ่งหมายทางการศึกษาไว้ดังนี้

สมพงษ์ สิงหนะพล (2528 : 23) กล่าวไว้ว่า จุดมุ่งหมายทางการศึกษา หมายถึง ฐานในการพัฒนาการศึกษา พัฒนหลักสูตร เพื่อให้การศึกษามีเป้าหมายที่ชัดเจนว่าต้องการให้เกิดอะไรบ้างที่เป็นผลมาจากการศึกษา การเรียนรู้

ดิลก บุญเรืองรอด (2537 : 12-13) ได้ให้ความหมายของจุดมุ่งหมายทางการศึกษาโดยสรุปได้ดังนี้

จุดมุ่งหมายทางการศึกษา หมายถึง การพัฒนาคุณภาพของคน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศ ซึ่ง การที่จะดำเนินการทางการศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมายทางการศึกษาสูงสุดที่ได้ตั้งไว้ ควรจะได้ดำเนินการด้านการศึกษาในจุดมุ่งหมายทางการศึกษา ในระดับบุคคล และระดับสังคมให้บรรลุเป้าหมายก่อน จึงจะสามารถดำเนินการให้บรรลุจุดมุ่งหมายทางการศึกษาสูงสุดได้

1.1 จุดมุ่งหมายทางการศึกษาระดับบุคคล เป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาระดับพื้นฐานที่มุ่งให้เกิดความเจริญใน " ตัวคน " แต่ละคน เป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาโดยตรง (Pedagogical Objective of Education) โดยพิจารณาความเจริญงอกงามทางปัญญาของแต่ละคนในด้านต่าง ๆ แล้วแต่ว่าจะยึดทฤษฎีใดเป็นหลัก ซึ่งรายละเอียดจะแตกต่างกันไปตามระดับการศึกษาและประเภทการศึกษา เพื่อให้แต่ละคนมีความเจริญงอกงามอย่างเหมาะสม ครบถ้วน

1.2 จุดมุ่งหมายทางการศึกษาระดับสังคม เป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่ทำหน้าที่เป็นกรอบให้จุดมุ่งหมายทางการศึกษาระดับบุคคลว่า ควรจะมีรายละเอียดเช่นไร จึงจะก่อให้เกิดความเจริญในด้านต่าง ๆ ต่อส่วนรวมได้ โดยเฉพาะ ด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม จุดมุ่งหมายทางการศึกษาระดับสังคมมีความสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายทางการศึกษาระดับบุคคลอย่างแยกกันไม่ออก ทั้งนี้ความเจริญของบุคคลจะส่งผลกระทบต่อส่วนรวมในด้านต่างๆ ด้วย

สำหรับจุดมุ่งหมายทางการศึกษาระดับสังคม ยังสามารถแยกรายละเอียดย่อย ๆ ได้ดังนี้

1.2.1 จุดมุ่งหมายทางการศึกษาเชิงการเมือง (Political Objective of Education) คือ การที่บุคคลเจริญขึ้นนั้น จะต้องไปสู่การมีวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) ที่เหมาะสม ที่จะส่งผลให้ การเมือง การปกครอง และการบริหารระดับต่างๆ ของประเทศ มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น และมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงการที่ผู้มีการศึกษาจะต้องทำหน้าที่ทั้งในฐานะผู้นำหรือผู้ตาม หรือผู้ร่วมงานได้อย่างเหมาะสม นำความสำเร็จในการจัดการหรือการบริหาร ทั้งระดับองค์กรย่อย องค์กรใหญ่ ชุมชน รัฐบาล และประเทศชาติโดยส่วนรวม

1.2.2 จุดมุ่งหมายการศึกษาเชิงเศรษฐกิจ (Economic Objective of Education) เป็นจุดมุ่งหมายที่บุคคลพัฒนาขึ้นสู่การเป็นผู้มีความรู้ความสามารถของผู้ประกอบอาชีพได้อย่างแท้จริง สามารถออกไปประกอบอาชีพ มีรายได้มาดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ หรือกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีความสามารถทั้งการผลิตและบริโภคอย่างเหมาะสม มีส่วนร่วมในการสร้างความมั่นคงก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของส่วนรวมด้วย

1.2.3 จุดมุ่งหมายเชิงสังคม (Social Objective of Education)

หมายความว่า บุคคลที่ผ่านการศึกษา จะต้องมีส่วนร่วมในความเข้าใจอันดีระหว่างบุคคล จะต้องทำหน้าที่ที่ดี ในฐานะ พลเมือง เสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม เพื่อนำสังคมไปสู่การเป็นสังคมที่มั่นคง ก้าวหน้า มีสันติภาพ และสงบสุข

ซึ่งจุดมุ่งหมายการศึกษาในความหมายนี้ ทั้งระดับบุคคลและระดับสังคมนี้ จำเป็นที่นักวางแผนและนักบริหารการศึกษา จะต้องทำความเข้าใจเป็นอันดับแรกทั้งในแง่ประเภทและรายละเอียด เพราะจะทำให้องค์ประกอบทางการศึกษาส่วนอื่นๆ มีแนวปฏิบัติให้บรรลุจุดมุ่งหมายได้ต่อไป

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า

จุดมุ่งหมายการศึกษา หมายถึง เป้าหมายในการพัฒนาคน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศด้านต่างๆ โดยผ่านกระบวนการทางการศึกษาเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทางปัญญา จุดมุ่งหมายทางการศึกษาเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ การศึกษาใดที่ขาดจุดมุ่งหมายย่อมเป็นการศึกษาที่ขาดหลักยึด

2. หลักสูตร

หลักสูตรจัดเป็นองค์ประกอบทางการศึกษา และเป็นแนวทางหนึ่งที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาและบริหารการศึกษาที่จะสามารถทำให้การดำเนินการทางการศึกษาได้มีทิศทางที่จะบรรลุเป้าหมายได้

นักการศึกษาหลายท่าน ได้ให้ความหมายของคำว่า "หลักสูตร" ไว้ดังต่อไปนี้

หลักสูตร หมายถึง ประมวลกิจกรรมและประสบการณ์ทั้งหลายที่มีอยู่ทั้งใน และนอกห้องเรียนซึ่ง จัดขึ้นเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาทุกด้าน (สงวน สุทธิเลิศอรุณ , 2523 : 192)

หลักสูตร หมายถึง โครงการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน ให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณลักษณะที่สอดคล้องกับความมุ่งหมายทางการศึกษาที่กำหนดไว้ (สุมิตร คุณากร, 2518 : 2)

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงศ์ (2539 : 1) กล่าวไว้ว่า หลักสูตร เป็นตัวกำหนดหรือกรอบของ แนวปฏิบัติที่จะทำให้การจัดการเรียนการสอนบรรลุตามความมุ่งหมายที่วางไว้ หลักสูตรจึงเป็นเสมือนแผนที่เดินเรือ ซึ่งแสดงทิศทางที่จะไปให้ถึงจุดหมายปลายทางที่เราต้องการ หลักสูตร ระบุถึง สิ่งที่ผู้เรียนควรจะเรียนรู้ สิ่งที่จะสอนในโรงเรียน แต่ไม่ได้ระบุว่าอะไรจะเกิดขึ้นบ้างใน ระหว่างกระบวนการเรียนการสอน หลักสูตรระบุถึง สิ่งที่มุ่งหวัง จะให้เกิดอะไรขึ้นในตัวผู้เรียน คือ เป็นกลุ่มของจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ได้รับการขยายแล้วนั่นเอง หลักสูตรจึงช่วยในการ จัดการสอนและตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการสอน

สม ชัยสรรค์ (2538 : 36) ได้ให้ความหมาย หลักสูตร ไว้ว่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ บรรจุความมุ่งหมายของความรู้ไว้อย่างครบครัน เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถทุกด้านของ ผู้เรียนให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลและส่วนรวมอย่างมากที่สุด

นอกจากนี้ เอกวิทย์ ณ ถลาง (อ้างถึงใน สม ชัยสรรค์ , 2538 : 36) ได้ให้ความหมาย ของคำว่า หลักสูตร ว่าหมายถึง ประมวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้เด็กนักเรียน เนื้อหาวิชา ทักษะคติ แบบพฤติกรรม กิจวัตร สิ่งแวดล้อม ฯลฯ เมื่อประมวลเข้ากันแล้ว ก็เป็นประสบการณ์ ที่ผ่านเข้าไปในการรับรู้ของผู้เรียน

ส่วน คาร์เตอร์ วี กู๊ด (Good , 1973 : 157) ได้ให้ความหมายของ หลักสูตร ว่า เป็น ประสบการณ์การเรียนรู้ที่นักเรียนได้รับทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนที่โรงเรียนวางแผน ที่จะจัด ให้ผู้เรียน เพื่อให้ นักเรียนมีการพัฒนาด้านร่างกาย สังคม สติปัญญา และจิตใจ

สรุปว่า หลักสูตร เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ที่กำหนดไว้ตามปรัชญา การศึกษา ซึ่งจะ เป็นแนวปฏิบัติในการจัดการศึกษาและบริหารการศึกษาให้สอดคล้องกับความ มุ่งหมายการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ด้วย

3. ผู้สอน

ผู้สอนเป็นองค์ประกอบทางการศึกษาที่สำคัญด้านหนึ่ง ที่มีบทบาทต่อการศึกษาในการให้ความรู้ ปฐกษัตริย์คุณธรรมและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่นักเรียนเพื่อบรรลุจุดหมายทางการศึกษาตามความต้องการของหลักสูตร ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดการศึกษาด้วย

นักวิชาการทางการศึกษาได้ให้ความหมายไว้ ดังต่อไปนี้

ผู้สอน คือ ผู้ที่มีบทบาทในการให้การศึกษารหรือให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เรียนและเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อผู้เรียน ต่อสถาบันการศึกษา ซึ่งผู้สอนจะต้องได้มีโอกาสเรียนรู้จากแหล่งอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีบทบาททางสังคมด้วย ผู้สอนจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษา เป็นผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียน ทำหน้าที่อบรมและบริการแก่ผู้เรียน ผู้สอนจึงต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถ และได้รับการฝึกฝนมา โดยเฉพาะ และนำความรู้ความสามารถและทักษะที่มีไปใช้ในการแก้ปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียน ได้ (ปรีชา เศรษฐสุนทร , 2533 : 13 - 14)

นอกจากความหมายดังกล่าวแล้ว สุวิวัฒน์ มุทฺธเมธา (2523 : 7 -10) ได้ให้ความหมายของผู้สอน ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

ผู้สอน หมายถึง ผู้จัดการ ผู้จัดและนำแหล่งวิทยากรต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยจัดทำ จัดหาสื่อการเรียน จัดประสบการณ์ต่าง ๆ มาเสริมสร้างเพื่อผลดีแก่การเรียนรู้ของผู้เรียน เป็นผู้แนะนำ เป็นผู้ร่วมงานกับผู้เรียน ในการเลือกประสบการณ์ที่ถูกต้อง เหมาะสมในการเรียนรู้ เป็นผู้นำในการกระตุ้นส่งเสริม จูงใจให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในตัวผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้คิด พิจารณา วางแนวทางไปสู่ผลการเรียนรู้ตามจุดหมายที่วางไว้

จากคำจำกัดความของนักการศึกษา ดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า

ผู้สอน คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชา ตลอดจนการอบรมคุณธรรม ศีลธรรมให้แก่ผู้เรียน ด้วยวิธีการสอนที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในอันที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์

มากที่สุด และทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในทุกด้าน คือ ทางสติปัญญา ทางกาย ทางอารมณ์ และ ทางสังคม ผู้สอนจึงเป็นบุคคลสำคัญในการจัดการศึกษา คือ เป็นผู้จัดการและนำแหล่งวิทยาการต่างๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียน เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียน และให้บริการแก่ผู้เรียน รวมทั้งเป็นผู้ร่วมทำงานกับผู้เรียน เพื่อร่วมสร้างและนำการเลือกประสบการณ์ต่างๆ มาให้ผู้เรียนได้สัมผัส ดังนั้น ผู้สอนจึงต้องได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างมากโดยเฉพาะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีทักษะที่จะนำไปใช้แก้ปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียน

4. ผู้เรียน

ในการจัดการทางการศึกษาองค์ประกอบทางการศึกษาด้านหนึ่งที่จะขาดไม่ได้ คือ ผู้เรียน เพราะหากไม่มีผู้ที่สนใจอยากจะเรียน อยากจะรู้ อาจทำให้องค์ประกอบทางการศึกษาด้านอื่นๆ ไม่สามารถดำเนินการได้ ดังเช่น หากไม่มีผู้เรียนก็จะมีผู้สอน ไม่มีหลักสูตร ไม่มีการจัดการเรียนการสอน ซึ่งหากขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง จะทำให้การจัดการศึกษาไม่สมบูรณ์ และอาจจะไม่ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

นักการศึกษา ได้อธิบายความหมายของ ผู้เรียน ดังต่อไปนี้

ผู้เรียน คือ ผู้ที่มีความอยากรู้อยากเห็นทางวิชาการ มีความรับผิดชอบที่จะเรียนรู้ได้มากที่สุด โดยการแสดงความคิดเห็นและสติปัญญาร่วมกันกับผู้อื่นหรือจะคิดด้วยตนเอง ชอบทำงานด้วยตนเอง มีความเชื่อมั่นในความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง(สันต์ ธรรมบำรุง , 2526 : 26 - 27)

ผู้เรียน คือ ผู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากพฤติกรรมเดิมเป็นพฤติกรรมใหม่ อันมีผลต่อเนื่องจากการได้รับประสบการณ์ต่างๆ ที่ผู้สอนจัดให้หรือไม่ได้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช (มธธ.), 2523 : 12)

ผู้เรียน คือ ทรรศนภาพของชาติที่สังคมต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ จะมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา ซึ่งจะถูกเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมก่อนการเรียนรู้และหลังการเรียนรู้ให้แตกต่างกัน

โดยผู้สอน เช่น ก่อนการเรียนรู้ทำสิ่งที่เป็นนามธรรมหรือรูปธรรมไม่ได้ หลังการเรียนรู้สามารถทำได้ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมได้ (ประกอบ กิระติ , 2520 : 60 - 61)

จากความหมายดังกล่าว สรุป ความหมายของ คำว่า ผู้เรียน ได้ดังนี้

ผู้เรียน หมายถึง ผู้ที่มีความกระตือรือร้นในการที่จะพัฒนาสติปัญญาของตนเอง เพื่อจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใหม่ ๆ ของตนเองในทางที่เหมาะสม สามารถที่จะใช้ความรู้เป็นแนวทางในการพัฒนาการประกอบอาชีพของตนเองได้ โดยการเรียนรู้นั้น ผู้เรียนสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง หรือมีผู้อื่นแนะนำกระตุ้นให้เกิดความรู้ หรือเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น

5. กระบวนการเรียนการสอน

กระบวนการเรียนการสอน เป็นองค์ประกอบทางการศึกษาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการศึกษาที่ต้องจัดให้มีขึ้น เป็นวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ และส่งเสริมให้องค์ประกอบทางการศึกษาด้านอื่นๆ โดยเฉพาะด้านผู้เรียน ให้สามารถพัฒนาตนเองได้

นักการศึกษาได้ให้คำจำกัดความของคำว่า กระบวนการเรียนการสอน ไว้ดังต่อไปนี้

กระบวนการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการ หรือวิธีการ (the means) ประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้และเนื้อหาวิชา ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนบรรลุจุดหมายหรือจุดประสงค์ตามที่หลักสูตรระบุไว้ กระบวนการเรียนการสอน เปรียบได้กับกระบวนการก่อสร้างบ้าน (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ , 2539 : 12)

กระบวนการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการหรือวิธีการต่างๆ ที่ ผู้สอนใช้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องและผู้สอนนำเสนอ หรือเป็นกลวิธีต่างๆ ที่จะชักจูง หรือแนะนำให้ผู้เรียนเจริญไปตามทิศทางที่ครูต้องการ (อบรม สนิทบาล , 2524 : 20)

กระบวนการเรียนการสอน คือ การจัดสภาพการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับโครงสร้างของแต่ละวิชา และจัดให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับลักษณะ

ของสังคม โดยให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายการศึกษาที่วางไว้ (นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ และ คณะ , 2521 : 3 - 4)

จากคำจำกัดความดังกล่าวที่นักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน ได้ให้ความหมายไว้ สามารถสรุปได้ดังนี้

กระบวนการเรียนการสอน หมายถึง การจัดประสบการณ์ สถานการณ์หรือกิจกรรม อย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ อันจะเป็นผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้นและเร็วขึ้น นอกจากนี้ยังส่งเสริมหรืออำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนได้เจริญงอกงามทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา และสามารถปรับตัวเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยผู้สอนจะเป็นผู้จัดวิธีการในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียนในรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพของผู้เรียนและสามารถนำพาผู้เรียนไปสู่จุดมุ่งหมายได้

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

การบริหารและการจัดการศึกษาเป็นองค์ประกอบทางการศึกษาที่จัดว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะนำทางให้การจัดการศึกษามุ่งสู่เป้าหมายได้

สำหรับคำจำกัดความของ คำว่า การบริหารและการจัดการทางการศึกษา มีนักวิชาการ ได้ให้คำจำกัดความ ไว้ดังนี้

อบรม สนิทपाल (2524 : 49 - 51) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการศึกษาไว้ว่า

การบริหารและการจัดการศึกษา หมายถึง การที่บุคคลที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้ร่วมกันจัดหลักสูตร และประมวลการเรียนการสอน วิธีดำเนินการสอน การจัดหาอุปกรณ์ การเรียนการสอน การวัดผล การปกครอง การจัดกิจกรรมพิเศษ การบริหารและการจัดการ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้เจริญงอกงามในทุกๆ ด้าน จนเต็มความสามารถที่ผู้เรียนมีอยู่

ดิลก บุญเรืองรอด (2537 : 14) ได้ให้ความหมายของคำว่า การบริหารและการจัดการศึกษาไว้ ดังต่อไปนี้

การบริหารและการจัดการศึกษา หมายถึง การหาวิธีการในการดำเนินการทางการศึกษา ให้สนองตอบต่อสังคมทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพได้อย่างกว้างขวาง โดยให้เกิดประโยชน์สูงสุด และประหยัดทรัพยากรได้มากที่สุด โดยการบริหารและการจัดการศึกษานั้นควรจะจัดการให้ได้ ดังนี้ คือ

1. จัดให้มีเนื้อหาวิชาน้อยที่สุดแต่เกิดประโยชน์สูงสุดในแง่การศึกษาต่อและการทำงาน
2. จัดกระบวนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เร็วที่สุดและสูงที่สุด ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ

ทั้งนี้ รวมทั้งการจัดให้มีการวางแผนการจัดองค์กร และการพัฒนาองค์กร (Organization Development) อย่างต่อเนื่อง มีการจัดระบบติดตามและประเมินผล ตั้งแต่ การจัดเกณฑ์ และดัชนีทางการศึกษา การทำเครื่องมือและดำเนินการติดตามการประเมินผล และปรับปรุงการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

จากข้อสรุปในการจัดการศึกษาของ สุวัฒน์ มุททเมธา (2523 : 2 - 3) ได้อธิบายไว้ว่า

การบริหารและการจัดการศึกษา หมายถึง การที่บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา นับตั้งแต่เกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษา จุดมุ่งหมายการศึกษา ผู้เรียน ผู้สอน วิธีการจัดการเรียนการสอน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้ร่วมกันจัดรูปแบบขึ้น เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายการศึกษาที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง กำหนดไว้หรือกลุ่มบุคคลได้กำหนดไว้ร่วมกัน โดยการใช้การบริหารและจัดการการศึกษาแบบใด ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับปรัชญาการศึกษาที่กำหนดไว้ด้วย

จากความหมายที่นักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของ คำว่า การบริหารและการจัดการทางการศึกษา นั้น สามารถสรุปได้ ดังนี้

การบริหารและการจัดการศึกษา หมายถึง การที่บุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการศึกษาได้หาวิธีที่จะดำเนินการให้ผู้เรียน ซึ่งเป็นผู้ที่จะต้องได้รับประโยชน์โดยตรงจากการให้ การศึกษามากที่สุด ให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพต่อสังคมมากที่สุด โดยจะใช้วิธีการใดๆ ในการจัดการ ทางการศึกษา ซึ่งควรจะต้องประหยัดทรัพยากรมากที่สุดแต่เกิดประโยชน์มากที่สุด ทั้งนี้ควรจะยึด ประสิทธิภาพการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ จึงจะสามารถบริหารและจัดการศึกษาไปสู่เป้าหมายได้

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ปรัชญาการศึกษาพุทธศาสตร์ (Buddhism)

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์หมายถึง ปรัชญาการศึกษาที่มีรากฐานความเชื่อ มาจากพุทธปรัชญาเนื่องจากมีความเชื่อว่าเนื้อหาของศาสนาล้วนเป็นเนื้อหาของปรัชญาทั้งสิ้น ดังนั้น พุทธธรรมอันเป็นเนื้อหาของพุทธศาสนา ก็คือ เนื้อหาของพุทธปรัชญานั้นเอง และ พุทธธรรมได้ครอบคลุมปัญหาของปรัชญาไว้ได้อย่างสมบูรณ์ทั้ง ภววิทยา ญาณวิทยา และ คุณวิทยา (จิตรกร ตั้งเกษมสุข , 2525 : 26 - 27) ปรัชญาการศึกษานี้ถือเอาเอกัตบุคคลเป็น ศูนย์กลาง จะต้องเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองจึงเป็นการศึกษาที่ถูกต้องอย่างแท้จริง (สังวร พรหมเสน , 2526 : 20 - 21)

ความเป็นมา

พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงพบเห็นสภาพ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ทรงประจักษ์ว่า มนุษย์มีปัญหาที่มีความทุกข์ที่ผูกพันอยู่กับชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ปัญหาดังกล่าว เป็นมูลเหตุและเป็นแรงดลพระทัยให้พระองค์คิดหาทางที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ ในที่สุดพระองค์ก็พบทางสายกลางอันเป็นสังฆธรรมโดยแท้ นั่นคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และได้ทรงเทศนาสั่งสอนพุทธมามกะในเวลาต่อมา มาตั้งแต่ก่อนพุทธศักราช 45 ปี ซึ่งคำสอน ของพระพุทธเจ้ายังคงเป็นหลักยึดเหนี่ยว และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ทั่วโลกกว่าสองพันห้าร้อยปีเศษมาแล้ว นับได้ว่าพุทธปรัชญาเกิดจากความสนใจที่จะแก้ไขปัญหา ของมนุษย์ คือ ความทุกข์ และหนทางที่จะทำให้มนุษย์พ้นทุกข์นั้น เป็นแก่นสำคัญของ พุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่มุ่งให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดี มีศีลธรรม เป็นปรัชญาชีวิต เพื่อ เป็นแนวทางในการครองตนให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข การที่จะครองชีวิตอย่างมี

ความสุขได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีปัญญา (Wisdom) หรือ ยถาภูตสมมปัญญา ซึ่งหมายถึง ปัญญาที่รู้เห็นตามความจริงไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของสมมติฐาน (Hypothesis) ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงสามารถดับทุกข์ได้ เนื่องจากรู้จักตัวปัญหาและวิธีการ แก้ปัญหาอย่างถูกวิธี (พระมหาดรณรงค์ จิตตโสภโณ , 2528 : 9)

ประเทศไทยมีพลเมืองนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ มีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนา มาเป็นเวลายาวนาน อิทธิพลของพุทธศาสนาย่อมซึมซาบเข้าไปในขนบธรรมเนียมประเพณี และ วัฒนธรรมของไทย โดยเฉพาะด้านการศึกษา และปรัชญาการศึกษาของไทย จึงเป็นปรัชญา การศึกษาที่อิงพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐบาลพยายามพัฒนาประเทศในทุกด้าน แนวคิดทางการศึกษาได้รับการหยิบยืมมาจากต่าง ประเทศมาใช้มากขึ้น ประกอบกับการติดต่อสื่อสารกับประเทศต่างๆ มีมากขึ้น วัฒนธรรมของ ตะวันตกแพร่เข้ามาในประเทศไทยมากขึ้นด้วยเช่นกัน การศึกษาไทยหลังจากการเปลี่ยนแปลง การปกครองเป็นต้นมาจึงรับอิทธิพลของพุทธศาสนา น้อยลงตามลำดับ (ศักดิ์ ประทานพร, 2530 : 152 - 156) และมีแนวคิดทางการศึกษาแบบตะวันตกผสมผสานมากขึ้น จึงไม่สามารถ ระบุให้กระจำชัดได้ว่า ปัจจุบันปรัชญาการศึกษาของไทยเป็นแบบใด ซึ่งก็ย่อมส่งผลกระทบต่อ การศึกษาของไทยในปัจจุบัน ทำให้ขาดเอกภาพและไม่ชัดเจนตามไปด้วย นักวิชาการ และนักการศึกษาก็ได้ตระหนักในปัญหาเหล่านี้ จึงเสนอแนวคิดที่ว่าปรัชญาการศึกษาของไทยที่ เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยนั้นควรมาจากรากฐานของพุทธศาสนา

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นบุคคลแรกที่ได้พยายามประยุกต์ปรัชญาการศึกษา ไทยมาจากพุทธศาสนา เนื่องจากมองเห็นว่าหัวใจของพุทธศาสนา ได้แก่ อริยสัจ 4 ซึ่งเหมือนกับ วิธีการคิดอย่างใคร่ครวญหรือวิธีการคิดอย่างวิทยาศาสตร์นั่นเอง ส่วนหลักการในคัมภีร์ กาลามสูตร สาราณียธรรมและสัปปริสธรรม ก็เปรียบได้กับหลักประชาธิปไตย เกี่ยวกับการใช้ สติปัญญาการร่วมมือกันและเคารพในความคิดเห็นของคนอื่น ต่อมาก็ได้มีผู้ให้ความสนใจเสนอ แนวคิดและหลักการตลอดจนแนวการนำไปปฏิบัติมากมายทั้งในรูปของตำราและบทความ (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล , ม.ป.ป. ; 180)

นอกจากนี้บุคคลที่นักการศึกษาท่านอื่นๆ ยอมรับและรู้จักกันดีในด้านพุทธปรัชญา ได้แก่ ท่านพุทธทาสภิกขุ พระโสมกณคณาภรณ์ พระมหาดรณรงค์ จิตตโสภโณ จำนงค์ ทองประเสริฐ

สุนน อมรวิวัฒน์ สังวร พรหมเสน ดนัย เทียนพุ่ม แสง จันทร์งาม จิตรกร ตั้งเกษมสุข
 ประสาน ทองภักดี วศิน อินทสระ รัญจวน อินทรกำแหง วีรยุทธ วิเชียรโชติ และ วิจิตร
 เกิดวิศิษฐ เป็นต้น (สุภา ใจบุญ , 2531 : 59)

แนวคิดพื้นฐาน

พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาชีวิต พระพุทธเจ้าตรัสรู้ความจริงของชีวิต และสรรพสิ่ง
 ทั้งหลายตามสภาวะที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งก็ถือว่าเป็นธรรมสากล เป็นเหตุเป็นผล เป็น
 วิทยาศาสตร์ เป็นความจริงแท้ที่ไม่เปลี่ยนแปลง (รัตนา ตันบุญเต็ก , 2523 : 87 - 88) จึงนับ
 ได้ว่า พุทธปรัชญาเป็นสัจนิยม (Realism) ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาสอนตามความเป็นจริง
 ไม่ได้สอนว่ารูปหรือนามเป็นใหญ่เพียงอย่างเดียว ฉะนั้นพุทธปรัชญาจึงไม่ใช่วัตถุนิยมหรือจิตนิยม
 (สมัคร บุราวาศ , 2512)

พุทธปรัชญา แปลว่า ปัญญา หรือ ความรู้แจ้งของผู้รู้ ความรู้แจ้งนี้เกิดจากการฝึกฝน
 เล่าเรียน จำแนกและคิดด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง จนกระทั่งพบความจริงหรือสัจธรรม
 นั้นด้วยตนเอง (สุภา ใจบุญ , 2531 : 60) พระพุทธองค์ได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาโดยให้รู้จัก
 แก้ปัญหากับวิธีการ แก้ปัญหา ด้วยหลักการต่างๆ ดังนี้

1. หลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ การไม่หย่อนเกินไปและไม่เครียดจนเกินไปด้วยมรรค 8
 ประการ
2. หลัก สัตบุรุษ 8 ประการ
3. หลักช่วยเหลือตนเอง (อตาหิ ยัตตโน นาโถ)
4. หลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งเชื่อว่าสิ่งใดเกิดมาแต่เหตุ ต้องรู้เหตุ
5. หลักสติสัมปชัญญะ
6. หลักเว้นความชั่วทำความดีและทำจิตใจให้หมจดจดผ่องใสอยู่เสมอ
7. หลักการไม่ยึดติดมั่นในสิ่งทั้งปวง (สุรัตน เหล็กงาม , 2522 : 35)

พระพุทธองค์ได้ทรงเล็งเห็นว่าโลกและชีวิตเป็นอนิจจังจึงไม่มีอะไรแน่นอน จึงไม่ควรแสวงหาความสุขด้วยการยึดมั่นถือมั่น ซึ่งล้วนแต่จะทำให้เกิดทุกข์ ดังนั้นมนุษย์จึงควรพัฒนาความรู้ซึ่งพุทธศาสตร์ได้จัดไว้ 2 ระดับ คือ

1. สุตต ซึ่งเป็นความรู้สามัญที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ทั่วไป อาจนำมาเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพ
2. ปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ระดับสูงที่เกิดขึ้นภายในตัวเอง สามารถนำมากลั่นกรอง และวิเคราะห์ความรู้ระดับสูงสุด อย่างลึกซึ้ง (พิกิตา ปรารค์ประทานพร, 2530 : 158 - 159)

จะเห็นได้ว่า พุทธปรัชญายึดบุคคลเป็นศูนย์กลางและให้ความสำคัญกับธรรมชาติและเหตุผล จึงอาจสรุปได้ว่า พุทธปรัชญาเป็นปรัชญามนุษยนิยมได้โดยสาระ และเป็นสังคมนิยมโดยกระบวนการ (สุภา ใจบุญ , 2531 : 60) ทั้งนี้ เนื่องจากปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์มีลักษณะแตกต่างจากปรัชญาการศึกษาทั่วไป เพราะปรัชญาการศึกษาในแนวพุทธศาสตร์ถือว่าการเสริมสร้างบุคลิกภาพหรือการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์แบบนั้นจะต้องเริ่มที่ การเรียนรู้หรือเข้าใจความหมายความเป็นไป และความจริงเกี่ยวกับชีวิตตนเอง (วิชา) อย่างจริงจังแล้วจึงสร้างพฤติกรรมการแสดงออกและความรู้สึกนึกคิดให้สอดคล้องกับความรู้นั้น ทั้งนี้ ก็ด้วยการยึดหลักที่ว่าเจริญรอยตามพระพุทธองค์ที่รู้ว่าคุณจริงเกี่ยวกับชีวิตของตน (บุปเพนิวาสานุสติญาณ) รู้จักกฎเกณฑ์และวิถีชีวิต (จตุปปาตญาณ) และรู้จักในอันที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง (สังวร พรหมเสน , 2526 : 20 - 21)

การสร้างพฤติกรรมในการแสดงออก (ศีล) และการสร้างความรู้สึนึกคิด (สมาธิ) ให้สอดคล้องกับความรู้อย่างถูกต้องและมีเหตุผลนั้น (ปัญญา) นับได้ว่า เป็นกระบวนการในการแก้ปัญหา พัฒนาชีวิต อย่างมีขั้นตอน และมีเหตุผล ดังนั้นแนวคิดพื้นฐาน ของการพัฒนาบุคคล ตามแนวพุทธปรัชญาก็คือ การเปลี่ยนแปลงและสร้างบุคลิกภาพที่มีลักษณะเป็นความสะอาดอันเป็นผลมาจากกาปฏิบัติตามหลักแห่งศีล ความสงบอันเป็นผลมาจากสมาธิ ความสว่างอันเป็นผลมาจากปัญญาในชีวิตอื่นๆ ขึ้น ซึ่งผลดังกล่าวนี้ย่อมแพร่กระจายไปสู่สังคมส่วนรวมด้วย (ทรงวุฒิ สุธาอรธ , 2529 : 46)

หลักการสำคัญ

หลักการสำคัญของพุทธปรัชญา คือ หลักแห่งเหตุผล อันเป็นแก่นแท้ของพุทธธรรมที่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นประจักษ์ด้วยอริยสัจ (จิตกรร ตั้งเกษมสุข , 2525 : 76) และหัวใจของพุทธปรัชญาการศึกษาก็เป็นหลักแห่งเหตุผลเช่นกัน และให้ความสำคัญกับกระบวนการศึกษา 3 ชั้น คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. อริศีลสิกขา (ศีล) คือการฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริต จากกาย วาจา และอาชีวะ
2. อริจิตตสิกขา (สมาธิ) คือการฝึกฝนอบรมจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิตใจ
3. อริปัญญาสิกขา (ปัญญา) คือ การฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลส ดับทุกข์ได้อยู่ด้วยจิตใจผ่องใสเบิกบานเป็นอิสระ(พระภควรรุณี, 2525: 166 -168)

ซึ่งกระบวนการในการศึกษาหลักไตรสิกขานี้ จะต้องศึกษาอย่างพินิจ พิจารณาเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วย โยนิโสมนสิการ จนเกิดความรู้แจ้งตลอดในสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย (2525: 76)

เมื่อพิจารณาหลักสำคัญของพุทธปรัชญาแล้วอาจกล่าวได้ว่า พุทธปรัชญาการศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคลให้สงบด้วยสมาธิ สะอาดด้วยศีล สว่างด้วยปัญญา ซึ่งจะยังประโยชน์เบื้องต้น และส่งผลต่อสังคมโดยรวม

แนวคิดทางการศึกษา

1.จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายตามแนวคิดปรัชญาการศึกษาพุทธศาสนาธรรมมี 2 ระดับ คือ

1. ระดับผู้ที่ยังครองเรือน
2. ระดับผู้ที่ยังไม่ครองเรือน (สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย , 2529 : 32)

สำหรับจุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนา คือ นิพพาน แต่การนิพพานไม่ใช่เป็นเรื่องที่ง่ายนัก เพราะนั่นหมายถึง เป็นการดับสาเหตุของทุกข์ คือ อกุศลมูล โดยสิ้นเชิง ซึ่งในระดับนี้เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของผู้ที่ไม่ครองเรือน สำหรับผู้ครองเรือนอยู่ก็ควรจะมีระดับหรือดับเช่นกัน แต่ควรดับปัญหาของชีวิตให้ได้พอควร เพื่อจะได้ประสบชีวิตที่ร่มเย็นหรือพอควรแก่ภพที่ครองเรือนอยู่ด้วยการแก้ปัญหาตรงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น จุดมุ่งหมายการศึกษาย่อมเป็นสิ่งเดียวกันกับเป้าหมายของชีวิต ในเมื่อเป้าหมายของชีวิตในทางพุทธศาสนา คือ การบรรลุสภาวะที่ปราศจากทุกข์ ดังนั้นการบรรลุสภาวะที่ปราศจากทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาด้วย (พระราชวรมณี, 2525: 166 -168)

หากแบ่งจุดมุ่งหมายการศึกษาซึ่งมุ่งพัฒนาบุคคล เพื่อให้สามารถพัฒนาตนเอง และสังคม จะได้ดังนี้คือ

1. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนมีความรู้สึก ความจำ มีจิตใจ และมีความรู้อยู่บ้างแล้ว แต่ยังมี ความโลภ โกรธ หลง การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาจึงต้องการที่จะให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง คือ รู้จัก ชั้น 5 (ศักดา ปรารภประทานพร , 2530 : 160) รู้จักทุกข์ หรือปัญหาของตน อันเนื่องจากอกุศลมูลเพื่อที่จะให้ปัญหาอันเนื่องมาจาก อกุศลมูลลดลง หรือหมดไป และพัฒนาความรู้ความจำ ความคิด เพื่อให้เป็นไปในแนวทางที่เหมาะสม (สาโรช บัวศรี , 2518 ; 7)
2. เกี่ยวกับสังคม เนื่องจากสังคมต้องมีกฎเกณฑ์ ต้องมีการร่วมมือกันต้องมีการเคารพ นับถือ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน (กิติมา ปรีดีดิถก , 2520 : 14) ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นิยมใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคม ซึ่งได้กล่าวเรื่องเหล่านี้ไว้ในหลักไตรลักษณ์ อธิปไตย 4 (ศักดา ปรารภประทานพร, 2530 : 160) สาราณียธรรม 6 อปปริหานิยกรรม 7 และสัปปริสธรรม (กิติมา ปรีดีดิถก , 2520 : 14) และมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมเพื่อให้เกิดความร่มเย็นแก่ชีวิตในสังคมตลอดจนเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสังคมไม่ตื่นตระหนกไปกับความเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ซึ่งถ้าผู้ศึกษาได้เข้าใจในหลักธรรมเหล่านี้ก็จะเข้าใจสังคมได้ดีขึ้น และสามารถควบคุมดูแลให้เปลี่ยนไปในทางที่เป็นประโยชน์ได้และมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น

เพราะมนุษย์ไม่ได้อยู่คนเดียวแต่อยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วย มนุษย์จะต้องขจัดความเห็นแก่ตัวและร่วมมือกันเสริมสร้างสันติสุขในชุมชนและในโลก (ศักดิ์ ประจักษ์ประทานพร , 2530 : 45)

3. เกี่ยวกับลักษณะของการเรียนรู้ เพื่อให้รู้จักคิดพัฒนาวิธีคิดมุ่งให้คิดเป็น รู้จักใช้ เหตุผลในการแก้ปัญหาของชีวิต อย่างมีปัญญา

4. เกี่ยวกับความร่มเย็นของชีวิตมนุษย์ทั่วไป การศึกษาพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม (2530 : 160 - 161) และศีลธรรม คือ สร้างความถูกต้องเพื่อความก้าวหน้าทั้งทาง วัตถุและจิตใจต้องชี้ให้เห็นถึงความสุขทั้งสองอย่างซึ่งความสุขทางจิตนั้นยิ่งแสวงหาเท่าใด ยิ่งทำให้มีความร่มเย็นมากเท่านั้น ทำให้มีความร่มเย็นแก่ชีวิตและสังคมได้ (พุทธทาส , 2529 : 7)

2.หลักสูตร

เนื่องจากพุทธปรัชญาแบ่งการศึกษาเป็น 2 สาย คือ สายโลกียะ กับ สายโลกุตตระ สายโลกียะ มุ่งสอนให้คนเป็นคนดีในโลกนี้ ส่วนสายโลกุตตระ มุ่งสอนด้วยธรรมเบื้องสูงโดย มุ่งให้พ้นจากโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์ ด้วยเหตุนี้หลักสูตรจึงแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายชาวบ้าน และฝ่ายศาสนา (วิจิตร เกิดวิสิษฐ , 2520 : 153)

หลักสูตรแบบชาวบ้านคือ หลักสูตรที่สอนให้คนในโลกนี้เป็นคนดี ทั้งในด้านการ ประกอบอาชีพ ความประพฤติและด้านจริยธรรม ซึ่งแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ (1) ระดับบุคคล เช่น สัปปริสธรรม 7 มรรค 8 อิทธิบาท 4 (2) ระดับกลุ่ม เช่น สังคหวัตถุ 4 มฆวาสธรรม 4 และพรหมวิหาร 4 (3) ระดับสังคมและประเทศชาติเช่นทศพิธราชธรรม (วีรยุทธ วิเชียรโชติ , 2526 : 51) เป็นต้น

ส่วนหลักสูตรแบบศาสนานั้น คือ หลักสูตรที่มุ่งพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมล้วนๆ ซึ่งประกอบด้วย (1) หลักอริยสัจ 4 (2) หลักขันธ 5 (3) หลักไตรลักษณ์ (4) หลักปฏิจจุสมุปบาท (2526 : 26) นอกจากหลักธรรมที่กล่าวมาทั้ง 4 หลักธรรมแล้ว พระราชวรมณี (2528 : 51) ยังได้เสนอหลักธรรมที่ถือเป็นแก่นพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นจาก 4 หลักธรรมนี้ คือ หลักมัชฌิมาปฏิปทา ไตรสิกขา โอวาทปาฏิโมกข์ มรรค 8

ในแง่ของหลักสูตรตามแนวพุทธปรัชญา ที่สามารถจะให้บรรลุจุดมุ่งหมายทางการศึกษา พอจะสรุปได้ดังนี้

1. หลักสูตรภาคปริยัติ คือ ภาคทฤษฎีและเหตุปัจจัยของหลักสูตรทั้งหมด
2. หลักสูตรภาคปฏิบัติ คือ ภาคลงมือปฏิบัติเน้นการเรียนรู้การสอนด้วยการปฏิบัติจริง
3. หลักสูตรภาคปฏิเวธ คือ ภาคที่เป็นผลลัพธ์ซึ่งบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรในระดับต่างๆ รวมทั้งการประเมินผลด้วย (วิริยยุทธ วิเชียรโชติ , 2526 : 3)

หลักสูตรตามแนวพุทธปรัชญาทางการศึกษามุ่งผลิตคนที่มีความประเสริฐทั้งทางโลกและทางธรรม ดังนั้น เนื้อหาวิชาจึงประกอบด้วย เนื้อหาที่ว่าด้วยความรู้ความสามารถ ทักษะที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ และวิชาที่จำเป็นต่อการพัฒนาจิตใจ (วิริยยุทธ วิเชียรโชติ และ นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ , 2526 : 51) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ (2) เรื่องเกี่ยวกับสังคม และ (3) เรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ดังนั้นรายวิชาจึงประกอบด้วย กลุ่มวิชาศิลปศาสตร์ กลุ่มวิชาชีพ และวิชาศีลธรรมอันเป็นรายวิชาที่สร้างกำลังคน (วรวิทย์ วสันตกรกร, 2525 : 30 - 32) นับได้ว่าเป็นการศึกษาเพื่อเป็นกระบวนการพัฒนาความเป็นมนุษย์(Manhood) (จิตรกร ตั้งเกษมสุข , 2525 : 109)

3. ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ ผู้สอนมีบทบาทสำคัญมาก เพราะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมปัญญาและเป็นผู้นำทางวิญญาณ กล่าวคือ ผู้สอนจะต้องเป็นผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยาให้แก่ศิษย์และเป็นกัลยาณมิตรที่ช่วยชี้แนะ ชี้ช่องทางให้ศิษย์ เป็นคนรู้จักคิด รู้จักมอง ความหมายของสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง มีความรับผิดชอบ และรู้จักดำเนินชีวิตที่ดี เป็นพหูสูตรทางปัญญา และมีคุณธรรม (วิริยยุทธ วิเชียรโชติและนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ , 2526 : 53 - 57) ให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษาได้

คุณสมบัติของครูหรือผู้สอนตามแนวพุทธปรัชญามีดังนี้

- (1) กัลยาณมิตรประกอบด้วย คุณสมบัติของ กัลยาณธรรม 7 ประการคือ
 1. ปิโย - น่ารัก คือ ทำตนให้เป็นที่รักของศิษย์ ช่วยเหลือศิษย์มีความสบายใจ ยินดีที่จะเข้าไปใกล้เพื่อปรึกษา ไตร่ถาม

2. ครู - นำเคารพ ในฐานะประพาศติสมครแ่ฐฐานะให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้นใจ เป็นที่ฟังได้และปลอดภัย
3. ภาวณียะ - นำยกย่อง เป็นที่ยกย่องควรเอาอย่างคือ มีความรู้และ ภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ
4. วัตตยา - รู้จักพูดชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูด จะใช้อย่างไร คอยแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี
5. วจนักขโม - อดทนต่อถ้อยคำพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถามทุกอย่าง อยู่เสมอ อดทนฟังได้ไม่เบื่อ
6. คัมภีร์ญจะ กะถัง กัตตยา - กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้
7. โน วัฏฐาเน นิโยชเย - ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทาง เสื่อมเสีย

(2) ธรรมเทศกธรรม คือ ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม มี 5 ประการ คือ

1. อนุบุพพิทถา สอนให้มีขั้นตอนหรือเนื้อหาถูกลำดับ
2. ปரியายทสาวี จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล
3. อนุพฆาตา สอนด้วยจิตใจเมตตา มุ่งจะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน
4. อนามิสันกร สอนมิใช่มุ่งที่ตนจะได้ผลประโยชน์ตอบแทน
5. อนุปหัจจ สอนตามหลักเนื้อหาไม่ยกตนไม่เสียดสีข่มผู้อื่น

(3) ความเป็นผู้มีความสามารถ มีลีลาของนักสอน ได้แก่

1. สันทสสนา จะสอนอะไร ก็ชี้แจงอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง
2. สมหาทปนา สิ่งใดควรทำก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญเห็นสมจริง จนผู้ฟังอยากลงมือทำ
3. สมุดเตชนา รั้งใจให้เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจ แข็งขัน มั่นใจ ที่จะทำให้สำเร็จไม่กลัวยากลำบาก
4. สัมปหังสนา ทำบรรยากาศให้สนุกสดชื่น แจ่มใส ให้ผู้ฟังข่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและความสำเร็จ

(4) ครูตรวจสอบตนเองด้วยลักษณะการสอนของบรมครู 3 ประการ คือ

1. สอนด้วยความรู้จริง ทำได้จริงจึงสอนเขา
2. สอนอย่างมีเหตุผลให้เขาพิจารณาเข้าใจด้วยปัญญาของเขา
3. สอนได้ผลจริงสำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้น

(5) ปฏิบัติต่อศิษย์ ผู้สอนพึงอนุเคราะห์ ศิษย์ตามหลักธรรมเสมือนเป็นทิศเบื้องขวา (พระราชวรมณี , 2529 : 61 - 64) ดังนี้

1. แนะนำฝึกฝนให้เป็นคนดี
2. ให้เรียนดี คือ สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. บอกศิษย์ให้สิ้นเชิงโดยไม่ปิดบัง
4. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
5. ทำกาป้องกันในภิศทั้งหลาย คือช่วยคุ้มครองและเป็นที่พักพิงของศิษย์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิญาณวโรรส , 2529 : 76)

นอกจากนี้คุณสมบัติของผู้สอนที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษาตามที่ แสง จันทร์งาม (2526 : 55 - 56) ได้กล่าวไว้เป็นข้อๆ ดังนี้

1. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ
2. ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยะโส
3. มีความอดทน ใจเย็น
4. มีความยุติธรรม
5. มีความรอบคอบ
6. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา
7. รู้จักภูมิปัญญาของนักเรียน

4. ผู้เรียน

ผู้เรียนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษานั้น จะต้องเป็นผู้รับฟังคำแนะนำของผู้สอนด้วยความเคารพและศรัทธา มีคุณสมบัติที่ดีในการบำรุงครูอาจารย์ (วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ , 2520 : 150) ดังนี้

1. ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ
2. เข้าไปหาเพื่อรับใช้ปรึกษา
3. ไฟใจเรียนคือเรียนด้วยศรัทธา และรู้จักฟังให้เกิดปัญญา
4. ปรมนิบัติ ช่วยบริการ
5. เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็นกิจกรรมสำคัญ

นอกจากนี้ผู้เรียนตามทัศนะพุทธปรัชญานั้น จะต้องเป็นผู้รู้ในสัปปริสธรรม 7 ประการ (จิตรกร ตั้งเกษมสุข , 2525 : 133 -134) คือ

1. รู้จักเหตุ - คือรู้หลักความจริง รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล
2. รู้จักผล - ถือว่าการกระทำอย่างหนึ่งแล้วก่อให้เกิดผลอย่างไร
3. รู้จักตน - คือ รู้จักฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะปรับปรุงตนเอง
4. รู้จักประมาณ - คือ รู้จักกระทำอย่างพอเหมาะพอดี
5. รู้จักเวลา - คือ รู้จักกาลอันเหมาะสม และระยะเวลา ที่ใช้ในการประกอบกิจการที่ การงาน
6. รู้จักชุมชน - คือ รู้จักหน้าที่ประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ
7. รู้จักบุคคล - คือ รู้ว่าใครควรชม ใครควรยกย่อง ใครควรตำหนิ

จะเห็นได้ว่า ผู้เรียนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา นั้นจะต้องเป็นผู้ที่รอบรู้ คือ รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น รู้วิชาการ รู้ชุมชน และสังคม รู้จักใช้เหตุผลและคุณธรรมในการตัดสินใจแก้ปัญหา ทั้งของตนและสังคม

5. กระบวนการเรียนการสอน

กระบวนการเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญานั้น จะต้องเป็นวิธีที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ความจริงทั้งทางโลกและทางธรรม ครูทำหน้าที่เป็นผู้แนะแนวและกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ (วีระยุทธ วิเชียรโชติ , 2526 : 38) ด้วยการเน้นการพัฒนาความคิด นั่นคือ จะต้องมียุติธรรมนิสการ ซึ่ง ถือเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญที่สุดในระบบการเรียนการสอน

พระราชวรมณี(2514 : 156) ได้แสดงอานิสงส์ของโยนิโสมนสิการไว้ว่า เป็นหลักสำคัญในการศึกษา เพราะการศึกษาเริ่มต้นเมื่อมนุษย์เริ่มคิด โดยแบ่งวิธีคิดเป็น 2 ประเภท คือ

1. โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง ตามสภาวะแท้ๆ เน้นที่การขจัดอวิชชา
2. โยนิโสมนสิการประเภทสร้างคุณภาพจิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมและกุศลธรรมต่างๆ ที่เป็นการขจัดหรือข่มตัณหา

กระบวนการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนใช้ โยนิโสมนสิการ คือ การฝึกความคิดให้คิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระบบ คิดโดยแยกคาย รู้จักวิเคราะห์ ไม่มองสิ่งต่างๆ เพียงตื้น ๆ ผิวเผิน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างปัญญาบริสุทธิ์เป็นอิสระ

ยุทธวิธีในการจัดกระบวนการเรียนการสอนของปรัชญาลัทธินี้ คือ

1. รู้จักบุคคลที่จะสอน
2. เลือกเนื้อหาและวิธีสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน
3. สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม
4. สอนจากสิ่งที่เห็นง่ายไปหาสิ่งที่เห็นยาก
5. สอนจากสิ่งที่รู้ไปยังสิ่งที่ไม่รู้
6. สอนด้วยวิธีเปรียบเทียบ
7. สอนด้วยอุปกรณการเรียนการสอน เช่น
 - ก. ใช้เหตุการณ์ปัจจุบันหรือเหตุการณ์เฉพาะหน้าเป็นอุปกรณ
 - ข. ใช้ภาพนิมิตหรือฉายภาพยนตร์
 - ค. ใช้วิธีการทดลองให้ได้ประสบการณ์ด้วยตนเอง
8. สอนด้วยการทำตัวอย่างให้ดู
9. สอนด้วยปจฉา วิสัชนา (ถาม - ตอบ ปัญหา) (ประสาน ทองภักดี , 2520 : 19)

สำหรับขั้นตอนของการเรียนการสอนแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ ดังที่ได้กล่าวไว้ในหลักสูตรของพุทธปรัชญานั้นมีรายละเอียด ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ชั้นปรัชญา เป็นขั้นที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการเล่าเรียนจดจำได้ ความรู้เหล่านี้ จะได้จากภายนอกที่เรียกว่า “ปรโตโมชะ” ซึ่ง แปลว่า เสียงจากที่อื่น จากการศึกษาภายนอก ได้จากการแนะนำข่าวสาร การถ่ายทอดจากผู้รู้ เช่น พ่อแม่ ครู - อาจารย์ เพื่อน หนังสือ ฯลฯ ซึ่งความรู้ที่ได้ จะต้องเป็นความรู้ในทางที่ดี ไม่ผิดพลาดจึงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

2. ชั้นปฏิบัติ เป็นขั้นที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริงตามหลักไตรสิกขา ความรู้ขั้นนี้จะ ทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดและเกิดปัญญา ซึ่งการฝึกให้คิดอย่างผู้มีปัญญานี้ จะต้องคิดอย่าง โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำใจโดยแยบคายหรือคิดถูกวิธี หรือที่เรียกว่า รู้จักคิดหรือคิดเป็น มันคือ การคิดตามแนวของปัญญา คือ การรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ

3. ชั้นปฏิเวธ เป็นขั้นรู้จริงในสิ่งที่ศึกษาหรือ เรียกว่า “รู้แจ้ง” ในความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายสามารถขจัดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ได้ (พระราชวรมณี , 2524 : 226)

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

การบริหารและการจัดการทางการศึกษาตามแนวพุทธศาสนานั้น จะจัดโดยให้ผู้เรียน ประสบกับผู้รู้ธรรมะ และวิชาการด้านต่างๆ พร้อมด้วยการศึกษาปฏิบัติที่ตีทั้งปวง หรือจะจัดการ ศึกษาแบบบูรณาการ (integration) ซึ่งคล้ายกับนิพพาน (ดับกิเลสโดยสิ้นเชิง) หมายความว่า สภาพของชีวิตที่พร้อมเย็น เนื่องจาก การที่ปัญหาทั้งปวงในชีวิตได้แก้ตกไปเป็นส่วนใหญ่ หรือหมดไปแล้ว หรือจะจัดโปรแกรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ 1) ศึกษาตนเอง 2) ศึกษาสิ่งแวดล้อม และ 3) ศึกษาจริยธรรม ทั้งนี้ จริยธรรมจะช่วยให้อันตรกิริยา (interaction) ระหว่างตัวเราและสิ่งแวดล้อมของเราเป็นไปในทางที่สงบ และพร้อมเย็น ทั้งนี้โดยที่จริยธรรมช่วยทำให้บุคคลมีสติลดน้อย ทยอยไป แนวทางทั้ง 3 ประการจะนำไปสู่บูรณาการ ดังนั้น การศึกษาจึงไม่ควรที่จะละเลย เรื่อง จริยธรรม เป็นอย่างยิ่ง (สาทิส บัวศรี , 2535 : 440 - 442)

สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้เกิดขึ้น เนื่องจากการนำเอาพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยมุ่งพัฒนาสติปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เนื้อหาในหลักสูตรจึงประกอบด้วย เนื้อหาที่จำเป็นต่อวิชาชีพและเนื้อหาที่จำเป็นต่อการพัฒนาจิตใจ ผู้สอนต้องเป็นบุคคลที่สามารถช่วยเหลือ ชักจูง แนะนำ ชี้แจง และเป็นแบบอย่างที่ดี มีความสามารถบอกช่องทางให้ผู้เรียนให้ปฏิบัติตามแนวทางการฝึกอบรมได้อย่างถูกต้อง ผู้เรียนเป็นผู้คอยฟังคำแนะนำของผู้สอน ฝึกใช้ความคิดอย่างวิเคราะห์ ไตร่ตรอง เพื่อไม่ให้มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างผิวเผิน วิธีจัดการเรียนการสอนเป็นการฝึกอบรมแก่ผู้เรียนให้ประพฤติ ปฏิบัติอย่างมีระเบียบวินัยทางกาย วาจา ใจ ซึ่งประกอบด้วย ปรีชาปฏิบัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism)

สารัตถนิยมหรือ Essentialism หมายถึง สารหรือเนื้อหาที่เป็นหลักเป็นแก่นเป็นสิ่งที่สำคัญ ปรัชญาสารัตถในการศึกษา คือ ปรินญาที่ยึดเนื้อหา (subject matter) เป็นหลักสำคัญของการศึกษาและเนื้อหาที่สำคัญ (essential subject matter) นั้นต้องเป็นเนื้อหาที่ได้รับการถ่ายทอดมา (ไพทอร์ย์ สินลาร์ตัน , 2524 : 63 - 64)

สารัตถนิยม (Essentialism) เป็นแนวผสมระหว่าง Idealism และ Realism มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น สารัตถนิยม สารวาส

Essentia มาจากภาษาละติน หมายถึง สารหรือแก่นที่จำเป็น เนื้อหาสาระสำคัญทั้งหลายอันเป็นแกนกลางของแต่ละสังคมที่จะขาดเสียมิได้ เช่น มีความรู้ ทศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม และอื่น ๆ (บรรจง จันทรสภา , 2527 : 237) ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ สมควรได้รับการถ่ายทอดต่อไป ทั้งนี้เป็นการมองว่าวัฒนธรรมของสังคมเป็นสิ่งที่ตั้งงามและถูกกลั่นกรองไว้แล้ว และเพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งที่ตั้งงามนั้นจึงจำเป็นต้องถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ตั้งงามนั้นไว้แก่คนรุ่นหลัง

ความคิดตามแนวปรัชญาสารัตถนิยม มีรากฐานมาจากปรัชญาลัทธิสัจนิยม (Realism) และจิตนิยม (Idealism) สมัยกรีก โดยมาประสานใหม่กับนักคิดในสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม

จนกล่าวได้ว่า นักสารัตถนิยมพยายามที่จะสร้างเอกภาพเกี่ยวกับความคิด เรื่องมนุษย์ จักรวาล ที่เหมาะสมกับความต้องการและวัฒนธรรมใหม่ (ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี , 2530 : 67)

นักสารัตถนิยมเป็นกลุ่มนักปรัชญาที่คอยต่อต้านนักประสบการณ์นิยม ด้วยเห็นว่า หากโรงเรียนเอาหลักการของประสบการณ์นิยมไปใช้แล้ว จะทำให้มาตรฐานทางการศึกษาต่ำลง และสังคมจะมีแต่ผู้ไร้ความสามารถ

ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษานี้ได้ดำเนินการก่อตั้งเป็นระบบขึ้นในสหรัฐอเมริกาในระยะต้นปี ค.ศ.1930 (Kneller , 1964 : 57) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เป็นปรัชญาที่คัดค้านลัทธิ ประสบการณ์นิยม (Progressivism หรือ Experimentalism) ซึ่งลัทธิประสบการณ์นิยมเป็นลัทธิ ปรัชญาการศึกษาที่เสนอแนวทางให้นักการศึกษาเลิกสอนหนังสือแบบเก่า เพราะเห็นว่าปรัชญา การศึกษาสารัตถนิยมไม่เป็นประชาธิปไตยและเน้นการท่องจำมากเกินไป กลุ่มแนวคิดประสบการณ์ นิยมจึงเสนอว่า ให้เลิกมองมนุษย์ในแง่ร้ายและเลิกแสวงหาความรู้ที่สำเร็จรูปและตายตัวพร้อมกับ เรียกร้องให้นักการศึกษาและประชาชนทั่วไปมาสนใจกับวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ และมีความ รับผิดชอบต่อสังคม (ศักดา ปรางค์ประทานพร , 2530 : 76)

ด้วยเหตุนี้เองทำให้นักการศึกษากลุ่มหนึ่งที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ เช่น วิลเลียม แบกเลย์ (William C. Bagley) เฟรดเดอริก เอส บริด (Frederich S. Breed; 1876 - 1952) และ เฮอแมน เอช ฮอห์น (Herman H. Home ; 1874 - 1952) ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้ รวมตัวกันอย่างเป็นทางการ โดยใช้ชื่อว่า คณะกรรมการสารัตถนิยมเพื่อความก้าวหน้าทาง การศึกษาอเมริกา (The Essentialist Committee for the Advancement of American Education) เพื่ออ้ารงค์และเผยแพร่แนวคิดสารัตถนิยมอย่างเข้มแข็ง (Gallahan , 1961: 346)

ลัทธินี้ได้รับความนิยมสูงสุดในสหรัฐอเมริกาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะ เชื่อว่า เป็นลัทธิที่เข้มแข็งทางวิชาการและมีประสิทธิภาพในการสร้างระเบียบวินัยที่ดี

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้มีรากฐานมาจากปรัชญาบริสุทธิ์ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มจิตนิยม (Idealism) และวัตถุนิยม (Realism) กลุ่มจิตนิยมเชื่อว่า จิต (mind) เป็นส่วนสำคัญที่สุดในจักรวาลนี้ โดยธรรมชาติแล้วไม่ใช่วัตถุแต่เป็นสิ่งจำลองของสิ่งที่มองไม่เห็น คือ ความจริงแท้ที่มีอยู่ในโลกของจิต มีลักษณะเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม เป็นจินตนาการมากกว่าวัตถุ คนจะรู้และเห็นความจริงได้จากความคิด (ideas) และเป็นอิสระจากประสบการณ์ ส่วนกลุ่มวัตถุนิยมเชื่อว่า วัตถุหรือสสาร (matter) เป็นสิ่งจริงแท้ในตัวของมันเอง โดยเหตุนี้การผสมกันของวัตถุและรูปของวัตถุ (matter and form) นี้ คือความจริงที่แท้ ความรู้ความจริง เกิดจากการได้เห็น ได้สัมผัส เหตุการณ์หรือประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งการรับรู้นี้จะอยู่ในสมองของเราและจะเกิดการเรียนรู้ขึ้น (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ , 2524 : 48 - 51)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาตามแนวสัจนิยมมีหลักการสำคัญของการศึกษาพอสรุปได้ดังนี้

1. การเรียนรู้จะต้องเกี่ยวข้องกับการทำงานหนักและการเอาไปประยุกต์ใช้
2. การริเริ่มทางการศึกษาควรจะขึ้นอยู่กับครูมากกว่านักเรียน
3. แก่นแท้ของการศึกษา (core of education) คือ การเรียนรู้เนื้อหาวิชาที่ได้เลือกสรรมาอย่างดีแล้ว
4. โรงเรียนควรรักษาวิธีการเดิมที่ใช้ระเบียบและการอบรมทางจิตใจเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ (Traditional Methods of Mental Discipline) (Kneller, 1971 : 115 - 118)

แนวคิดทางการศึกษา

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษาลัทธิสัจนิยมนี้แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ

(1) ระดับมหภาค (macro level) ซึ่ง มุ่งที่จะถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อมนุษย์มาก เป็นมรดกทางปัญญา เป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์และสังคม ซึ่งมีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์

(2) ระดับจุลภาค (micro level) มุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญา คุณธรรม วินัยของมนุษย์ให้เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดและมีความประพฤติที่ดีงาม (ศักดา ปรารักษ์ประทานพร , 2530 : 84)

จึงอาจสรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษาลัทธิสารัตถนิยม คือ

1. การให้การศึกษาในเนื้อหาสาระที่จำเป็นต่อบุคคลในสังคม
2. อารักขาสิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์ในอดีตเอาไว้ให้คนรุ่นหลัง
3. ให้การศึกษาในเรื่องของความเชื่อ เจตคติ ค่านิยมของสังคมไทยในอดีต
4. มุ่งเน้นให้คนในสังคมเป็นผู้มีระเบียบวินัย เป็นผู้มีสติปัญญา และรักษาอุดมคติอันดีงามของสังคม (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ , 2524 : 64 - 65)

2.หลักสูตร

หลักสูตรตามแนวปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมนี้ เป็นหลักสูตรแบบยึดเนื้อหาวิชาเป็นสำคัญ (subject - matter oriented หรือ centered curriculum) และหลักสูตรสหสัมพันธ์ (broad field curriculum) (บุญเลิศ นาคแก้ว และ นางเยาว์ สุขาพันธ์, 2522 : 113) ที่นำเอาเนื้อหาที่เลือกสรรแล้ว มาเชื่อมโยงให้ประสานสัมพันธ์กันกับสภาพของสังคมปัจจุบัน

เนื้อหาที่เรียนเป็นความรู้พื้นฐาน (basic knowledge) เช่น ภาษา ประวัติศาสตร์ คำนวณ นอกจากนั้นยังมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับ ศิลปะ ค่านิยม วัฒนธรรม ที่ควรธำรงไว้และยังรวมถึงความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ นอกจากวิชาดังกล่าวแล้วยังมีวิชาเทวศาสตร์ ปรัชญา วรรณคดี อุตสาหกรรม พลศึกษา และวิชาชีพอื่นๆ ก็เป็นหลักสูตรการศึกษาของปรัชญาสารัตถนิยมเช่นกัน (เมธี ปิรันธนานนท์ , 2523 : 92)

จึงอาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาสาขานี้ประกอบด้วย วิชาหลักเพื่อการพัฒนาจิตของมนุษย์ คือ ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ศิลปะ และคณิตศาสตร์ วิชาสหสัมพันธ์ เช่น พลศึกษา อุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และวิชาชีพอื่นๆ เป็นต้น

3. ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ให้บทบาทกับครูหรือผู้สอนเป็นสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากเพราะผู้สอนเป็นผู้กำหนดเป็นผู้ริเริ่มและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเรียนรู้อันเป็นผู้เรียน ซึ่งผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดี มีความประพฤติดี เป็นแบบอย่าง และเป็นผู้นำในห้องเรียนได้ (Kenberry , 1974 : 212) ทักษะของผู้สอนและเนื้อหาวิชาเป็นสิ่งสำคัญกว่าความสนใจของผู้เรียน ซึ่ง แม้จะเล็งเห็นความถนัดและความสนใจของผู้เรียน แต่จะปล่อยให้ผู้เรียนไขว่คว้าหาความรู้ตามลำพังไม่ได้ ผู้สอนจะต้องอาศัยความชำนาญและทักษะที่เหนือกว่า ชักนำให้ผู้เรียน เรียนรู้ในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ (ศักดา ปรางค์ประทานพร , 2535 : 256) นั่นคือ การศึกษาต้องมาจากผู้สอน ผู้สอนเป็นผู้ให้ และผู้เรียนเป็นผู้รับ ผู้สอนต้องสร้างเสริมความสนใจ และเป้าหมายในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน การเรียนการสอนถือว่าเป็นการนำเด็กให้เจริญเติบโตมีพัฒนาการไปสู่โลกของผู้ใหญ่ โดยมีผู้สอนเป็นสื่อกลาง (กิติมา ปรีดีดิลก , 2533 : 84)

4. ผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาสาขานี้เชื่อว่า ครูเป็นผู้กำหนดเนื้อหาสาระและดำเนินทางการศึกษา บทบาทของผู้เรียนจึงเป็นผู้รับฟังและทำความเข้าใจใน เนื้อหาสาระต่างๆ ที่ครูกำหนดให้ ผู้เรียนจึงเป็นเสมือนเป็นภาชนะรองรับความรู้ที่ครูถ่ายทอดให้ ความสำคัญของผู้เรียนจึงเป็นไปในลักษณะที่ต้องเรียนรู้ข้อเท็จจริงและสืบต่อไปให้อนุชนรุ่นหลังต่อไป (บรรจง จันทรสภา , 2527 : 255) ดังนั้นจึงถือว่า ผู้เรียนเป็นผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม และเป็นผู้ถ่ายทอดต่อไปให้คนรุ่นหลัง ผู้เรียนจึงเป็นผู้รับ เป็นผู้ฟัง และมีกฝนตนเองให้เกิดความเข้าใจและมีทักษะอย่างแท้จริงในเรื่องเนื้อหา วิชา ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมของสังคม และงานอาชีพต่างๆ มากกว่าการแสดงออกทาง ด้านความคิดเห็นของผู้เรียน (ฉัตรชัย น่วมโพธิ์ , 2532 : 40)

5. กระบวนการจัดการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามปรัชญานี้ยึดหลักการอบรมจิตใจให้มีระเบียบวินัยที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางเนื้อหาวิชา ทักษะที่ถือว่าสิ่งที่เรียนรู้ต้องเป็นมาตรฐานเดียวกัน ครูเป็นผู้กำหนดและ ดำเนินการทางการศึกษา การเรียนการสอนจึงเป็นแบบบรรยาย เพื่อถ่ายทอดความรู้จากครู ไปสู่ผู้เรียนซึ่งเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาสำคัญ ๆ หลักของวิชาเท่านั้นแก่ผู้เรียนอาจจะมีการ

ซักถามเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหา หลักการความคิดและค่านิยมที่ครูนำมาเสนออยู่บ้าง แต่จะเน้นไปในลักษณะการทำความเข้าใจมากกว่าการแสดงข้อคิดเห็นและการโต้แย้ง ซึ่ง ยนต์ ชุ่มจิต (2526 : 21 -22) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีสอนของปรัชญาสารัตถนิยมประกอบด้วย

1. อบรมให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัยอันดีงาม อยู่ในกรอบของวัฒนธรรม
2. ครูสอนเนื้อหาสาระต่างๆ ให้นักเรียนมีหน้าที่ท่องจำ
3. ใช้วิธีสอนแบบบรรยายมากกว่าวิธีอื่น ๆ

กระบวนการเรียนการสอน ขึ้นอยู่กับครูเป็นสำคัญ (teacher- centered approach) เน้นสอนแบบบรรยายเป็นหลัก ครูต้องชี้แจงอธิบายให้นักเรียนเข้าใจให้ได้ การถาม – ตอบ ในห้องเรียนเป็นการถามตอบเพื่อทำความเข้าใจเป็นการใหญ่ ไม่ใช่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือโต้แย้ง การสอนเป็นภาคทฤษฎีมากกว่าการสอนภาคปฏิบัติ ครูสอนเนื้อหาสาระต่างๆ ให้นักเรียนมีหน้าที่ท่องจำ ในการสอนจะคำนึงถึงมาตรฐานทางวิชาการมากกว่าความแตกต่างระหว่างบุคคล และอบรมให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัยอันดีงาม อยู่ในกรอบของวัฒนธรรม (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2524 : 67 68)

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเน้นเรื่องมาตรฐานของการศึกษา ดังนั้น การบริหารและการจัดการทางการศึกษา จะต้องจัดให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา นั่นคือ การถ่ายทอดมรดกทางปัญญาและสังคม และจุดมุ่งหมายรอง คือ การพัฒนาสติปัญญาและวินัยของมนุษย์ ให้เป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด มีความประพฤติที่ดีงาม

การจัดการศึกษา จึงจำเป็นที่จะต้องให้ผู้เรียนได้ไปโรงเรียน นั่นคือ ต้องมีโรงเรียนหรือสถาบัน เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักโลกตามสภาวะที่แท้จริง ไม่ใช่โลกตามความต้องการหรือส่วนตัวใคร สถาบันการศึกษาหรือโรงเรียนจะปล่อยให้ผู้เรียนบูรณาการเนื้อหาของความรู้ที่เรียนมาตามใจชอบมิได้ กระบวนการทางการศึกษาจะต้องผสมผสานหรือบูรณาการเนื้อหาวิชาต่างๆ ที่ได้เลือกสรรแล้วมาถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียนเพื่อให้การจัดการศึกษาไปสู่จุดมุ่งหมายทางการศึกษา ทั้งจุดมุ่งหมายหลักและจุดมุ่งหมายรองให้ได้ สถาบันจะต้องเคร่งครัดในระเบียบวินัย ในการกระทำตามหน้าที่

ของบุคคล และสถาบัน คือ ครู ผู้เรียน โรงเรียน ให้รู้หน้าที่และการกระทำตามหน้าที่ของตน ซึ่งจะส่งผลต่อความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าต่อสังคม

การจัดการศึกษาลัทธินี้จึงต้องให้ครูมีบทบาทสูงในการเรียนรู้ของเด็ก ครูจะออกระเบียบวินัยมาบังคับผู้เรียนจนแน่ใจว่าผู้เรียนมีวินัยในตนเองและเข้าใจในเหตุผลที่ต้องใช้ระเบียบวินัยกับเขาแล้ว ครูก็จะเลิกบังคับผู้เรียน (ศักดิ์ดา ปรารงค์ประทานพร , 2535 : 434 - 436)

การจัดห้องเรียนต้องมีการแยกชั้น เด็กฉลาด ปานกลาง อ่อน ออกจากกัน เพราะคำนึงถึงมาตรฐานทางวิชาการมากกว่าความแตกต่างระหว่างบุคคล

สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม มุ่งเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยให้แก่คนรุ่นหลัง หลักสูตรจึงประกอบด้วยเนื้อหาสาระการฝึกฝนทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ และความรู้พื้นฐานของสังคม ผู้สอนเป็นผู้กำหนดตัดสินใจเลือกสิ่งที่เห็นว่า ผู้เรียนควรจะเรียน ผู้เรียนจะเป็นผู้รับ ผู้ฟัง ฝึกฝนตนเองให้เกิดความเข้าใจและเชี่ยวชาญในสิ่งที่เรียน การเรียนการสอนใช้วิธีการเรียนรู้จากครูและตำรา เน้นการบรรยายซักถาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจ เนื้อหามากกว่าแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

อัตถิภาวนิยม มาจาก ภาษากรีก คือ "อัตถิภาวะ" ที่มาจากคำสมาส 2 คำ คือ คำว่า อัตถิ + ภาวะ = อัตถิภาวะ คำว่า อัตถิ แปลว่า อยู่ ส่วนคำว่า ภาวะ แปลว่า สภาพ ซึ่งเมื่อรวมกันเข้าเป็น "อัตถิภาวะ" แปลว่า สภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งคำว่าอัตถิภาวะนี้ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Existence แปลว่า "ความมีอยู่" ดังนั้น ลัทธิปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมจึงเป็นปรัชญาที่มุ่งเสริมสร้างให้มนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกและรู้จักใช้เสรีภาพที่ได้เลือกมาแล้วอย่างมีความรับผิดชอบในตัวเอง (กิริติ บุญเจือ , 2527 : 3) และเมื่อเลือกกระทำและตัดสินใจแล้วก็ต้องรับผิดชอบต่อเลือกกระทำหรือตัดสินใจนั้น ๆ ด้วย อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาอัตถิภาวนิยมนี้เป็นแนวทางที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากกรอบแห่งวัฒนธรรมของสังคม (Theodore , 1958 : 237) ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงให้ความสำคัญกับองค์ประกอบที่ทำให้มนุษย์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

เพราะเชื่อว่ามนุษย์มิใช่วัตถุแต่มีชีวิตจิตใจมีความรู้สึกมีความต้องการ องค์ประกอบของลัทธินี้ก็คือ ความมีเสรีภาพ ความรู้สึกกับผิชอบ และการเลือกตัดสินใจ (ศุภร ศรีแสน , 2526 : 151)

ความเป็นมา

ลัทธิอัตถิภาวนิยม(Existentialism) เป็นปรัชญาที่ค่อนข้างใหม่ ปรัชญานี้มีรากฐานความคิดจากนักปรัชญาชาวเดนมาร์ก ซอเรน คีเคอร์ก กอด (Soren Kierkegaard ; 1813-1855) ซึ่งได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญาการศึกษาลัทธินี้คนแรกได้เสนอความคิดว่า ปรัชญาเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน ดังนั้นทุกคนจึงควรสร้างปรัชญาของตนเอง จากประสบการณ์ไม่มีความจริงนิรันดรให้ยึดเหนี่ยวเป็นสรณะตายตัว (กิริติ บุญเจือ , 2527 : 14) ต่อมาแนวคิดนี้ได้พัฒนาเพิ่มขึ้นในศตวรรษที่ 20 โดยนักคิดหลายคน เช่น มาร์ติน บูเบอร์ (Martin Buber ; 1878 - 1965) นักปรัชญาและเทววิทยาชาวยิว มาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger ; 1889 - 1976) นักปรัชญาชาวเยอรมัน และฌอง - ปอลซาร์ต (Jean - paul Sartre ; 1950 - 1980) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร , 2535 : 477)

ในด้านการศึกษามีผู้ประยุกต์แนวคิดนี้ไปใช้กับการศึกษา โดยนำไปทดลองปฏิบัติในโรงเรียนต่างๆ เช่นโรงเรียนสาธิต โรงเรียน Summerhill ในอังกฤษของ A.S Neill (ศุภร ศรีแสน , 2526 : 153) สำหรับในอเมริกานั้นนักวิชาการ เช่น ยอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (George F. Kneller) และแวน คลีฟ มอริส (Van Cleve Morris) ก็ได้นำปรัชญานี้มาใช้ตั้งแต่ ค.ศ.1950 เป็นต้นมา (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร ,2535 : 477) นอกจากนี้ Lewis Wadham ก็ได้นำแนวทางการศึกษานี้ไปจัดตั้งโรงเรียนในสหรัฐอเมริกาชื่อว่า American Summer Hill และจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิดอิสระเช่นมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก เป็นต้น (ศุภร ศรีแสน , 2526 : 153)

แนวคิดพื้นฐาน

ความเชื่อพื้นฐานของลัทธิปรัชญาอัตถิภาวนิยมนี้พอสรุปได้ตามที่ ฌอง ปอล ซาร์ต (Jean - paul Sartre) นักปรัชญาแนวอัตถิภาวนิยมได้ให้ความเห็นไว้ ดังนี้

1. มนุษย์ คือ เสรีภาพ สภาพความเป็นมนุษย์และเสรีภาพเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ กฎเกณฑ์หรือข้อห้ามต่างๆ ในสังคมโดยตัวของมันเองไม่มีอำนาจอะไรที่มากีดกันเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์มีสิทธิเลือกที่จะรับหรือปฏิเสธก็ได้

2. มนุษย์เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ชีวิตของแต่ละคนจึงไม่มีพระเจ้าหรือพระพรหมเป็นผู้กำหนด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชีวิตจะมีความหมายเช่นไร อยู่ที่การตัดสินใจหรือการตั้งกฎเกณฑ์ของมนุษย์เอง

3. ไม่มีสิ่งใดไม่ว่าจะเป็นภายในตัวหรือนอกตัวมนุษย์จะบั่นแ่่งหรือควบคุมมนุษย์ได้ ถ้าขาดการยินยอมของมนุษย์ สิ่งนั้นได้แก่ อารมณ์ สัญชาตญาณ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น (บารุง กัลด์เจอร์ญ , 2528 : 111)

4. เชื่อว่าทุกคนมีอดีต อดีตเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มนุษย์ไม่เป็นทาสของอดีต ปัจจุบันเป็นสิ่งที่มีความมากที่สุด มนุษย์จึงไม่ควรทำลายชีวิตปัจจุบันเพื่ออดีต เพราะมนุษย์เป็นผู้เลือกอดีต อดีตไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น สิ่งที่เลือกในปัจจุบันย่อมมีค่าในอนาคต

5. มนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบต่อนตนเองและรับผิดชอบต่อสังคมด้วย บางครั้งความรับผิดชอบต่ออันใหญ่หลวงทำให้บางคนไม่ต้องการเสรีภาพ (กิติมา ปรีดีติลก , 2533 : 72)

ดังนั้นแนวคิดของลัทธินี้ จึงมีลักษณะเป็นปรัชญาซึ่งสอนให้มนุษย์ยึดตนเองเป็นหลัก (human subjectivity) มีความเป็นตัวของตัวเอง (freedom choice and responsibility) สร้างชีวิตและอนาคตของตัวเอง จึงเป็นปรัชญาที่ต่อต้านธรรมชาตินิยม (Naturalism) และจิตนิยม (Idealism) เพราะทั้งสองลัทธิปรัชญาปฏิเสธเสรีภาพของมนุษย์ ดังนั้นอัตถิภาวนิยมเกิดขึ้นมาเพื่อต่อต้านการยึดประเพณีเก่าๆ ของมนุษย์ (ทองปลิว ชมชื่น , 2529 : 176 -177)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาตามแนวของลัทธินี้มีหลักการสำคัญ พอสรุปได้ดังนี้

1. เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในทางที่จะเป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเองตลอดเวลา สามารถที่จะเลือกกระทำตนเอง ตลอดจนรับผิดชอบในการกระทำอันจะมีผลต่อตนเอง และเป็นผู้กำหนดแนวทางชีวิตและโชคชะตาของตนเอง

2. บทบาทและหน้าที่ของการศึกษา คือจะต้องสร้างคนให้เป็นตัวของตัวเอง เพื่อจะได้มีขีดความสามารถ เลือกกระทำของตนให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ (2529 : 178)

การศึกษาตามแนวคิดนี้ คือ การส่งเสริมให้ผู้เรียนแต่ละคนรู้จักพิจารณาตัดสินใจตามสภาพและเจตจำนงที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิตของตนเองอย่างแท้จริง โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสระในการเลือกสรร คุณธรรม ค่านิยมได้อย่างเสรี พร้อมกันนั้น ก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเองด้วย (Morris ,1961 : 391) นั่นก็คือ การศึกษาเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้มนุษย์เป็นมนุษย์ มีอิสระที่จะเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเองด้วยตนเอง และรับผิดชอบต่อการเลือกตัดสินใจนั้น

แนวคิดทางการศึกษา

1.จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

การศึกษาแบบอัตถิภาวนิยม มุ่งจะให้ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองอย่างเต็มที่ ให้รู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกและมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตน ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเอง เข้าใจโลก และความสำคัญของการมีอยู่ (existence) การศึกษาจะต้องช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างชาญฉลาด (ศักดา ปรารงค์ประทานพร , 2530 : 140) ซึ่งการศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคมที่จะมีส่วนช่วยในการตัดสินใจของมนุษย์ ก็ไม่จำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมายตายตัว ฉะนั้น ถ้าจะพูดกว้างๆ แล้วจุดมุ่งหมายของลัทธิอัตถิภาวนิยม ก็คือ การเข้าถึงเป้าหมายชีวิตของแต่ละบุคคล (fulfillment of personal goals)(ศักดา ปรารงค์ประทานพร, 2535 : 438) ซึ่งจุดมุ่งหมายทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมที่ได้กล่าวถึงนั้นอาจสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. มุ่งพัฒนาผู้เรียน เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยการแสวงหาความหมายของชีวิตด้วยตนเอง

2. มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจตนเอง สามารถเข้าใจถึงจุดอ่อน จุดแข็งของตน เพื่อการพัฒนา ศักยภาพของตนให้สูงขึ้น
3. กระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาด้านปรัชญาและคุณค่าทางคุณธรรมของตนเองขึ้นมา
4. สร้างสังคมให้มีอิสระเสรีภาพ พร้อมทั้งสร้างบุคคลให้มีวินัย(Kenbery,1974 : 220)

2. หลักสูตร

หลักสูตรที่เหมาะสมกับปรัชญาการศึกษาแนวนี้เป็นหลักสูตรที่เปิดกว้าง ในแนวทางของ มนุษยศาสตร์ (Humanitis) หรือศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) เพราะจะทำให้ผู้เรียนเข้าถึง ปัญหาที่สำคัญๆ ของมนุษย์ และเข้าถึงเสรีภาพซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในความเป็นมนุษย์ (ศักดิ์ดา ปรารักษ์ประทานพร , 2535 : 438) วิชาต่างที่อยู่ในกลุ่มมนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์ได้แก่

1. วิชาศิลปะ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ และปรัชญา เพราะเชื่อว่าวิชาเหล่านี้จะ ทำให้ผู้เรียนได้รับการฝึกฝนในด้านสุนทรียศาสตร์ อารมณ์ และศีลธรรมจรรยา (นุญเลิศ นาคแก้ว และนงเยาว์ สุขพันธ์ , 2522 : 150) หรือแม้แต่วรรณกรรมต่างๆ ก็จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงสภาพ ของมนุษย์ เข้าถึงอารมณ์และข้อจำกัดของเขาด้วย (ศักดิ์ดา ปรารักษ์ประทานพร , 2530 : 144)

2. วิชาวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพความเป็นมนุษย์ มากยิ่งขึ้น (2530 : 144)

หลักสูตรตามปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ไม่ถือว่าวิชาใดสำคัญกว่าวิชาใด ถ้าผู้เรียนเห็นว่า วิชาใดจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองและเข้าใจโลกได้มากกว่า วิชานั้นก็ย่อมเหมาะสม แต่ไม่ว่า วิชาใดๆ ก็ตามควรพูดถึงปัญหาเสรีภาพ ความทุกข์ ชัยชนะ ปราชัย ขัดแย้ง ฯลฯ ซึ่งเป็น ปัญหาพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ (สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ , 2516 : 127 -128)

หลักสูตรต้องไม่เสนอวิชาให้กับผู้เรียน แต่ต้องมีวิชาต่างๆ ให้ผู้เรียนได้เลือกจำนวนมาก ยิ่งดี เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้เรียน จะได้พัฒนาไปตามความต้องการของตนเองและ เหมาะสมกับศักยภาพของผู้เรียน และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาเสรีภาพในตัวผู้เรียน ได้อย่างเต็มที่ สถาบันการศึกษาควรยกเลิกระบบโรงเรียนเสีย แต่ควรจัดให้มีห้องสมุด ห้องประชุม โรงพลศึกษา และสนามวิ่งเล่น (Kneller, 1964 : 74) เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาและทำกิจกรรมที่

ตนเองสนใจ กับเพื่อน กับครู ทั้งคนเดียวและเป็นกลุ่ม ไม่ควรให้ระบบโรงเรียนเข้ามาครอบงำให้ ผู้เรียนขาดอิสระ เพื่อผู้เรียนจะได้เรียนอย่างเต็มที่

3. ผู้สอน

ผู้สอนตามแนวปรัชญาการศึกษาลัทธิอัตถิภาวนิยม จะต้องยอมรับหลักการประชาธิปไตย ผู้สอนจึงมีหน้าที่

1. เป็นผู้กระตุ้นหรือเร้าให้นักเรียนรู้จักตนเองสามารถหยิบยกความถนัด ความสามารถ เฉพาะตนออกมาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

2. ครูเป็นแหล่งทรัพยากรของผู้เรียน ครูจะต้องวางแผนกับผู้เรียนแต่ละคนว่าครูจะเป็น ผู้ชี้แนวทางแก่ผู้เรียนแต่ไม่ออกคำสั่งกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาจุดหมายและความรับผิดชอบ ของตนอย่างเสรี (Kenberry , 1974 : 221)

3. ครูผู้สอนจะต้องช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักแก้ปัญหา และต่อสู้กับกรอบต่างๆ ของสังคม เช่น ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อทางศาสนาบางประการที่ทำให้เสรีภาพในการ เลือกทางเดินของชีวิตน้อยลง ช่วยให้ผู้เรียนมองโลกกว้างขึ้น มีความคิดยึดในกรอบของชีวิตที่ คนในสังคมตั้งขึ้นให้น้อยลง (เกียรติวรรณ อมาตยกุล , 2528 : 66)

4. ผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาของลัทธินี้เน้นบทบาทของผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุด ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีอิสระ และเสรีภาพในการเลือกสิ่งที่จะเรียนตามความสนใจ ผู้เรียนจะเรียนคนเดียวหรือเป็นกลุ่ม (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ , 2524 : 60) ผู้เรียนมีศักยภาพในทางที่เป็นตัวของตัวเองตลอดเวลาในทางที่ เรียกว่า มีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง ผู้เรียนจึงสามารถเลือกเรียนสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการ และความสนใจของตนเองที่เห็นว่าเหมาะสมกับความต้องการ ความสนใจ ความถนัด ตาม ศักยภาพของผู้เรียน และผู้เรียนเห็นว่ามีประโยชน์ต่อผู้เรียนเอง ผู้เรียนจึงเป็นผู้มีเสรีภาพอย่าง แท้จริง เนื่องจากเป้าหมายของการศึกษามีใช่เพื่อความรู้ มีใช่เพื่อสังคม แต่เพื่อให้ผู้เรียน รู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ด้วยเหตุนี้เอง แนวทางด้านจริยธรรมและการปฏิบัติตนต่างๆ จึงเป็น

เรื่องของแต่ละบุคคลที่จะเลือก แต่การเลือกนั้นต้องมีวินัยในตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำและผลที่จะเกิดขึ้นจากการเลือกนั้น (Power, 1982 : 145)

5. กระบวนการจัดการเรียนการสอน

กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามลัทธิปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม เน้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด เน้นการสอนให้ผู้เรียนได้ค้นพบความจริงด้วยตัวเอง การเรียนการสอนครูไม่ควรเป็นผู้กำหนด เนื้อหาให้ผู้เรียน แต่ควรให้ผู้เรียนเป็นผู้เลือกด้วยตัวเอง ปรับตัวของเขาเอง วิชาต่างๆ จะเป็นเครื่องมือให้ผู้เรียนได้รู้จักกับตนเองเป็นการเรียนรู้ภายในไปสู่ภายนอก (Morris, 1961 : 392) หมายความว่า ผู้เรียนจะได้รับการส่งเสริมให้เข้าใจ ในเนื้อหาวิชาเรียนอย่างถ่องแท้และสามารถบอกได้ว่ามีความรู้สึกอย่างไรเกี่ยวกับวิชาเลือกนั้น วิชาใดที่จะทำให้ผู้เรียนได้รู้จักกับตนเอง เหมาะกับตนเองและมีความพึงพอใจมาก วิชานั้นถือว่าผู้เรียนควรจะได้เลือกเรียน (กิตติมา ปรีดีติลล, 2533 : 90) วิธีการสอนที่เด่นมากอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยเอกตบุคคลก็คือ วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ความกระจ่างในเป้าหมายของการเรียนรู้เร็วขึ้น ปรัชญาลัทธินี้เชื่อว่าความรู้ที่สำคัญของมนุษย์มิใช่ความรู้เชิงทฤษฎีและความรู้ที่ค้นคว้าไปสู่นามธรรม (ศักดิ์ดา ปรากฏประทานพร, 2530 : 143) ดังนั้นจึงไม่นิยมความรู้ที่เป็นนามธรรมหรือความรู้ที่ไกลตัวมนุษย์ แต่ให้ผู้เรียนได้ศึกษาสิ่งที่ใกล้ตัวเป็นรูปธรรมและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้น ปรัชญาอัตถิภาวนิยม จึงได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของการเรียน (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะมนุษยศาสตร์, 2528 : 280) ซึ่งผู้เรียนแต่ละคนมีเสรีภาพในการเลือกและจัดแผนการศึกษาของตัวเอง

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

การจัดการศึกษาตามแนวคิดของปรัชญาการศึกษานี้มุ่งให้เสรีภาพแก่ผู้เรียน การบริหารและการจัดการทางการศึกษาจึงต้องมองที่จุดมุ่งหมายทางการศึกษาเป็นสำคัญ ซึ่งจุดมุ่งหมายทางการศึกษานั้นจะต้องสร้างให้ผู้เรียนมีวินัยในตนเอง คือ ยอมรับในสิ่งที่ตนเลือกและรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองกระทำ

การบริหารและจัดวิชาเรียน จัดให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความถนัดของตนเอง มีวิชาต่างๆ จำนวนมากให้ผู้เรียนได้เลือกเรียน และต้องจัดให้มีวิชาศิลปะและดนตรีสอดแทรกด้วย

เพราะเป็นวิชาที่ทำให้เกิดความเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด ทำให้ผู้เรียนเข้าถึงปัญหาที่สำคัญของมนุษย์และเข้าถึงเสรีภาพ

ด้านการสอนต้องจัดการสอนที่มีรูปแบบที่เน้นให้ผู้เรียนเรียนเอง โดยเฉพาะแบบโสเครตีส เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้มีการอภิปราย มีการแสดงออก แสดงความคิดอย่างเต็มที่ (อุทัย ธรรมเทศ , 2531 : 23)

เมื่อการจัดการศึกษามีลักษณะที่ให้เสรีภาพแก่ผู้เรียน ก็จะต้องสร้างสถาบันหรือโรงเรียนให้มีลักษณะเป็นศูนย์การเรียนรู้ คือ จะต้องสนองตอบต่อความสนใจที่หลากหลายของผู้เรียนในการที่จะเลือกเรียน มีห้องสมุด ศูนย์สื่อต่างๆ จะต้องมีความพร้อม ทั้งบุคลากร และอุปกรณ์การเรียน การสอนชนิดต่าง ๆ

การจับบุคลากร ควรจัดหาให้พร้อมทุกสาขาวิชา อย่างน้อยให้มีสาขาละ 1 คน ซึ่งแม้ว่าผู้เรียนจะแสวงหาคำตอบจาก หนังสือ ตำรา สื่อการศึกษาต่างๆ และจากการปฏิบัติ แต่ก็จำเป็นอยู่ดีที่จะต้องมีครูที่ชำนาญการในแต่ละสาขาเป็นผู้แนะแนวทางในการแสวงหาคำตอบ และแนะแนวทางในการจัดกิจกรรมทางการศึกษาที่จะทำให้ผู้เรียนได้แสดงออกอย่างเต็มที่ ดังนั้นการบริหารและการจัดการทางการศึกษาตามแนวปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ จะต้องมีศูนย์การเรียนรู้ที่ประกอบด้วยสื่อ อุปกรณ์การเรียนอย่างครบครัน เพื่อเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงอัตวิสัย คือ รู้จักเลือกเป้าหมายในชีวิตด้วยตนเอง (fulfillment of personal goals) โรงเรียนหรือสถาบันจึงต้องมีความพร้อมในการที่จะให้ผู้เรียนได้คลุกคลีกับประสบการณ์ต่างๆ ของชีวิตอย่างจริงจัง (ศักดิ์ดา ปรารักษ์ประทานพร , 2535 : 438)

สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ มองเห็นว่าเสรีภาพของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ดังนั้นจึงมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มี โอกาสพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะของแต่ละคนด้วยตนเอง หลักสูตรจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้สอนจะมีหลายบทบาท เป็นทั้งผู้ช่วย ผู้สังเกตการณ์ และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความกระจำง ในเป้าหมายของการเรียนรู้และความต้องการของตัวเอง ผู้เรียนจะเป็นผู้เลือกเรียนสิ่งต่างๆ ตามความต้องการและความสนใจที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเอง วิธีการจัดการเรียนการสอนเน้นให้

ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเอง โดยฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิดรู้จักใช้เหตุผล และได้กระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรับผิดชอบด้วยตัวเอง

ปรัชญาการศึกษาลัทธิเสรีนิยม

ปรัชญาการศึกษาลัทธิเสรีนิยมเน้นในการหาเหตุผลของมนุษย์ เป็นการฝึกการใช้ความคิดหาเหตุผล ซึ่งเป็นพื้นฐานของความคิดเพื่อพัฒนาสติปัญญา ทั้งนี้เนื่องจากปรัชญาลัทธินี้เชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) ส่วนที่เป็นเหตุผล (reason) 2) ส่วนที่เป็นความจำ (memory) 3) ส่วนที่เป็นเจตจำนง (will) ซึ่งทั้ง 3 ส่วนเป็นศูนย์รวมแห่งสติปัญญา วิธีการเรียนการสอนเพื่อที่จะพัฒนาสติปัญญาที่สำคัญ คือ การอภิปรายถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น (ทิพวรรณ ยุทธโยธิน , 2528 : 26)

ความเป็นมา

เป็นปรัชญาการศึกษาในประเทศตะวันตกที่เก่าแก่ที่สุดและยั่งยืนที่สุด มีชื่อเรียกกันหลายชื่อได้แก่ ปรัชญาการศึกษาศิลปศาสตร์ (Liberal Arts Education) บางทีเรียกว่า พวกมนุษยนิยมคลาสสิก (Classical Humanism) การศึกษาเสรีนิยม (Liberal Education) หรือ การศึกษาทั่วไป (General Education) (อุ้นดา นพคุณ , 2527 : 14) ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ดำเนินตามแนวคิดของ อริสโตเติล (Aristotle) โดยตรง ต่อมา เซนต์โทมัส อากวินัส (St.Thomas Aquinas) นักปรัชญาและนักการศึกษาสมัยกลาง ได้นำเอาหลักความเชื่อของอริสโตเติลมาประยุกต์เข้ากับศาสนาวิทยา นักปรัชญาผู้นี้จึงสามารถสร้างปรัชญาคริสเตียนใหม่ขึ้น (New Christian Philosophy) (เนลเลอร์ ยอร์ช แปลโดย ทองเรียน อมรัชกุล , 2524 : 49) ต่อมาได้รับการพัฒนาอย่างเป็นรูปแบบที่เด่นชัด โดยมีนักการศึกษา 2 คน คือ โรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (Robert M. Hutchins) และ มอร์โทเมอร์ เจ แอดเลอร์ (Mortimer J. Adler) โดยทั้งสองได้รวบรวมปรัชญาของการศึกษาลัทธินี้ขึ้นในปี ค.ศ. 1929 นักการศึกษามีแนวคิดเห็นพ้องกับลัทธินี้ คือ ยาคว์ส มาร์แตง (Jaques Maritain) อีแตง กิลซอง (Etienne Gilson) ฮิลแลร์ เฮลลอค (Hilaier Heilock) (Brameld , 1958 : 287 - 297)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาพื้นฐานกลุ่มวัตถุนิยมเชิงเหตุผล (Rational Realism) หรือเรียกว่าเป็นพวกโทมัสนิยมนิยามใหม่ (Neo - Thomism) (Morris , 1961 : 340 - 341) ลัทธินี้มีหลักความเชื่อพื้นฐานทางด้านการศึกษาดังนี้

1. ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน แต่ธรรมชาติของมนุษย์เหมือนกัน ในทุกหนทุกแห่ง เพราะฉะนั้นการศึกษาควรเป็นแบบเดียวกันสำหรับทุกๆ คน ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด วัยใดก็ย่อมเหมือนกันโดยการพัฒนาคนให้เป็นคน

2. ความมีเหตุผล (Rationality) เป็นลักษณะสูงสุดของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จึงต้องใช้เหตุผล เป็นเครื่องควบคุมสัญชาตญาณธรรมชาติอันเป็นอำนาจฝ่ายต่ำของตน เพื่อจะได้บรรลุถึงจุดหมายหมายของชีวิตที่ได้เลือกสรรแล้ว หน้าที่ของครูต้องพยายามหาทางใช้ปัญญาเพื่อหาทางให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนไม่ควรปล่อยให้ผู้เรียนเลือกทำอะไรก็ได้ตามความปรารถนาของตน ผู้เรียนนั้นย่อมจะไม่ได้รับการยินยอมให้เลือกแนวทางการเรียนตามความต้องการของตนเอง สิ่งที่คุณเรียนต้องการนั้นอาจไม่ใช่สิ่งที่พึงปรารถนาที่ผู้เรียนควรจะได้รับก็อาจเป็นได้ ฉะนั้นผู้สอนจึงถือว่าเป็นผู้นำทางปัญญาแก่ผู้เรียน

3. หน้าที่ของการศึกษาก็คือ การแสวงหา และการนำมาซึ่งความจริงอันเป็นนิรันดร์ การศึกษาคควรหาทางให้ผู้เรียนแต่ละคนปรับตัวเข้ากับสภาพความจริง ไม่ใช่สอนเพื่อให้คนปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม การปรับตัวเข้ากับสภาพความจริงนั้นเป็นจุดหมายปลายทางของการเรียน

4. การศึกษาไม่ใช่การเรียนเพื่อเป็นแบบอย่างของชีวิต แต่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต สถานการณ์เรียนเป็นเพียงแต่การตกแต่งที่สมมติขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับสิ่งดีงามอันเป็นมรดกทางสังคม หน้าที่ของผู้เรียน ก็คือ การเรียนรู้และตระหนักในคุณค่าของมรดกเหล่านั้น

5. ผู้เรียนควรได้เรียนรู้วิชาพื้นฐานบางวิชา เพื่อให้เข้าใจและคุ้นเคยกับสิ่งที่คงทนถาวรของโลก ผู้เรียนไม่ควรจะเร่งรัดในสิ่งที่เห็นว่าเขาจะมีความสำคัญในขณะนั้น หรือไม่ควรอนุญาตให้เรียนในสิ่งที่ผู้เรียนวัยนั้นสนใจ แต่ควรจะได้เรียนวิชาพื้นฐาน เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาอื่นๆ

ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ ปรัชญา วิจิตรศิลป์ เพราะวิชาเหล่านี้เป็นวิชาที่เสริมสร้างความสามารถในการใช้เหตุผล และปลูกฝังให้มีความเจริญงอกงามทางสติปัญญา

6. ผู้เรียนควรได้ศึกษางานนิพนธ์ที่สำคัญทาง วรรณคดี ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ซึ่งงานนิพนธ์เหล่านี้ บรรดาปราชญ์และผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลาย ในยุคที่ผ่านมาได้ถ่ายทอดความคิดและความรู้เอาไว้ ความรู้ในอดีต นั้นย่อมไม่รู้จักล้ำสมัย ผู้เรียนที่ได้ศึกษางานนิพนธ์เหล่านี้ ก็ย่อมจะได้เรียนรู้ความจริง (บรรจง จันทรสา , 2527 : 242)

แนวคิดทางการศึกษา

1. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

จุดมุ่งหมายของการศึกษา ไม่ใช่เพื่อการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนให้เป็นบางสิ่งบางอย่างที่ยังบกพร่องอยู่ แต่การศึกษาจะต้องทำให้ผู้เรียนเป็นผู้มีความอดทนและเป็นบุคคลที่สามารถปรับตัวได้ดี ทั้งในแง่จิตใจและร่างกายต่อสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและกายภาพ (บรรจง จันทรสา , 2527 : 242 - 243) โดยพัฒนาผู้เรียนเป็นรายบุคคล โดยให้ผู้เรียนตระหนักในความสำคัญของมนุษยชาติ ปรัชญาการศึกษาของลัทธินี้ ไม่สนใจนโยบายการพัฒนาสังคม แต่มุ่งให้ผู้เรียนรู้จัก ตนเองและทำความเข้าใจกับตนเองให้ได้มากที่สุด โดยเฉพาะเรื่องของสติปัญญา และ ความมีเหตุผลของมนุษย์ (ทรงวุฒิ สุทธอรธ , 2529 : 7)

2. หลักสูตร

เนื่องจากปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ ต้องการให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับสิ่งที่คงทนถาวรของโลก จึงควรปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความสามารถพื้นฐาน ในการรู้จักคิดและเสริมสร้างความงอกงามทางสติปัญญา หลักสูตรที่เรียนจึงเน้นวิชาด้านศิลปศาสตร์ เพราะในข่ายของวิชาศิลปศาสตร์นั้นจะช่วยฝึกฝนให้รู้จักใช้เหตุผล ใช้สติปัญญาประกอบกัน เนื้อหาต่างๆ เรียกว่า Seven Liberal Arts ซึ่งแบ่งเป็น 2 หมวด คือ Trivium และ Quadrivium สำหรับหมวด Trivium ประกอบด้วย 1) วิชาไวยากรณ์ 2) ศิลปการพูด 3) ตรรกวิทยา ส่วนหมวด Quadrivium ประกอบด้วย

1) คณิตศาสตร์ 2) เรขาคณิต 3) ดาราศาสตร์ 4) ดนตรี รวมทั้งสองหมวดมี 7 วิชา ซึ่ง วิชาเหล่านี้มุ่งฝึกฝนสติปัญญา

การจัดหลักสูตรนั้นกำหนดขึ้นโดยผู้รู้ ส่วนการลำดับเนื้อหา นั้น จัดลำดับตามเนื้อหา ก่อน - หลังของความถูกต้องตามวิชาการ ความรู้สาขานั้น ๆ (ศิริกุล ผลศักดิ์ , 2533 : 65)

3. ผู้สอน

ลัทธิการศึกษาถือว่าผู้สอนสำคัญที่สุดในเรื่องการเรียนรู้ เพราะผู้สอนจะต้องตัดสินใจว่า ความรู้ประเภทใดที่ผู้เรียนควรจะเรียนรู้ หากผู้สอนสามารถสอนในแนวที่ตรงกับความสนใจและสอดคล้องกับความอยากรู้อยากเห็นวิชาการของผู้เรียนเท่าใด ก็ย่อมมีผลให้เกิดความสนใจและความอยากรู้อยากเห็นดังกล่าว จะเจริญและลึกซึ้งกว้างขวางมากที่สุด (เนลเลอร์ ยอร์ช แปลโดย ทองเรียน อมรัชกุล , 2524 : 66) ลักษณะผู้สอนของลัทธินี้ควรมีดังนี้

1. ผู้สอนมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลและควบคุมความประพฤติของผู้เรียนไม่ให้ออกนอกถิ่นนอกทาง

2. ผู้สอนต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการคิดและการประพฤติที่ดีงาม เพราะผู้เรียนจะเรียนโดยการเอาอย่าง (imitation) หรือดูตัวอย่าง (example of the living model) ไม่ว่าจะเป็นการเขียนลายมือ ดนตรี บริหาร ก็ล้วนแต่เอาอย่างผู้สอนทั้งสิ้น เรื่องวินัยจะต้องเข้มงวด ไม่เรียวเป็นอาญาสิทธิ์ ผู้สอนกับผู้เรียนไม่ค่อยมีความผูกพันต่อกันเพราะผู้สอน คือ หลักปฏิบัติไปตามหน้าที่ (วิภาวี ประพันธ์โยธิน , 2510 : 40)

4. ผู้เรียน

ลัทธิการศึกษานี้เชื่อว่า โดยธรรมชาติแล้วผู้เรียนเป็นผู้ที่มีเหตุผล มีจิตใจบริสุทธิ์และโน้มไปในทางที่ดี มีสติปัญญาและมีศักยภาพในตัวเองอยู่แล้ว (ทิพวรรณ ยุทธโยธิน , 2558 : 25) เพียงแต่ผู้เรียนยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่เท่านั้นเอง การที่จะให้เกิดการพัฒนาในตัวผู้เรียนนั้น อาศัยองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียนจะต้องฝึกฝนคุณสมบัติที่มีอยู่ด้วยตนเอง โดยได้รับการสอน การแนะนำจากผู้สอน บทบาทที่สำคัญในการเล่าเรียนจะต้องอยู่ที่ผู้เรียนเองไม่ใช่ผู้สอน
2. ผู้เรียนจะต้องแสดงผลแลกละเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เรียนเอง หรือผู้สอน
3. ผู้เรียนจะต้องมีความแม่นยำ รอบคอบ ในสาขาวิชาต่างๆ ที่มีอยู่ในการตัดสินใจ ดำเนินการใดๆ ลงไป ผู้เรียนจะต้องศึกษาสิ่งที่นักปราชญ์ได้ค้นพบเป็นความจริงเอาไว้ก่อนแล้ว นั่นคือ ผู้เรียนควรได้ศึกษางานนิพนธ์ที่สำคัญทาง วรรณคดี ประวัติศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ซึ่งงานนิพนธ์เหล่านี้ นักปราชญ์ได้ถ่ายทอดความรู้ ความคิดในอดีต ซึ่งถือว่าไม่รู้จักล้ำสมัย และจะได้เรียนรู้ความจริงดีกว่าความรู้ที่นักเรียนจะหามาเอง (ศิริกุล ผลศักดิ์ , 2523 : 66)

5. กระบวนการเรียนการสอน

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้เชื่อว่า การเรียนรู้อยู่ที่การปลูกฝังจิตใจให้ผู้เรียนมีกำลังความคิดที่จะหาเหตุผล เมื่อใดที่จิตใจอยู่ในภาวะที่มีกำลังอันสมบูรณ์ และจะดำรงความรู้ดังกล่าวไว้ชั่ววันรันดร์ กระบวนการเรียนการสอนจึงมีดังนี้

1. วิธีการเรียนการสอนมักจะใช้ความคิดหาเหตุผล โดยอาศัยหลักวิชาที่เรียนรู้ไว้แล้ว เป็นแนวทางพื้นฐานความคิดเพื่อพัฒนาสติปัญญา (Morris , 1961 : 149)
2. มีการอภิปราย ถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้เรียน ทั้งนี้ผู้สอนจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเสนอความคิด การอภิปรายถกเถียง เป็นผู้คอยให้ความคิดและสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ใช้ ความรู้ ความคิด และสติปัญญาของตนเองอย่างเต็มที่

ทั้งนี้เพราะลัทธิปรัชญาการศึกษานี้ เชื่อว่า มนุษย์นั้น ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นเหตุผล (reason) ส่วนที่เป็นความจำ (memory) ส่วนที่เป็นเจตจำนง (will) ทั้ง 3 ส่วน เป็นศูนย์รวมแห่งสติปัญญา วิธีการเรียนการสอนจึงเป็นวิธีการเพื่อจะพัฒนาสติปัญญา (ทิพวรรณ ยุทธโยธิน , 2528 : 26)

6.การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

เนื่องจากจุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวคิดนี้ คือ ความรู้ในสถาบันเป็นแนวทางที่ถูกต้องที่จะให้ผู้เรียนไปสู่สภาพสังคมที่เป็นจริง การศึกษามีใช่เป็นแบบอย่างของชีวิต แต่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต และเนื่องจากเนื้อหาวิชาเรียนจะต้องมีวิชาพื้นฐานเป็นสำคัญ คือ วิชาภาษาอังกฤษ วิชาภาษาอื่นๆ ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา วจิตรศิลป์ ดนตรี เป็นต้น และทุกคนจะต้องได้เรียนวิชาพื้นฐานเหมือนกัน การจัดหาบุคลากรที่จะมาทำการสอนจะต้องให้ได้ครูผู้สอนครบถ้วนตามวิชาดังกล่าวให้เพียงพอหรือเหมาะสมกับจำนวนผู้เรียนตามระดับชั้น

การจัดหาครูผู้สอนนั้น ฝ่ายบริหารและการจัดการจะต้องแสวงหาครูที่มีความสามารถเป็นอย่างมาก เพื่อจะได้ครูที่เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการที่จะคัดเลือกสิ่งที่ผู้เรียนควรจะเรียนรู้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูในวิชาพื้นฐานดังกล่าว ทั้งนี้ครูจะต้องมีบทบาทสำคัญในการเสนอความคิดและสนับสนุนผู้เรียนให้ได้ใช้ความรู้ ความคิดและสติปัญญาอย่างเต็มที่ในการที่จะวางกรอบให้ผู้เรียนได้อภิปราย ถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งเป็นการพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน

ทางด้านสถานที่ ควรจัดให้มีห้องสมุด เพื่อให้ผู้เรียนได้ค้นคว้างานนิพนธ์ต่างๆ ที่นักวิชาการสาขาต่างๆ ได้ค้นคว้ามาแล้วในอดีตตามที่ผู้สอนแนะนำได้อย่างเต็มที่ ซึ่งถือว่าเป็นการเรียนรู้ความจริงได้ดีกว่าที่ผู้เรียนจะแสวงหาเอง และสามารถใช้ความคิดหาเหตุผล โดยอาศัยหลักวิชาที่มีผู้รู้ค้นคว้าไว้แล้ว (ทิพวรรณ ยุทธโยธิน , 2528 : 25 - 27; บรรจง จันทรสภา , 2527 : 242 - 244 ; ศิริกุล ผลศักดิ์ , 2523 : 65 - 66)

สรุปแนวความคิดปรัชญาการศึกษาเสรีนิยม

ปรัชญาการศึกษาของลัทธินี้ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้สอนอย่างมาก ซึ่งผู้สอนจะเป็นผู้เสนอความคิด การอภิปรายถกเถียง และคอยสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิด ความรู้ และสติปัญญาของตนเองอย่างเต็มที่ โดยอาศัยความเชื่อด้านพื้นฐานการศึกษาของลัทธินี้คือ 1) การที่จะพัฒนาคนนั้นควรจะใช้แบบอย่างที่เหมาะสม 2) ความมีเหตุผลจะเป็นเครื่องควบคุมอำนาจไม่ต่ำของมนุษย์ ผู้สอนจะต้องใช้ปัญญาอย่างมากเพื่อหาหนทางให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

เพื่อนำทางที่ถูกต้องให้แก่ผู้เรียน เพื่อไปสู่สภาพสังคมที่เป็นจริง อันเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางของผู้เรียน การศึกษาจึงมิใช่แบบอย่างของชีวิต แต่การศึกษาเป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต เนื้อหาวิชาที่เรียนควรเป็นวิชาพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านต่าง ๆ ให้กับผู้เรียน และผู้เรียนจะได้ใช้เหตุผล ผูกผันคุณสมบัติต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนรวมทั้งการอภิปรายถกเถียงกันเพื่อแลกเปลี่ยนหาข้อคิดเห็น และความสามารถในการใช้เหตุผล

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism)

พัฒนาการนิยมเป็นปรัชญาการศึกษาที่พัฒนามาจากประจักษ์นิยม (Empiricism) มีชื่อเรียกต่างๆ กันคือ Experimentalism , Pragmatism, Instrumentalism และได้พัฒนาขึ้นเป็นปรัชญาการศึกษาในปี ค.ศ.1929 (บรรจง จันทรสภา , 2527 : 243) ที่เรียกเช่นนี้เนื่องจากได้ยึดถือการคิด การแก้ปัญหา และการทดลองเป็นใหญ่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการด้านความคิด และทางการปฏิบัติในการศึกษา (สาโรช บัวศรี , 2535 ; 430) มีความหมายว่า "มีความก้าวหน้า ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดอยู่กับที่" ปรัชญานี้มีความเชื่อว่า สาระสำคัญและภาวะความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายมิได้คงที่หรือหยุดนิ่ง หากจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพและกาลเวลาของสิ่งแวดล้อม ปรัชญาการศึกษานี้ได้ชื่อว่า "หนทางแห่งการมีอิสระที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงวัฒนธรรมและสังคม (a liberal road to culture)" (Brameld , 1958 : 90) ดังจะเห็นได้ว่า องค์ประกอบที่มีอิทธิพลสูงสุดในการกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมและสังคมนั้น ไม่ใช่ค่านิยมหรือจารีตประเพณีดั้งเดิม หากแต่เป็นเทคโนโลยี การค้นคว้าและประสบการณ์ของมนุษย์ที่ได้รับมาจากการที่ได้เห็นประจักษ์และรับรู้มาจากโลกแห่งความเป็นจริง (บรรจง จันทรสภา , 2527: 244)

ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ได้แพร่หลายในสหรัฐอเมริกา เมื่อ ปี ค.ศ.1920 โดยเริ่มขึ้นจากฟรานซิส ดับเบิลยู พาร์คเกอร์ (Fransis W. Parker) ได้มีการเสนอให้มีการปฏิรูปการศึกษา ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1870 โดยให้เลิกจัดการศึกษาที่มุ่งแต่การเคร่งครัดระเบียบวินัยและการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายรับแต่เพียงผู้เดียว ที่มุ่งเน้นแต่เนื้อหาสอน ท่องจำ ตัดขาดโรงเรียนจากสังคม ไม่คำนึงถึงความสนใจของเด็ก Parker จึงเผยแพร่ความคิดปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ซึ่งเป็นปรัชญาการศึกษาที่ต่อต้านกลุ่มอนุรักษนิยม โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทุกๆ ด้าน แนวความคิดของ Parker ก็ยังไม่ได้ได้รับการยอมรับเท่าใดนัก จนกระทั่ง จอห์น ดิวอี้ (John Dewey)

ได้เขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่ง ชื่อ School of tomorrow จากการศึกษาที่ได้ตั้งโรงเรียนทดลองผสมผสานแนวคิดของ Rousseau แนวคิดของ Pestalozzi และแนวคิดของ Froebel และได้ตีพิมพ์ เมื่อ ค.ศ.1915 (บำรุง กัสต์เจริญ , 2528 : 93) ทำให้ระยะนี้ได้มีการเคลื่อนไหวที่จะปฏิรูปการศึกษา ในสหรัฐอเมริกาไปสู่การศึกษาแผนใหม่ ดิวอี้ (John Dewey) และกลุ่มนักปรัชญาการศึกษา อันประกอบด้วย วิลเลียม คิลแพทริก (William Kilpatrick) และจอห์น ไชลด์ส์ (John Childs) ได้ร่วมกันบุกเบิกแนวคิดทางการศึกษาแบบก้าวหน้า และได้มีการจัดตั้งสมาคมการศึกษาแบบ พิพัฒนาการ (The Progressive Education Association) ขึ้นในสหรัฐอเมริกาใน ปี 1919 เพื่อเผยแพร่ลัทธิการศึกษานี้จนกระทั่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงยกเลิกสมาคม เพราะหมดความจำเป็นที่จะเผยแพร่ต่อไปเนื่องจากประสบผลสำเร็จในการเผยแพร่ตามเป้าหมาย คือเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในสหรัฐอเมริกา (มสธ. , 2525 : 272)

แนวคิดพื้นฐาน

การศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมตั้งอยู่บนรากฐานของปรัชญา Experimentalism หรือ Pragmatism ที่ได้ประยุกต์ความคิดเห็นของนักจิตวิทยา กลุ่ม เกสตอลท์ (Gestalt) ซึ่งถือว่า "การแก้ปัญหาเป็นการทำให้เกิดการหยั่งรู้" จำเป็นจะต้องทดลองดูก่อนว่าใช้ได้ผลหรือไม่ จึงถือ การทดลอง (Experimentation) เป็นใหญ่ และได้เน้นห้องเรียนต่างๆ เช่น ห้องปฏิบัติการทาง วิทยาศาสตร์ ห้องสมุด โรงเรียนสาธิต ห้องปฏิบัติการทางภาษา ฯลฯ เป็นห้องทดลองทั้งสิ้น (สาโรช บัวศรี, 2535 : 430 - 431) จากการศึกษาทดลองนั้นทำให้นักปรัชญาการศึกษาลัทธินี้มีความ เชื่อว่า การที่คนได้รู้ ได้เห็น ได้สัมผัส ได้รู้จากประสบการณ์นั้นจะเป็นความจริงที่เกิดขึ้น จากการ สัมพันธ์กันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและเป็นประสบการณ์ทั้งหมดของมนุษย์ ซึ่งเมื่อคนเราได้รับ ประสบการณ์แล้วก็จะรวบรวมประสบการณ์เอาไว้และใคร่ครวญอยู่เสมอ ความรู้ที่ได้จึงเป็นความ รู้ที่ต่อเนื่องกันอยู่เสมอๆ ไม่มีสิ้นสุด (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ , 2524 : 55 -56)

นอกจากนั้นยังมีความเชื่อในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงและมองชีวิตว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความจริงมีลักษณะไม่คงที่ ความจริงสูงสุดไม่มี สิ่งที่เป็นจริงในสถานที่หนึ่งอาจไม่ เป็นจริงในอีกสถานที่หนึ่งก็ได้ (ศีกดา ปรางค์ประทานพร, 2530 : 56) ความจริงจึงเปลี่ยนแปลงไป ตามประสบการณ์ของมนุษย์ตามสถานการณ์ของโลกซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการอยู่เสมอ (สาโรช บัวศรี, 2535 : 430) การให้ได้มาซึ่งความรู้และความจริง คือ การลงมือกระทำ หรือโดย การสร้างสรรค์จากประสบการณ์ของผู้เรียนเอง (ฉัตรชัย น่วมโพธิ์ , 2532 : 43)

หลักการสำคัญ

ทฤษฎีการศึกษาพัฒนาการนิยมนี้ได้ชื่อว่า “เป็นหนทางก้าวหน้าไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Progressive road to culture)” มีหลักสำคัญดังนี้

1. การศึกษาคือชีวิตไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นการให้ประสบการณ์ที่สามารถนำไปใช้ได้ หมายความว่า โรงเรียนควรจะเป็นแบบจำลองสังคมที่จะช่วยให้เด็กมีประสบการณ์เสมือนเป็นการดำเนินชีวิตจริง โรงเรียนจึงเป็นสภาพสังคมย่อยในสังคมใหญ่ที่จัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่สามารถเข้าใจปัญหาชีวิตและสังคมในปัจจุบันและปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

2. เด็กเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการเรียนการสอนจึงยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child - centered) การศึกษาจึงควรจัดให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามทั้งด้านอารมณ์ สังคม ร่างกายและจิตใจ การเจริญงอกงามนั้น ถือว่า เป็นการเพิ่มพูนความเฉลียวฉลาดและสติปัญญาเพื่อการดำเนินชีวิต (วิจิตร ศรีสะอ้าน , 2525 : 272)

3. เรียนรู้ด้วยวิธีการแก้ปัญหา (Problem Solving Method) มากกว่ามุ่งการสอนเนื้อหา (Kneller , 1971 : 103) โดยอาศัยวิธีการแก้ปัญหาคือเครื่องมือในการแสวงหาประสบการณ์ซึ่งประสบการณ์และการทดลองจึงถือว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ (วิจิตร ศรีสะอ้าน , 2525 : 272)

4. ครูทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษามากกว่าเป็นผู้กำกับการเรียนการสอน หรือผู้ออกคำสั่ง เนื่องจากการศึกษาตามแนวคิดนี้ถือเด็กเป็นศูนย์กลาง บทบาทของครูจึงเน้นไปในทางแนะนำให้คำปรึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้จัดทำกิจกรรมและมีประสบการณ์ที่เหมาะสม

5. การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างความร่วมมือ และรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ มากกว่าการแข่งขันกัน ไม่เน้นให้ผู้เรียนแข่งขันกัน แต่เน้นให้ความร่วมมือส่งเสริมกันให้ผู้เรียนรู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ รู้จักบทบาทผู้นำ ผู้ตาม ประสบการณ์จากการร่วมมืออย่างนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานในชีวิตจริงอย่างมาก

6. เป็นค่านิยมและวิถีชีวิตความเป็นประชาธิปไตย เพราะวิถีทางประชาธิปไตย จะเป็นตัวกระตุ้นที่ก่อให้เกิดบรรยากาศของการแลกเปลี่ยน ข้อคิดเห็นอย่างเสรีถือว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีต่อความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นเป้าหมายทางการศึกษาประชาธิปไตย ตามความหมายของลัทธินิเทศการศึกษาลัทธินี้ คือ การมีประสบการณ์ร่วมกัน (shared experience) เพื่อความเจริญงอกงามทางสติปัญญา (Kneller, 1971: 103)

แนวคิดทางการศึกษา

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายที่เด่นชัดของลัทธินิเทศการศึกษาลัทธินี้ คือ

1. มุ่งให้ผู้เรียน รู้จักคิด รู้จักแก้ปัญหา เพื่อนำประสบการณ์ที่ได้รับจากการแก้ปัญหาไปใช้ในการตัดสินใจได้อย่างถูกต้องเมื่อเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (อรสา สุขเปรม , 2526 : 33)

2. มุ่งให้ผู้เรียนได้มีพัฒนาการทางด้านอารมณ์ สังคม ร่างกาย และสติปัญญาไปพร้อมๆ กัน (วชิรี ตระกูลงาม , 2526 : 32)

3. มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนตามความสนใจและความถนัดของตนเอง

4. มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเป็นประชาธิปไตยทั้งในและนอกห้องเรียน

5. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง และรู้จักสังคม มีความสามารถในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาทั้งปัญหาส่วนตัวปัญหาสังคมได้ และเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย

6. มุ่งให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในด้านการปรับตัวเข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและแสวงหาทางที่ทำให้สังคมก้าวหน้า

7. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ

8. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่นและมีวินัยในตนเอง (ไพฑูริย์ สิ้นลาร์ตัน , 2524 : 82-83)

2. หลักสูตร

โดยที่ปรัชญาการศึกษาลัทธิเน้นสภาพการณ์ที่เป็นปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องการใช้ชีวิตอย่างสงบสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต การศึกษาจึงจำเป็นต้องส่งเสริมความสนใจของแต่ละบุคคล และตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หลักสูตรจึงเน้นประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นหลัก หลักสูตรในแนวนี้จึงเป็นหลักสูตร child centered curriculum หรือ activity centered curriculum ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองและสังคมมากขึ้น (กิติมา ปริติติลล , 2533 : 89) เนื้อหาที่มีในหลักสูตรนี้จึงประกอบด้วย

สังคมศึกษา เป็นเนื้อหาที่ทำให้เข้าใจตนเอง สังคม และประเมินประสบการณ์ของตนเองได้ดี (สมพงษ์ สิงหนะพล , 2524 : 45) โดยได้รับประสบการณ์โดยตรงจากสังคมและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ , 2524 : 83) รูปแบบของหลักสูตรจึงจัดทำในลักษณะโครงการต่าง ๆ ในรูปแบบปัญหาต่าง ๆ

วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ เป็นวิชาที่มีความสำคัญในแง่ของวิธีการมากกว่าเนื้อหาวิธีการดังกล่าว คือ วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method)

วิชาทางด้านภาษาต่างๆ เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาอื่นๆ ทั้งนี้ เพื่อสื่อความหมายที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน (อุณา นพคุณ , 2527 : 35)

นอกจากนี้ก็มีวิชาหรือเนื้อหาเกี่ยวข้องกับปัญหาในสภาพต่างๆ ของสังคม ด้านศีลธรรม ด้านการอาชีพ ด้านสุนทรียภาพ และด้านปัญญาไปพร้อม ๆ กัน (ภิญโญ สาร , 2530 : 145) หลักสูตรจึงมีความยืดหยุ่นได้ ซึ่งนักเรียนและครูสามารถร่วมมือกันสร้างรายละเอียดและเนื้อหาหลักสูตรได้

3. ผู้สอน

บทบาทของผู้สอนตามแนวคิดปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ถือว่าผู้สอนไม่ใช่เป็นผู้สั่งแต่เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและให้คำปรึกษา เพราะผู้เรียนจะตัดสินใจเองว่าจะเรียนอะไรตามที่สนใจ ตามที่ได้รับอนุญาตให้วางแผนเพื่อพัฒนาตนเอง ผู้สอนจะเป็นผู้แนะนำ เป็นผู้คอย

ประสานและอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเดินทางไปสู่จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ (Kneller , 1971 : 239) ผู้สอนจึงต้องเป็นผู้มีลักษณะดังนี้

1. เป็นผู้รอบรู้และมีประสบการณ์อย่างกว้างขวาง เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพดี มีความเห็นอกเห็นใจ ยอมรับความแตกต่างของเด็ก รู้จักดัดแปลงสภาพภายในโรงเรียนและห้องเรียนให้เหมาะสมกับความต้องการและความสามารถของเด็ก ครูจึงเป็นเพียงผู้คอยแนะนำไม่ใช่เป็นผู้สั่งการหรือกระทำเสียเอง (กิติมา ปรีดีติลล , 2533 : 89)

2. ต้องทำความรู้จักกับผู้เรียนเป็นการส่วนตัวอย่างดี รู้จักความสนใจความสามารถและความต้องการของผู้เรียนเพื่อจะวางแผนให้เกิดสถานการณ์การเรียนรู้ได้ตามความต้องการ และพัฒนาความสามารถของผู้เรียนด้วย ในบางขณะครูควรทำหน้าที่ประสานเพื่อกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน กิจกรรมการเรียนการสอนดำเนินไปตามแผนที่ได้ร่วมกันวางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ (ศักดิ์ดา ปรารักษ์ประทานพร , 2530 : 68)

3. เป็นผู้กระตุ้น – หนุน- และหนี โดย กระตุ้นเพื่อให้เด็กเรียนรู้ด้วยความสนใจด้วยตนเอง หนุนเมื่อเด็กเริ่มที่จะสนใจ โดยให้กำลังใจให้คำปรึกษาอยู่เสมอ และหนี เมื่อเด็กทำเองได้ เรียนรู้ได้เอง โดยครูเป็นผู้คอยดูแลห่าง ๆ

4. ผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ให้ความสำคัญกับผู้เรียนเป็นอย่างมาก โดยถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมเพื่อแสวงหาความรู้ตามความถนัด และความสนใจของตนเองที่เห็นว่าสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมของผู้เรียน พร้อมกันนั้นก็เป็นผู้รับประสบการณ์ จากการกระทำของตนเอง (learning by doing) ผู้เรียนจึงมีอิสระที่จะเลือกตัดสินใจ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน มีส่วนในการเลือกเนื้อหาและตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งบทบาทของผู้เรียนนี้ จัดขึ้นเพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปตามความสนใจและความถนัดของผู้เรียนนั่นเอง (ศักดิ์ชัย นิรัญทวี , 2530 : 77 78) ทำให้ผู้เรียนกระตือรือร้นในการเรียนมากกว่าคอยรับอยู่เฉย ๆ

5. กระบวนการเรียนการสอน

กระบวนการเรียนการสอนตามปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ จะมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. บรรยากาศแห่งการเรียนการสอนควรเป็นบรรยากาศแห่งชีวิตจริง ผู้เรียนจะได้รับประสบการณ์ตรงในการศึกษา
2. การเรียนการสอนยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นที่ความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน และให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียนการสอนร่วมกับผู้สอน
3. ส่งเสริมประชาธิปไตยและความร่วมมือกันในการเรียนการสอนเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม ให้ทุกคนมีส่วนร่วม และมุ่งพัฒนาผู้เรียนเป็นรายคนไปพร้อมๆ กันด้วย
4. เรียนด้วยวิธีการแก้ปัญหา (problem solving) โดยการกระทำ (learning by doing) ค้นคว้าทดลอง
5. การสอนใช้วิธี อภิปราย ปรีक्षा วางแผนและการทำงานด้วยกันเป็นหลัก ให้ผู้เรียนได้รับความรู้และประสบการณ์โดยตรง (วัชร ตรีเศษกุลงาม , 2536 : 34) ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนก็คือ การจัดห้องเรียนให้แก่นักเรียน หรือสังคมอย่างหนึ่งเปิดโอกาสให้ทุกคนที่เป็นสมาชิก ได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นโดยใช้หลักประชาธิปไตย ทุกคนร่วมกันคิดร่วมกันทำโดยเริ่มจากวิธีการอภิปรายปรีक्षाวางแผนและร่วมมือทำงานด้วยกันเป็นหลัก ส่วนงานที่สอนนิยมจัดในรูปโครงการต่างๆ (projects method) เพื่อให้นักเรียนร่วมกันวางแผนเป็นเรื่องๆ ไป (ภิญโญ สาร , 2530 : 145 - 146)

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

จากรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่จะต้องสร้างบรรยากาศทางวิชาการ และสร้างความ เป็นประชาธิปไตยในสถานศึกษา ให้มีสถานค้นคว้าทางวิชาการอย่างกว้างขวาง คือ หอสมุด โดยนักเรียนสามารถเรียนเอง โดยวิธีการแก้ปัญหา (problem solving) หรือเรียนโดยการกระทำ (learning by doing) ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (child center) การเรียนการสอนต้องเป็นไปตาม ความสนใจของผู้เรียน โดยครูมีหน้าที่ชี้แนะ ให้คำปรึกษามากกว่าการสอน คือ ชี้แนะให้นักเรียน รู้จักวิธีเรียนที่ดีขึ้น การสอนจึงเป็นแบบ project method ซึ่งจะมีผลให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมในกิจกรรม อันจะนำมาซึ่งประสบการณ์ที่ผู้เรียนจะได้รับเอง

ดังนั้นการบริหารและการจัดการทางการศึกษาที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบ ให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าในการอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ซึ่งจะต้องอาศัยจากระเบียบกฎเกณฑ์ นั่นคือส่งเสริมให้ผู้เรียนมีวินัยในตนเอง ซึ่งจะเป็นการเตรียมผู้เรียนไปสู่สังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

การจัดหาครูผู้สอน หากเป็นไปได้ ควรจะให้มีครูครบทุกสาขาวิชาเพื่อให้คำปรึกษาแก่นักเรียนในแต่ละสาขาที่นักเรียนสนใจได้ แต่ถ้าไม่สามารถจัดสรรครูให้ครบทุกสาขาก็ควรจะให้ มีครูที่ทำหน้าที่เป็นแกนนำหลักๆ ในวิชาพื้นฐานด้านต่างๆ และมีความสามารถชี้แนะผู้เรียนให้สามารถที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เขาต้องการจะเรียนรู้ได้ และเนื่องจากการสอนจะเป็นแบบโครงการ (project method) ครูจึงต้องให้คำปรึกษาในลักษณะของกลุ่มครูผู้สอนในวิชานั้นๆ หรือกลุ่มครูที่ปรึกษาในโครงการแต่ละโครงการ ครูผู้สอนจึงต้องเป็นผู้แสวงหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อจะได้กว้างขวางและสมดุลกับผู้เรียนที่มีความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้และประสบการณ์ด้วยตัวของเขาเองอยู่เสมอ ดังนั้น จึงจะดัดสรรหาครูที่มีความรู้ความสามารถอย่างมากในแต่ละสาขาวิชาและฝ่ายบริหารควรที่จะกำหนดคุณสมบัติของครูผู้สอนในแต่ละสาขาวิชาอย่างชัดเจนด้วย จึงจะสามารถคัดเลือกครูที่มีคุณภาพได้

สถานที่ มีห้องปฏิบัติการทดลอง (Experimentation) ในแต่ละสาขาวิชา หากไม่สามารถจัดห้องวิชาต่างๆ ได้ครบถ้วนแล้ว ควรจะมีห้องสมุดที่มีขนาดพอเหมาะที่จะบรรจุเอกสาร หนังสือ สื่อความรู้ในสาขาวิชาการต่างๆ เพื่อให้บริการได้เพียงพอ และสามารถบรรจุผู้เรียนที่เข้ามาค้นคว้าในห้องสมุดได้หลายๆ กลุ่ม ในเวลาพร้อมๆ กัน

การประเมินผล เนื่องจากการเรียน เป็นแบบ project method การประเมินผลจึงควรมีการประเมินผลร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน

สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาลัทธิพัฒนาการนิยม

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนี้ ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมากกว่า กล่าวคือมุ่งพัฒนาบุคคลแต่ละบุคคลในสังคมให้รู้จักแก้ปัญหา สามารถตัดสินใจในการแก้ปัญหาได้ ปรับปรุงชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเองให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข หลักสูตรจึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน โดยผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้แสวงหาประสบการณ์จากตัวผู้เรียนเอง โดยพิจารณาจากความต้องการและความสนใจด้วยระบบประชาธิปไตย ของกลุ่มผู้สอนมีหน้าที่

ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำและเป็นผู้ประสานงาน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาลักษณะพิเศษของแต่ละบุคคล ผู้เรียนจะเป็นผู้แสวงหาความรู้และประสบการณ์ด้วยตัวของผู้เรียนเอง และวิธีการจัดการเรียนการสอนจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ในการวางแผนร่วมมือกันจัดกิจกรรมและลงมือปฏิบัติกิจกรรมแก้ปัญหาด้วยตัวของผู้เรียนเอง

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

ลัทธิปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม หรือ (Reconstructionism) คือ ปรัชญาที่เน้นการสร้างใหม่หรือทำขึ้นใหม่ ดังนั้น แนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมนี้จึงเน้นการปฏิรูปสังคมใหม่ และเป็นปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยศาสตร์ (Anthropological Physiology of Education) (Kneller , 1971 : 230) ซึ่งปรัชญานี้มองว่าการศึกษามีส่วนสัมพันธ์กับสังคม ฉะนั้น การศึกษาเก่าจะสร้างสังคมได้ เมื่อสังคมมีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสูงขึ้น สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหามากมาย ความเจริญทางอารยธรรม บางครั้งก็สามารถทำลายเผ่าพันธุ์มนุษย์ลงได้ การศึกษาจึงควรมีบทบาทที่จะมาเป็นเครื่องมือของมนุษย์ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ ก่อนที่วัฒนธรรมเก่าจะทำลายตัวเองลง เพื่อให้เกิดเป็นสังคมประชาธิปไตยที่เป็นความร่วมมือพลังของประชาชนทั้งโลก เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพสันติสุขและความสมบูรณ์ในสังคม (ศีกดา ปรารงค์ประทานพร , 2530 : 127)

ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเกิดขึ้น ในประเทศสหรัฐอเมริกาในช่วงปี ค.ศ. 1930 ในขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกาประสบกับปัญหาหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคม จึงได้เกิดการรวมตัวของกลุ่มนักคิดแนวหน้า (Frontier Thinker) โดยการนำของ จอร์จ เอส เค้าท์ส (George S. Counts) และ ฮาโรลด์ รักก์ (Harold Rugg) นักคิดกลุ่มนี้ได้พยายามแก้ปัญหาสังคมดังกล่าวโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปสังคมเสียใหม่ โดยมุ่งสร้างสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แนวคิดนี้เริ่มตั้งแต่ ค.ศ.1920 โดย จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) แต่แนวคิดนี้ยังไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจนนัก ต่อมาในปี ค.ศ. 1950 ทีโอดอร์ บรามเอลด์ (Theodore Brameld) นักปรัชญาการศึกษาที่มีชื่อเสียงของสหรัฐอเมริกา ได้เสนอแนวคิดปรัชญาทางการศึกษาเพื่อปฏิรูปทางสังคม โดย เขียนลงใน หนังสือหลายเล่ม เช่น Pattern of Education (1956) และ Education as Power (1965) เป็นต้น ส่งผลให้แนวความคิด

การศึกษาปฏิรูปนิยมได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง และ Brameld ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Kneller, 1971: 61 - 62)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ได้พัฒนาแนวคิดปรัชญาปฏิบัตินิยม(Pragmatism) และแนวคิดปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) รวมเข้าไว้ด้วยกัน (กิติมา ปริดีติลล , 2533 : 92) ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมเชื่อว่า ความรู้ ความจริงนั้นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และความรู้ก็เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ส่วนปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมมีแนวคิดพื้นฐานอันเดียวกับปรัชญาปฏิบัตินิยม แต่มุ่งการพัฒนาผู้เรียนทุกด้านเป็นหลัก (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ , 2524 : 55) ซึ่งลักษณะของการศึกษาตามลัทธิปฏิรูปนิยมนี้ เป็นการศึกษาเพื่อสังคมเป็นสำคัญ นั่นคือ ผู้เรียนไม่ได้เรียนเพื่อมุ่งพัฒนาตนเองอย่างเดียว แต่จะต้องเรียนเพื่อนำความรู้ไปใช้สำหรับพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมได้ชื่อว่า “แนวทางแห่งการปฏิรูปเพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ (a radical change toward a new cultural design)” (Brameld , 1958 : 75 - 78) รูปแบบของสังคมที่สร้างขึ้นนั้น ควรเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เพื่อให้ประชาชนสามารถควบคุมสถาบันของชาติและทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ได้ เพื่อให้สังคมเป็นสังคมที่ดีพร้อมทุกด้าน ถึงแม้ว่าความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะทำให้อารยธรรมของมนุษย์เจริญมากก็ตาม แต่ไม่อาจช่วยให้มนุษย์ได้เกิดความสุข แต่กลับก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองขึ้น จึงจำเป็นต้องใช้การศึกษา เป็นเครื่องมือของมนุษย์ในทางปฏิรูปสังคม (บรรจง จันทรส , 2527 : 244)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีความเห็นว่า บทบาทสำคัญของการศึกษาช่วยแก้ปัญหาสังคม ปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น ตามแนวคิดนี้พอสรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาจะต้องรับภาระที่จะสร้างสังคมใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นระบบสังคมที่บรรลุถึงค่านิยมพื้นฐานของวัฒนธรรม และขณะเดียวกันก็ให้สอดคล้องกับภาวะทางเศรษฐกิจและของโลกสมัยใหม่ด้วย

2. สังคมใหม่จะต้องเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และสมาชิกของสังคมจะเป็นผู้ควบคุมสถาบันต่างๆ และทรัพยากรทั้งหลายที่สำคัญ

3. เด็ก โรงเรียน และการศึกษา ย่อมจะเป็นไปตามพลังของสังคม ไม่ใช่เฉพาะที่ผู้เรียนแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากบุคคลจะต้องดำเนินชีวิตอยู่ได้เป็นกลุ่มมิใช่ชีวิตแต่ละคน ดังนั้น การศึกษาจึงต้อง คำนึงถึงสังคม สอนให้คนตระหนักในสังคม

4. ครูต้องเป็นบุคคลที่ทำให้เด็กตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วนที่จะสร้างสังคมใหม่ แต่การสร้างดังกล่าวต้องเป็นไปโดยวิถีทางประชาธิปไตย

5. วิธีการและเป้าหมายของการศึกษาต้องเป็นไปในรูปแบบของการแก้ไข วิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมในปัจจุบันและอาศัยความรู้จากการค้นพบทางวิชาพฤติกรรมศาสตร์ (บำรุง กลัดเจริญ , 2528 : 109 - 110)

แนวคิดทางการศึกษา

1. จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาแนวปฏิรูปนิยมนี้ ก็คือ โครงการต่างๆ ที่จะใช้ ในการปฏิรูปสังคม สร้างสรรค์ความเจริญแก่สังคม การศึกษามุ่งสร้างระเบียบสังคม ค่านิยม และวัฒนธรรมใหม่ และต้องอยู่บนพื้นฐานของสังคมและเศรษฐกิจโลกปัจจุบัน (กิติมา ปรีดีดีลก, 2533 : 92)นอกจากนี้การศึกษายังพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมให้สูงขึ้น แก้ปัญหาสังคมที่เป็นอยู่ได้ เป็นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น หากสรุปเป็นข้อๆ ก็พอกล่าวได้ว่า ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้มีจุดมุ่งหมายคือ

1. มุ่งให้การศึกษาคือเครื่องมือพัฒนาสังคม
2. มุ่งให้ผู้เรียนร่วมกันทำงานเป็นทีม เพื่อฝึกทำงานร่วมกันเป็นองค์คณะบุคคล
3. มุ่งฝึกให้ผู้เรียนค้นหาวิธีการแก้ปัญหาเตรียมตัวเพื่ออนาคต เมื่อจบการศึกษาออกไป (ภิญโญ สาร , 2530 : 160)
4. มุ่งให้สมาชิกในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันและช่วยกันแก้ปัญหาต่างๆ อันอาจมีขึ้นจากความเชื่อในระบบปกครองและเศรษฐกิจ
5. เพื่อให้สมาชิกในสังคมช่วยกันสร้างระเบียบ ค่านิยม วัฒนธรรมของสังคมใหม่ให้อยู่บนพื้นฐานของสภาพสังคมและเศรษฐกิจของโลกปัจจุบัน (ยนต์ ชุ่มจิต , 2526 : 19)

6. การศึกษาจะต้องให้ผู้เรียนได้เห็นความสำคัญของสังคมควบคู่กับตนเอง
7. ระเบียบและกฎเกณฑ์ใหม่ที่สร้างขึ้นมาจากสังคมจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของระบอบประชาธิปไตย

ปฏิรูปนิยมจึงเป็นปรัชญาที่มุ่งพัฒนาสังคมแห่งตนและสังคมโดยแท้จริงตามระบอบประชาธิปไตย ครรลองของค่านิยม วัฒนธรรมสังคมและเศรษฐกิจ

2. หลักสูตร

หลักสูตรตามปรัชญาสาขานี้ เป็นหลักสูตรที่เน้นสังคม (social oriented curriculum) เป็นหลัก ผู้เรียนจะต้องรู้จักและเข้าใจสภาพสังคมเป็นอย่างดี สามารถมองเห็นปัญหาและแนวทางแก้ไขโดยทั่วไป หลักสูตรแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ คือ

1. กลุ่มปฐมนิเทศและสร้างแรงจูงใจ ประกอบด้วยเรื่องต่างๆ ที่ใกล้ตัวและเกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียน จนขยายกว้างออกไปในระดับสังคม ประเทศชาติและนานาชาติ
2. กลุ่มเศรษฐกิจและการเมือง ศึกษาถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการเมืองในท้องถิ่นและขยายวงกว้างออกไปในระดับภาคและระดับประเทศ ทั้งในแง่ของสภาพปัจจุบันและความเป็นมา
3. กลุ่มทางวิทยาศาสตร์ ศึกษาถึงบทบาททางวิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ความแตกต่างของวิทยาศาสตร์ ที่มีความแตกต่างจากศาสตร์อื่น ๆ รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์
4. กลุ่มศิลปะ ผู้เรียนควรได้เรียนและทำความเข้าใจศิลปะกับบทบาทในชีวิตประจำวัน และแนวทางในอนาคตคู่กันไปด้วย
5. กลุ่มการศึกษา ให้ผู้เรียนได้เข้าใจบทบาทของการศึกษา และกระบวนการต่างๆ ของการศึกษา เพื่อจะได้วิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ได้
6. กลุ่มมนุษยสัมพันธ์ ผู้เรียนจะได้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคล กลุ่ม และระหว่างวัฒนธรรม
7. กลุ่มเทคนิคและวิธีการต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจถึงคุณค่าและรูปแบบของวิธีการที่ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งวิธีการและจุดมุ่งหมายควรให้สอดคล้องกัน (ไพฑูริย์ สิ้นลารัตน์ , 2524 : 90 -91)

จึงอาจกล่าวได้ว่าหลักสูตรของปรัชญาสาขานี้ เป็นหลักสูตรที่มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพสังคมเพื่อที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถ หักศนคติในการปรับปรุงปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เช่น ปัญหาสังคม นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ การเมือง อุตสาหกรรม การสาธารณสุข สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเน้นที่วิธีการแก้ปัญหามากกว่าเน้นที่เนื้อหา ดังนั้น รายวิชาต่างๆ ที่จะเรียนนั้นจึงเป็นรายวิชาที่มีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมอนาคต โดยเฉพาะความเสมอภาคทางการศึกษา หลักสูตรจึงมุ่งผลิตผู้เรียนที่มีความรู้ความสามารถในเชิงปฏิบัติมากกว่าเชิงวิชาการ คือ ให้ความสนใจวิธีการมากกว่าผลของงาน (ภิญโญ สาร , 2525 : 37)

3. ผู้สอน

ผู้สอนตามแนวปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ไม่ใช่เป็นผู้ชี้แนะเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผู้กระตุ้นเร่งเร้าให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์เพื่อหาทางแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบกพร่องต่างๆ ของสังคมด้วย เพื่อให้เป็นไปตามทัศนะและหลักการของสมาชิกในสังคมใหม่ที่ปราศจากปัญหา (ศุภร ศรีแสน , 2522 : 90 -91) แล้วจึงดำเนินการด้วยหลักประชาธิปไตย ลักษณะผู้สอนตามปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้คือ

1. จะต้องเชื่อมั่นในหลักประชาธิปไตย เชื่อมั่นในตนเองและพร้อมจะนำไปสอนแก่ผู้เรียน
2. ผู้สอนจะต้องเชื่อมั่นในตัวผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นตามแนวประชาธิปไตย (เมธี ปิรันธนานนท์ , 2523 : 97) ขณะเดียวกันผู้สอนจะต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจว่ามีความจำเป็นต้องสร้างสังคมใหม่ขึ้น แต่การสร้างนี้จะต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับแนวทางประชาธิปไตย แม้บางครั้งผู้เรียนจะมีความคิดขัดแย้งกับผู้สอนก็ต้องเปิดโอกาสให้เขาแสดงออกอย่างเสรีจนกว่าจะมีการยอมรับเป็นมติของมหาชนออกมา (Kneller , 1997 : 249)
3. ผู้สอนจะต้องเป็นนักบุกเบิก นักแก้ปัญหา และสนใจเรื่องราวของสังคมและปัญหาของสังคมอย่างกว้างขวาง (เมธี ปิรันธนานนท์ , 2523 : 97)
4. ผู้สอนต้องมีทักษะในการรวบรวม สรุปและวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ให้แก่ผู้เรียนได้ดี (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ , 2524 : 90 - 91)

4. ผู้เรียน

ผู้เรียนตามลัทธิปรัชญานี้ ต้องการปลูกฝังให้คนตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและสังคมได้ เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน เข้าใจจุดมุ่งหมายทางการศึกษา เพื่อเป้าหมายในการแก้ปัญหาของสังคมในอนาคต ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์สังคมใหม่ ผู้เรียนจะได้รับการฝึกฝนให้รู้และเข้าใจเทคนิควิธีการต่างๆ ที่จะทำความเข้าใจและแก้ปัญหาตามวิธีการประชาธิปไตย มีส่วนร่วมในการวางแผน ปฏิบัติ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยสำรวจความสนใจและความต้องการของตนเอง ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ พร้อมทั้งหาข้อมูลมาเสนอแนะแนวทางปฏิรูปสังคมเพื่อความเจริญและประชาธิปไตย (Kneller , 1971 : 249) เข้าใจความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม และระหว่างวัฒนธรรม เข้าใจศิลปะ กับบทบาทของศิลปะในชีวิตประจำวัน เข้าใจบทบาทของการศึกษา และกระบวนการต่างๆ ของการศึกษา เพื่อจะได้วิเคราะห์สถานการณ์ได้ มีความรู้ความสามารถในเชิงปฏิบัติมากกว่าวิชาการ ให้ความสำคัญวิธีการมากกว่าผลของงาน (ภิญโญ สาร , 2525 : 37)

5. กระบวนการจัดการเรียนการสอน

ปรัชญาการศึกษาลัทธิปฏิรูปนิยมจะไม่เน้นการถ่ายทอดความรู้โดยการบรรยายของผู้สอน แต่เน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสนใจ ความต้องการของตนเองและสนองความสนใจด้วยการค้นคว้า การอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสังคม พร้อมทั้งหาข้อมูลเสนอแนะและแนวทางการปฏิรูปสังคม (บุญเลิศ นาคแก้ว , 2525 : 135) นอกจากนี้การเรียนการสอนนั้นมีบรรยากาศของการอิสระ มีใช้การบังคับ วิธีการเรียนการสอน มีใช้เพื่อแสวงหาความรู้แต่เพียงประการเดียว แต่เป็นวิธีการเพื่อแก้ปัญหาของสังคมโดยตรง ซึ่งอาศัยการแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น วิธีการแบบโครงการ วิธีการของปรัชญา ตลอดจนวิธีทางประวัติศาสตร์มาประกอบเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่างๆ เป็นไปอย่างกว้างขวาง รัดกุมยิ่งขึ้น (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ , 2524 : 92 – 93) ถูกต้องและสมบูรณ์

นอกจากนี้ผู้เรียนจะต้องรู้จักวิพากษ์วิจารณ์ อภิปราย เพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ไข ปัญหาให้เหมาะสม เพื่อจะได้เป็นแนวทางของอนาคตว่าเป็นอย่างไร จะทำอะไรในอนาคต และเตรียมตัวตามแนวทางนั้น ๆ

บรรยากาศในการเรียนการสอนมีอิสระ มิใช่ด้วยการบังคับ การจัดการเรียนการสอนแบบยืดหยุ่น (flexible schedule) กำหนดเวลาเรียนในทฤษฎีการค้นคว้าของผู้เรียน และอภิปรายเป็นสัดส่วนกัน โดยเน้นการอภิปรายเป็นหลักเน้นการทำงานเป็นหมู่ๆ เป็นกลุ่มๆ ร่วมกัน ในรูปแบบของสังคมอนาคตที่พึงประสงค์ตามที่โรงเรียนคาดหวังไว้ (บุญเลิศ นาคแก้ว และ นงเยาว์ สุชาพันธ์ , 2522 : 134)

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

การศึกษา เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมใหม่และเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ต้องการให้สังคมเป็นผู้ควบคุมสถาบันต่างๆ สิ่งใดก็ตามที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือประโยชน์ต่อสาธารณะ (public) จะต้องอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของผู้แทนที่ประชาชนเลือกขึ้นมา การแก้ปัญหาต้องแก้เป็นส่วนรวม การแก้ปัญหาสังคมโดยใช้การศึกษาเพื่อให้คำนึงถึงสังคมให้ตระหนักและรับผิดชอบต่อสังคมแบบ social self - realization

นอกจากนี้ การศึกษาต้องให้มวลชน ผู้ใช้แรงงาน ชาวไร่ กรรมกร ได้เข้าใจสภาพปัญหาของเขา และร่วมกันพัฒนาสังคมให้เจริญขึ้น

โรงเรียนจำเป็นต้องจัดกิจกรรมอันยิ่งใหญ่ในการสร้างชีวิตใหม่ ต้องทำหน้าที่รวบรวมความรู้ใหม่เกี่ยวกับวิถีชีวิตมนุษย์ และใช้ความรู้ ทดสอบความรู้นั้นกับเยาวชน เพื่อแสวงหาวิถีที่ดี มีประสิทธิภาพ และสร้างสรรค์ในสิ่งที่สามารถจะกระทำให้เป็นความจริงได้โดยอาศัยวิถีทางวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้นโรงเรียนต้องอาศัยการร่วมมือของชุมชน และเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ชุมชนมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนจะต้องเป็นโรงเรียนชุมชนอย่างแท้จริง (Community School)

การจัดการศึกษาในโรงเรียนด้านวิชาการ จะเน้นด้านเนื้อหาและประสบการณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออนาคตในระดับบุคคล และระดับสังคมมากขึ้นตามลำดับ

การถ่ายทอดทางวิชาการ ควรให้ผู้เรียนได้ศึกษาด้วยตนเองตามความสนใจและความต้องการของตนเอง เน้นการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาของสังคม

การจัดหาครู ก็ควรจะมีความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ และควรมีครูในสาขามนุษยศาสตร์ มนุษยวิทยา เพื่อกล่อมเกล่าให้ผู้เรียนได้ตระหนักในคุณค่าของความเป็นคน คุณค่าของตนเอง เพื่อสร้างให้ผู้เรียนได้รู้จักวิธีดำเนินชีวิตตามกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของสังคม อย่างมีความสุขและมีชีวิตเพื่อสังคม ปรับตัวได้กับสภาพความเปลี่ยนแปลงและความวุ่นวายของสังคม เช่น ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม (อุทัย ธรรมเตโช , 2531 : 19 - 21)

สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้มุ่งพัฒนาคนไปพร้อมๆ กับสังคม จุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือการพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปปฏิรูปสังคม พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้ดีขึ้น ลักสูตรจึงเน้นเนื้อหาที่ให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพสังคมและจัดเนื้อหาวิชาเรียนให้สอดคล้องกับสภาพสังคม ครูอาจจะกำหนดหลักสูตรเองเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น และสภาพสังคมในขณะนั้น เพื่อให้สามารถปฏิบัติกับสภาพจริงของสังคมได้ ผู้สอนจะต้องสนใจความเคลื่อนไหวต่างๆ อย่างกว้างขวาง ชี้อมั่นในหลักประชาธิปไตย จะต้องตระหนักในหน้าที่ต่อสังคมเป็นสำคัญ มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม วิธีการจัดการเรียนการสอนใช้วิธีทางปรัชญา วิธีทางวิทยาศาสตร์และวิธีทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์วิจารณ์หาข้อบกพร่อง เพื่อแก้ไขสังคมให้ไปสู่การสร้างสังคมใหม่ที่พึงประสงค์

ปรัชญาการศึกษาพฤติกรรมนิยม (Behaviorism)

ลัทธิปรัชญาการศึกษาแนวพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) เป็นลัทธิที่ให้ความสนใจกับพฤติกรรมที่เห็นได้ชัดเจน สามารถวัดได้ สังเกตได้ ทดสอบได้ หรือประสบการณ์เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้า และการตอบสนอง การแสดงพฤติกรรมจะมีความถี่มากขึ้น ถ้าหากได้รับการเสริมแรง (Power, 1982 : 173)

ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษาพฤติกรรมนิยม พัฒนาการมาจาก แนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ซึ่งมีนักจิตวิทยาและนักการศึกษาหลายท่านที่มีบทบาทในการ

สร้างแนวคิดของปรัชญาการศึกษากลุ่มนี้ เช่น พาโลฟ (Palov) วัตสัน (Watson) ธอร์นไดค์ (Thomdike) และสกินเนอร์ (Skinner) ซึ่งผู้เป็นผู้นำแนวคิดทางพฤติกรรมนิยม (Behaviourism)

ผู้ที่ตั้งศัพท์ "พฤติกรรมนิยม" (Behaviorism) ก็คือ จอห์น บี วัตสัน (John B. Watson) วัตสัน เห็นว่า จิตวิทยาซึ่งถือว่าเป็นวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง จะต้องศึกษาพฤติกรรมเฉพาะที่สังเกตได้เด่นชัด การศึกษาทางจิตวิทยา ควรเป็นสิ่งที่ เป็นปรนัย (Objective) มิใช่อัตนัย (Subjective) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดของคน วัตสันได้ทำการทดลองเกี่ยวกับการเรียนรู้ของคน โดยให้เด็กชาย อัลเบิร์ต เล่นกับหนูขาว เขาตั้งข้อสังเกตว่า โดยธรรมชาติแล้วเด็กๆ จะกลัวเสียงที่ดังขึ้นอย่างกะทันหัน เด็กไม่กลัวสัตว์ประเภท หนู กระต่าย ในขณะที่อัลเบิร์ตเอื้อมมือจับหนูขาว วัตสันก็ใช้ค้อนตีแผ่นเหล็กเสียงดังสนั่น เด็กแสดงอาการตกใจกลัว หลังจากนั้น เด็กจะแสดงอาการกลัวหนู ถึงแม้จะไม่มีเสียงค้อนตีดังๆ ก็ตาม ในสถานการณ์เช่นนี้เด็กเกิดการเรียนรู้เชื่อมโยงระหว่างเสียงดังที่ทำให้เด็กเกิดความกลัวขึ้นตามธรรมชาติและหนู ซึ่งครั้งแรก เด็กไม่กลัว แต่เมื่อนำหนูมาคู่กับเสียงดัง ในที่สุดทำให้เด็กกลัวได้ จากการทดลองของวัตสัน ปรากฏว่า อัลเบิร์ตไม่กลัวเพียงหนูเท่านั้น แต่กลัวสัตว์มีขนทุกชนิด รวมทั้งเสื้อผ้ามีขนด้วย ความสำเร็จของวัตสันทำให้เขาคิดว่าเขาสามารถควบคุมพฤติกรรมทุกชนิดของคนได้ สามารถทำให้ใครเป็นอะไรก็ได้โดยไม่คำนึงถึงสติปัญญา (พรรณิ ช. เจนจิต ,2528 : 164)

นอกจากนี้นักพฤติกรรมนิยมอีกท่านที่ช่วยส่งเสริมงานของวัตสัน ให้ได้รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ บี เอฟ สกินเนอร์ (B. F. Skinner) โดยชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นโดยการเพิ่มแรงกระตุ้นอย่างต่อเนื่องให้กับอินทรีย์ (Organisim) หมายความว่า การตอบสนองอย่างหนึ่ง เมื่อถูกแรงกระตุ้นเข้าไปอีก จะเกิดผลในการเพิ่มความเป็นไปได้มากขึ้น และอาจทำให้เกิดรูปแบบการตอบสนองอีกอย่างหนึ่งได้ ทฤษฎีของสกินเนอร์นำมาใช้กับการสอนได้โดยเฉพาะการสอนผู้ใหญ่ เช่น ในเรื่องการสอนสำเร็จรูป (programmed instruction) การใช้เครื่องช่วยสอน (teaching machine) เพื่อเป็นการเพิ่มแรงกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ และผู้เรียนสามารถประเมินการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการเพิ่มแรงกระตุ้น ให้ผู้เรียน รู้ผลได้ทันทีทันใด เป็นการตอบสนองที่พอใจ (ณรงค์ จรรย์วิทยานนท์, 2526 : 58 -59)

แนวคิดพื้นฐาน

ลัทธิปรัชญาการศึกษาเชิงพฤติกรรมนิยม เน้นที่พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกอย่างมีเป้าประสงค์และสามารถสังเกตได้ เป็นการเน้นการแสดงออกและให้ความสำคัญกับสิ่งเร้า (Stimuli) การตอบสนอง (Response) แทนที่จะเน้นการคิด การรู้จัก การรู้ (2526 : 54) ปรัชญาการศึกษากรูมนี้เชื่อว่า มนุษย์เรานี้ถูกควบคุมโดยสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัวเรา ซึ่งเราสามารถศึกษาสภาวะการณเหล่านี้และควบคุมมันได้ พฤติกรรมของแต่ละคนถูกกำหนดขึ้นโดยประสบการณ์แต่ละบุคคล ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นเป็นเพราะมนุษย์แต่ละคนมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน ถ้าเราสามารถควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปในแนวทางที่ดีแล้วก็จะช่วยให้สังคมดีขึ้นได้ (Elias , 1980 : 83)

แนวคิดทางการศึกษา

1. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาลัทธินี้มีจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่เห็นได้เด่นชัด คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลเพื่อจะเตรียมคนให้มีความรู้ความสามารถสำหรับรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมต่อไป (Power , 1982 : 179) และถือว่าการศึกษาคควรผลิตประชาชนที่สามารถทำงานร่วมกันได้ และช่วยสร้างสังคมที่ดี สังคมที่ช่วยจัดความทุกข์ยากของมวลมนุษย์ และช่วยให้มนุษย์มีโอกาสมากที่สุดที่จะอยู่รอด การศึกษาจะช่วยให้ทุกสังคมและโลกทั้งโลกเกิดความร่วมมือกัน และสามารถขจัดปัญหาของโลกได้ในที่สุด (อุ้นตา นพคุณ , 2527 : 48)

2. หลักสูตร

การจัดหลักสูตรมีลักษณะเป็นโปรแกรมการเรียนการสอน เป็นการศึกษาที่กำหนดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาอย่างเจาะจง และได้มีการตกลงล่วงหน้าแล้วมีการกำหนดพฤติกรรมที่ต้องการให้คนเปลี่ยนแปลง แล้วจึงสร้างเงื่อนไขหรือสภาวะขึ้น ลักษณะของหลักสูตรที่ประยุกต์แนวคิดของปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ได้แก่ หลักสูตรการสอนแบบวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม (Behaviour Objectives) การเรียนทางไกล (Distant Learning) การศึกษาอิงความสามารถ (Competency - based education) (อุ้นตา นพคุณ , 2527 : 48)

3. ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพฤติกรรมนิยม ถือว่าครูเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษาคครูมีหน้าที่ในการสร้างสภาวะแวดล้อมเหมาะสมให้เกิดแก่ผู้เรียน ตลอดจนการจัดโปรแกรมการเรียนต่างๆ เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาในตัวผู้เรียน การเรียนการสอนจะประสบความสำเร็จหรือไม่มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถในตัวผู้สอน ในการจัดโปรแกรมการเรียนต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้เรียน (Power , 1982 : 174 - 175) บทบาทและหน้าที่ของผู้สอนจึงมีดังนี้

1. สร้างแรงจูงใจในตัวผู้เรียนและทำหน้าที่ควบคุมแรงจูงใจให้กับผู้เรียน
2. จัดสิ่งเร้าเพื่อป้อนให้แก่ผู้เรียน
3. ควบคุมระยะเวลาในการให้ตัวเสริม ในอัตรากำลังเหมาะสมและพอคาดคะเนได้ว่าสิ่งเร้าหรือตัวเสริมให้ในอัตรากำลังเท่าใด จะก่อให้เกิดพฤติกรรมในสภาวะใดบ้าง (อุณา นพคุณ , 2527 : 49)

4. ผู้เรียน

เนื่องจากสภาวะแวดล้อมถูกกำหนดมาก่อนแล้ว เพื่อจะให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมตามที่ผู้สอนต้องการ ดังนั้น บทบาทของผู้เรียน คือ จะต้องแสดงพฤติกรรมหรือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแนวทางผู้สอนให้เลือกกระทำ (alternative) (สมบุญ ศาสดาชีวิน , 2526 : 129) นั่นก็หมายความว่า ผู้เรียนต้องเป็นผู้กระทำด้วยตนเองมากกว่าเป็นผู้ถูกกระทำในขณะเดียวกันผู้สอนก็จะให้การเสริมแรง (Reinforement) (Elias , 1980 : 88) แบบต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้แสดงพฤติกรรมต่างๆ ตามเงื่อนไขที่วางไว้

5. กระบวนการเรียนการสอน

ลักษณะของการเรียนการสอนแบบพฤติกรรมนิยมนั้น ผู้สอนจะสามารถควบคุมพฤติกรรมของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้โดยอาศัยการปรับสภาวะการณและวางเงื่อนไขการกระทำ ผู้เรียนจะมีลักษณะเป็นอย่างไรนั้นอยู่ที่เงื่อนไขของผู้สอนและหลักสูตร โดยมีผู้สอนเป็นผู้ชี้นำความคิดและสิ่งกระตุ้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ดังนั้น บทบาทของผู้สอนในการจัดสภาพ

การเรียนการสอนเพื่อช่วยกระตุ้นผู้เรียนได้ทำกิจกรรมต่างๆ ถือว่าการฝึกฝนเป็นสิ่งสำคัญ เพราะก่อให้เกิดการเชื่อมโยงในสิ่งที่เรียน ผู้สอนจึงมีบทบาทการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย ดังนี้

1. บอกวัตถุประสงค์ในการเรียน
2. เสนอสิ่งเร้า
3. กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ
4. ช่วยให้ผู้เรียนจำหรือระลึกสิ่งที่เรียนไปแล้วได้
5. จัดสภาพที่นำไปสู่การกระทำ
6. กำหนดขั้นตอนของการเรียนรู้
7. ชี้แนะหรือแนะนำผู้เรียนในการเรียน (พรรณี ข. เจนจิต , 2528 : 211)

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

การจัดการเรียนการสอนตามแนวพฤติกรรมนิยมมีจุดมุ่งหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคน เพื่อจะเตรียมคนให้มีความรู้ความสามารถ รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม จึงต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมที่พึงปรารถนาไว้ล่วงหน้า

การบริหารงานด้านวิชาการนั้น นอกจากการสอนในชั้นเรียนแล้ว อาจจะมีการสอนทางไกลด้วย สอนแบบจัดโปรแกรม ตามวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมที่ตั้งไว้ โดยมีครูเป็นศูนย์กลางในการจัดโปรแกรมการเรียนการสอน

การจัดสรรหาครู ต้องสรรหาครูที่สามารถจะสร้างแรงจูงใจต่อผู้อื่นได้ โดยเน้นที่ การจัดสิ่งเร้า ครูทุกสาขาวิชาก็ต้องมีพื้นฐานทางจิตวิทยาในทุกๆ ด้านด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านจิตวิทยาทางการศึกษา และต้องใช้ความรู้ความสามารถเป็นอย่างมากในการที่จะกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม และสิ่งเร้าเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเสริมแรง

โรงเรียนหรือสถาบันต้องมีความพร้อม ทั้งอุปกรณ์การเรียนการสอน และบุคลากรที่จะให้ความรู้แก่ผู้เรียนที่มานั่งเรียนในสถาบันและผู้ทีเรียนทางไกล ทั้งทางไปรษณีย์หรือทางโทรทัศน์

การจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนควรจะให้สอดคล้องกับการกำหนดวัตถุประสงค์พฤติกรรม เช่น กำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมว่า ให้นักเรียนสามารถตัดเสื้อสตรีได้ ก็ควรจะมีอุปกรณ์เพียงพอ ได้แก่ จักรเย็บผ้า เตารีด หนุ่นโซว์ เตรียมไว้ให้พร้อม เป็นต้น (อุ่นตา นพคุณ , 2527 : 49 -50)

สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาพฤติกรรมนิยม

ปรัชญาการศึกษาแนวพฤติกรรมนิยมนี้ ให้ความสำคัญกับผู้สอนเพราะถือเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา ผู้สอนเป็นผู้กำหนดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมให้กับผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ซึ่งถ้าเราสามารถควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ให้เป็นไปในแนวทางที่ดีแล้ว ก็จะช่วยส่งเสริมมนุษย์มีสภาพดีขึ้นด้วย การจัดพฤติกรรมให้แก่ผู้เรียนเป็นการช่วยกระตุ้นผู้เรียนและเมื่อได้ทำกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้สอนได้กำหนดไว้แล้วด้วย ซึ่งจะเป็นการฝึกฝนและเชื่อมโยงการเรียนรู้อีกด้วย หลักสูตรจึงขึ้นอยู่กับข้อกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมของผู้สอน ผู้สอนจะต้องมีความสามารถอย่างมากในการกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมและสิ่งเร้าเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเสริมแรง ผู้เรียนจะได้แสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ไปในแนวทางที่ดี ผู้เรียนเองก็ต้องกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ตามแนวทางของผู้สอนให้เลือกกระทำ ดังนั้นผู้เรียนจึงต้องเป็นผู้กระทำด้วยตนเอง มากกว่าถูกกระทำ เป็นการกระทำตามแนวทางที่ผู้สอนได้เลือกให้แล้ว

ปรัชญาการศึกษาลัทธิมนุษยนิยม (Humanism)

ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยม เป็นปรัชญาการศึกษาที่มีความเชื่อว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ มีสิทธิกระทำการใดๆ ด้วยตัวของเขาเอง สามารถเลือกปฏิบัติในสิ่งที่เขาเห็นดีเห็นชอบได้ สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและสิ่งแวดล้อมได้ มนุษย์จึงมีเสรีภาพที่จะกำหนดชะตากรรมของตนเอง กลุ่มมนุษยนิยมจะนึกถึงความเป็นมนุษย์ จะมองภาพของมนุษย์ในลักษณะที่ว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดีที่ติดตัวมาแต่กำเนิด (good - active) มนุษย์เป็นผู้ที่มีอิสระสามารถจะนำตนเองและพึ่งตนเองได้ เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคม มีอิสรภาพที่จะเลือกทำสิ่งต่างๆ ที่จะไม่ทำให้ผู้ใดเดือดร้อนซึ่งรวมทั้งตนเองด้วย มนุษย์เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบและเป็นผู้สร้างสรรค์สังคม (พรภณี ข.เจนจิต , 2528 : 22)

ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยม เกิดขึ้นในยุคเฟื่องฟูอิตาลี (Italian renaissance) อันได้แก่ สมัยการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (The revival of learning) ซึ่งเริ่มต้นในประเทศอิตาลีในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 14 - 15 ซึ่งมีหลักความเชื่อที่สำคัญ คือ มนุษย์เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด และถือหลักสำคัญของการจัดการศึกษา ได้แก่ การส่งเสริมให้คนมีเสรีภาพ (สมบูรณ์ พรธนาภพ , 2519 : 35) คำว่า มนุษยนิยม (Humanism) ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา(Renaissance) หมายถึง ชมรมทางวรรณคดีที่เกิดขึ้น เนื่องจากคริสตจักรได้ใช้วรรณกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการควบคุมความนึกคิดของประชาชน ชมรมมนุษยนิยมจึงเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านการครอบงำทางความคิดและสภาพทางสังคมที่ไม่เอื้ออำนวยให้มนุษย์ตัดสินใจชะตาชีวิตของตนเอง ในสมัยศตวรรษที่18 ซึ่งถือว่าเป็นสมัยวิทยาศาสตร์รุ่งเรือง (Enlightenment) ของประเทศต่างๆ ในยุโรป กลุ่มมนุษยนิยมได้เฟื่องฟูมากในสมัยนั้น จนกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของมนุษยนิยม (อุ้นตา นพคุณ , 2527 : 56)

ตั้งแต่ ค.ศ. 1950 เป็นต้นมา กลุ่มมนุษยนิยมได้ต่อต้านแนวความคิดกลุ่มพฤติกรรมนิยมมาก โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ซึ่งหมายความว่า คนไม่มีสิทธิจะควบคุมพฤติกรรมของตนเองพฤติกรรมทุกอย่างตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม และการปรับพฤติกรรมนั้นหลายๆ ครั้งเป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้ควบคุมแทนที่จะเป็นการเสริมแรงเพื่อประโยชน์ของผู้ถูกปรับพฤติกรรม การสร้างแบบเรียนสำเร็จรูปของกลุ่มพฤติกรรมนิยมมีจุดอ่อน คือ จะมีเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่จะเขียนบทเรียนให้มีประสิทธิภาพได้ (พรรณี ช.เจนจิต , 2528 : 185) ทำให้การเรียนการสอนด้อยประสิทธิภาพไม่บรรลุตามเป้าประสงค์ เนื่องจากไม่ได้คำนึงถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียนเป็นสำคัญ

ทั้งนี้การที่คนจะเกิดการเรียนรู้ต้องมี องค์ประกอบด้านความรู้สึกนึกคิดเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยมากมาย เช่น ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตน การยอมรับตนเอง สัมพันธภาพระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน , 2526 : 137)

ปรัชญาแนวมนุษยนิยมมีบทบาทต่อการจัดการศึกษา โดยอาศัยแนวคิดของกลุ่มมนุษยนิยม ซึ่งมีหลายท่าน เช่น มอลคอล์ม เอส โนลส์ (Malcolm S. Knowles) คาร์ล โรเจอร์ส (Carl Rogers) อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) เป็นต้น

มอลคอล์ม เอส โนลส์ (Knowles , 1980 : 112) กล่าวว่า การเรียนจะเกิดขึ้นด้วยการนำตนเอง (self - direct learning)

คาร์ล โรเจอร์ส (Rogers , 1975 : 98) กล่าวว่า บุคคลอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ของตน และอยู่ในโครงสร้างภายในของตน เขาจะไม่รับรู้สิ่งที่คุกคามให้เขาเปลี่ยนโครงสร้างภายในเขา ดังนั้นการสอนจึงควรใช้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (student - centered)

มาสโลว์ (Maslow , 1971: 188 - 190) ให้ความเห็นว่ามนุษย์มีความต้องการตามลำดับขั้น จากต่ำไปหาสูง ขั้นสูงสุด คือ "ความสมบูรณ์แห่งตน" (self - actualization) ความต้องการตามลำดับขั้นนั้นมี 5 ประการ เริ่มจากขั้นต่ำไปสูงดังนี้

1. ความต้องการทางด้านร่างกายหรือการอยู่รอด (physiological or survival needs) ได้แก่ อาหาร น้ำ อากาศ ที่อยู่อาศัย การหลบหนาว
2. ความต้องการความปลอดภัย (safety needs)
2. ความต้องการด้านความรักและความรู้สึกว่าเป็นสมาชิกของกลุ่ม (love affection and belonging needs) เช่นการได้รับการยอมรับ
4. ความต้องการเห็นคุณค่าของตนเอง (self esteem needs) เช่น ความภาคภูมิใจในตนเอง
5. ความต้องการตระหนักในตนเอง (need for self - actualization) เช่น ความจริง การช่วยเหลือผู้อื่น ความยุติธรรม ความถูกต้อง ความสมบูรณ์ สุนทรีย์ภาพ

ความหมาย ซึ่งถ้าขั้น 1 ยังไม่ได้รับการตอบสนอง ขั้น 2 ก็เกิดขึ้นยาก ในทำนองเดียวกัน ขั้น 5 จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อ ขั้น 1, 2, 3, 4 ได้รับการตอบสนองแล้ว

แนวคิดพื้นฐาน

ลัทธิมนุษยนิยมมีความเชื่อพื้นฐานดังนี้

1. มนุษย์ คือสัตว์โลกประเภทหนึ่ง มีจิตใจ มีความต้องการ ความรัก ความอบอุ่น และขีดความสามารถที่จำกัดเฉพาะตัวไม่ใช่เสกสรรปั้นแต่งให้เป็นอะไรก็ได้ตามความชอบใจของคนบางคน
3. เชื่อว่ามนุษย์แต่ละคน เป็นผู้มีความพยายามที่จะรู้จักและเข้าใจตนเอง (self-actualization) และยอมรับในสมรรถวิสัยของตนเองอยู่แล้ว
3. เชื่อว่าข้อบังคับและระเบียบวินัยไม่ลู่จำเป็นนัก เพราะคนเราทุกคนต่างก็ยอมรับตนเองอยู่แล้ว แล้วทุกคนต่างก็มุ่งหาแนวทางในการสร้างความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ให้แก่ตน
4. เนื่องจากคนเราแต่ละคนพยายามปรับปรุงตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้น แต่ละคนมีสิทธิ์เลือกกระทำ เลือาประสบการณ์ของตนเอง ความต้องการของตนเอง ตัดสินใจเรื่องต่างๆ ด้วยตนเองได้
5. เชื่อว่าวิธีแสวงหาความรู้หรือข้อเท็จจริงต่างๆ สำคัญกว่าตัวความรู้หรือข้อเท็จจริงเอง ไม่ใช่สิ่งตายตัว ดังนั้น สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตัวผู้เรียนมากที่สุด คือ กรรมวิธีในการเสาะแสวงหาความรู้ (ปราณี รามสูตร , 2528 : 31 - 32)

กลุ่มมนุษยนิยมจะคำนึงถึงความเป็นคน ธรรมชาติของมนุษย์ ในลักษณะที่ว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดีที่ติดตัวมาแต่กำเนิด (good - active) มนุษย์เป็นผู้ที่มีอิสระสามารถจะนำตนเองและพึ่งตนเองได้ เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคม มีอิสระเสรีภาพที่จะเลือกทำสิ่งต่างๆ ที่จะไม่ทำให้ผู้ใดเดือดร้อน ซึ่งรวมทั้งตนเอง มนุษย์เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ และเป็นผู้สร้างสรรค์สังคม (พรณี ข.เจนจิต , 2528 : 22)

แนวคิดทางการศึกษา

1. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาในแนวมมนุษยนิยมมุ่งที่จะพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการมุ่งที่จะให้มนุษย์สามารถนำตนเอง พึ่งตนเองได้ มีความคิดสร้างสรรค์ที่จะทำประโยชน์แก่สังคม มีอิสระเสรีภาพที่จะเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ทำให้ผู้ใดเดือดร้อน ซึ่งรวมทั้งตนเองด้วย

สรุปแล้ว ก็คือ จะมุ่งให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ โดยเน้นอารมณ์ของผู้เรียน เป็นสำคัญ (Power , 1982 : 162 - 165)

2. หลักสูตร

เนื่องจากเป้าหมายหลักของปรัชญาการศึกษาตามมนุษยนิยม มุ่งที่จะพัฒนาบุคคลให้รู้จัก และเห็นคุณค่าของตนเอง ดังนั้น เนื้อหาที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถไปสู่เป้าหมายดังกล่าวได้นั้น จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสนใจและความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ หลักสูตรนั้นเป็น เพียงสื่อที่จะให้คนสามารถบรรลุเป้าหมายเท่านั้นเอง แต่ไม่ใช่เป้าหมายสุดท้ายของการเรียน วิชาที่สอนในหลักสูตรจึงประกอบด้วย

1. วิชาที่เป็นด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งวิชาในกลุ่มนี้ได้แก่

การเมือง คุณค่าของปรัชญา และวัฒนธรรมต่างๆ ที่จะทำให้นักพัฒนาตนเอง (สมจิตร ธนสุกาญจน์ , 2522 : 166) นอกจากนี้วิชาดังกล่าวแล้วยังมี วิชาพัฒนาการมนุษย์ จิตวิทยาพัฒนาการ และบุคลิกภาพ ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ซึ่งมุ่งหวังให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง มุ่งให้ผู้เรียนได้รู้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่ง และมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้แตกต่างจาก สัตว์อื่นๆ ได้อย่างไร (Elias , 1980 : 128)

วิชาศาสนา มุ่งให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติเพื่อความเป็นอิสระ (Becker ,1967 : 258)

วิชาทางด้านสังคมและประวัติศาสตร์ มุ่งที่จะให้ผู้เรียนรู้ว่า เขามีบทบาทและหน้าที่ต่อสังคมอย่างไร มีความรู้สึกต่อสังคมอย่างไร เช่น วิชาประวัติศาสตร์และสังคมวิทยาของ ประเทศ เป็นต้น ((Becker, 1967 : 273)

2. ปรัชญาการศึกษาลัทธิมนุษยนิยม เชื่อว่าความรู้ทางวิชาการต่าง ๆ เป็นเพียงเรื่องของ อาชีพ ผู้เรียนควรจะได้มีการพัฒนาตนเองประกอบการเรียนรู้ทางวิชาการหรืออาชีพไปได้ เช่น รู้จักศักยภาพของตนเอง รู้จักความถนัดของตนเอง รู้จัก คือ ตัดสินใจ รู้จักฟังตนเอง ซึ่ง สุนทร สุนันท์ชัย (2529 : 30 - 31) กล่าวถึงหลักสูตร แนวมนุษยนิยม ไว้ว่า

มนุษยนิยม หมายถึง ความเชื่อว่ามนุษย์สามารถตัดสินใจด้วยตัวของตัวเองได้ สามารถเลือกสรรสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เห็นว่าเหมาะสมสำหรับตัวเอง ต่อชุมชนของเขา ต่อครอบครัวของเขาเชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผลไม่จำเป็นต้องฟังคำสั่งหรือคำชี้แนะอย่างหลับนุหลิบตาฟัง สามารถใช้สมองของตัวเอง สติปัญญาของตัวเอง ใคร่ครวญมองหาเหตุผลต่าง ๆ ฉะนั้น ในแนวคิดของฝ่ายมนุษยนิยม วิธีการทำหลักสูตรจะไม่บังพฤติกรรมของผู้เรียนไว้อย่างตายตัว ถือว่าพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเป็นผลจากการที่มนุษย์เลือกสรรเอง เมื่อเห็นดีงามประการใดเขาก็จะยอมรับ ยอมปฏิบัติ ดังนั้น พฤติกรรมของเขาจึงเป็นผลต่อการตัดสินใจของเขาเองเป็นผลจากการใคร่ครวญคิดหาเหตุผลของเขาเอง แนวคิดนี้ถือว่า หลักสูตรไม่ใช่สิ่งตายตัว ไม่ใช่สิ่งที่จะกำหนดล่วงหน้าได้ร้อยเปอร์เซ็นต์โดยใช้สิ่งที่ผู้มีอำนาจต้องการให้ผู้เรียนเป็นอย่างไร แล้วก็กำหนดรายละเอียดว่าต้องเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ ในแนวคิดของฝ่ายมนุษยนิยม จะให้เสรีภาพแก่ประชาชน เสรีภาพแก่ผู้เรียน เคารพนับถือในศักดิ์ศรีของเขา ถือว่าทุกคนสามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้

รูปแบบการจัดหลักสูตรของมนุษยนิยมนี้ จะมุ่งเน้นความสำคัญของผู้เรียนรายบุคคลมากขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่าในภาคปฏิบัตินั้นหลักสูตรที่ยึดเอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลางที่เคยปฏิบัติกันมานั้นยังไม่มีหลักประกันว่าผู้เรียนแต่ละคนจะได้รับการฝึกอบรมด้วยความมีอิสระเสรี และมีศักดิ์ศรีเพียงพอนั่นเอง

3. ผู้สอน

บทบาทของผู้สอนสามารถเป็นได้หลายบทบาทเป็นทั้งผู้ช่วย ผู้สังเกตการณ์ และผู้มีจิตอาภรณ์ความรู้สึกไปพร้อมกับผู้เรียน เพื่อจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความกระจำในเป้าหมายของการเรียนรู้ ตามความต้องการของผู้เรียน ดังนั้น งานของผู้สอนจึงไม่ใช่เป็นเพียงการตั้งข้อกำหนด การบ้านผู้เรียน การชูปังคับ การเียนยอหรือการช่วยเหลือผู้เรียน แต่งานของผู้สอนเป็นไปในลักษณะเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน กระตุ้นให้กำลังใจให้ความช่วยเหลือ เป็นผู้ร่วมคิด และเป็นเพื่อนกับผู้เรียน ผู้สอนจะต้องเป็นผู้มีความเชื่อ มีความศรัทธาในความเป็นคน การที่

จะเชื่อและไว้วางใจในความสามารถของบุคคล จะช่วยให้บุคคลนั้นๆ พัฒนาศักยภาพของตนเอง (พรรรณี ข.เจนจิต , 2528 : 224)

นอกจากนั้น ผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะตั้งใจจริง เป็นคนตรงไม่เสแสร้งในการสร้างสัมพันธภาพ จะต้องเป็นตัวของตัวเองไม่ใช่เป็นการแสดงบทบาท บางครั้งผู้สอน อาจจะโกรธ อาจจะไม่พอใจก็สามารถแสดงออกได้ ไม่ใช่เสแสร้งปกปิดความรู้สึกนั้นไว้ สิ่งสำคัญ คือ ผู้สอนต้องพยายามสื่อให้ผู้เรียนรับทราบถึงความรู้สึกนึกคิดที่ดีที่ผู้สอนมีต่อผู้เรียนให้ได้ นอกจากนี้ผู้สอนต้องให้เกียรติแก่ผู้เรียน ต้องทำหน้าที่ให้เป็น resource center สร้างสถานการณ์ท้าทาย กระตุ้นผู้เรียน ไม่บังคับผู้เรียนทำในสิ่งที่ไม่อยากทำ แนะนำให้ผู้เรียนช่วยเหลือและไว้วางใจกลุ่ม ช่วยบูรณาการความคิดและการแสดงออกของผู้เรียน

ดังนั้นลักษณะของผู้สอนที่ดี ตามแนวคิดกลุ่มมนุษยนิยม สรุปได้ดังนี้

1. เป็นผู้มีความรู้ดี
2. เป็นผู้มีความไวต่อความรู้สึกของผู้เรียนและเพื่อนร่วมงาน
3. มีความศรัทธาและความเชื่อว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนได้
4. เป็นผู้มีความรู้สึกนึกคิดกับตนเองในทางบวก ซึ่งจะนำไปสู่ความรู้สึกนึกคิดกับผู้อื่นในทางบวกด้วย
5. มีความเชื่อว่าจะสามารถช่วยเหลือผู้เรียนทุกคนให้ทำดีที่สุดเท่าที่จะทำได้
7. รู้จักนำแนวคิดจากหลายทฤษฎีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน (พรรรณี ข.เจนจิต , 2528 : 224 - 225)

4. ผู้เรียน

เนื่องจากปรัชญาการศึกษาเชิงมนุษยนิยมเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้น มนุษย์มีลักษณะการพึ่งตนเอง ทำอะไรด้วยตนเอง (self - motivation) บทบาทของผู้เรียนของแนวการศึกษานี้ จึงถือเอาผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนสิ่งต่างๆ ตามความสนใจและความต้องการของตนเองได้ ถ้าคิดว่าสิ่งนั้นมีประโยชน์และมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง การเรียนรู้ของผู้เรียน มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ทดลองค้นคว้าด้วยตัวของเขาเองได้ โดยมีผู้สอนเป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือแนะนำ (Elais ,1976 : 126 -127) ดังนั้น ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ ถ้าเขา

ได้ลงมือกระทำด้วยตัวเอง ทั้งนี้ กลุ่มมนุษยนิยมเชื่อว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการภายใน (learning is an internal process) หมายความว่า ผู้เรียนจะถูกกระตุ้นด้วยอิทธิพลจากภายนอกเท่าไรก็ตาม แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นในอัตราที่เขาคิดว่า เขาต้องการจะเรียนและเรียนรู้นั้นจะช่วยให้เขาบรรลุเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง (อუნดา นพคุณ , 2527 : 65) การเรียนรู้แบบมนุษยนิยมซึ่งเน้นถึงการเรียนรู้จากความรู้สึก เกี่ยวกับความจริงและความเข้าใจในสิ่งนั้นอย่างต้องแท้ นักวิทยาศาสตร์เรียกการเรียนรู้แบบนี้ว่า สหสัญญาณ (Intuition) (สมเกียรติ อักษรกวน, 2531: 48) ซึ่งผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องอาศัยหลักการดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียนเรียนรู้ได้จากสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เป็นอิสระ หมายความว่าผู้เรียนไม่ต้องสนใจประเด็นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ทั้งหมด แม้แต่ผลการเรียน ซึ่งการเรียนอิสระนี้ไม่เพียงแต่ทำให้เขาเรียนได้ดีเท่านั้น แต่ทำให้เขาเรียนได้เร็วด้วย ทั้งนี้เพราะผู้เรียนมีอิสระที่จะเข้าถึงประสบการณ์ (สมเกียรติ อักษรกวน , 2531 : 48 อ้างถึงใน Weinberg , 1972 : 116-127)

2. ผู้เรียนเรียนได้จากการกระทำ การเรียนโดยการกระทำมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ใช้ประสาทสัมผัส หรือประสบการณ์ตรงผสมผสานกับจินตนาการ ถ้าผู้เรียนใช้จินตนาการมากเกินไป เขาก็จะรู้ไม่ตรงกับความจริง หรือบิดเบือนความจริง

3. ผู้เรียน เรียนได้จากการร่วมมือกัน การร่วมมือกันไม่ได้หมายความว่า เป็นการรวมกลุ่มกันเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงการที่แต่ละฝ่ายช่วยเหลือส่งเสริมซึ่งกันและกัน ในสถานการณ์ของการเรียนโดยสังการป้อนกลับ (Feed back) ให้สมาชิกอื่นๆ ทราบ สิ่งที่ช่วยให้ผู้เรียนร่วมมือกัน คือ กระบวนการกลุ่ม การฝึกด้านความรู้สึก การหันหน้าเข้าหากัน การสนทนาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อบรรยากาศของความร่วมมือ คือ ระบบการแข่งขัน ระบบการให้รางวัล ระบบการควบคุม

4. ผู้เรียนเรียนจากภายในตัวออกมา หมายถึง การที่ผู้เรียนสร้างความรู้สึกบางอย่างเกี่ยวกับสิ่งที่จะเรียน ไม่ใช่เรียนโดยถูกกำหนดบางสิ่งบางอย่างไปในตัวเขา

5. ผู้เรียน เรียนโดยนำสิ่งที่อยากรู้มาสัมพันธ์กับคุณภาพการเป็นมนุษย์ของเขา ซึ่งประกอบด้วย

5.1 ความเป็นเอกเทศ ซึ่งหมายถึงความแตกต่างจากผู้อื่น

5.2 ความเป็นไปตามวัยของเขา ผู้สอนต้องคิดว่าเขาเป็นเด็กถ้าเขาอยู่ในวัยเด็ก ยอมรับคุณลักษณะต่างๆ ประจำวัยของผู้เรียน ไม่คิดว่าเด็กคือผู้ใหญ่ตัวเล็ก

- 5.3 นักเรียนก็เป็นคนมีความรู้สึกเช่นเราเหมือนกัน ความรู้สึกช่วยให้คนเราเกิดการเรียนรู้
- 5.4 นักเรียนเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ร่วมแห่งมนุษย์ (Universal experiences) เช่น มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความเจริญ เพศ นักเรียนไม่ควรถูกกีดกันจากสิ่งเหล่านี้ดังที่ผ่านมา
- 5.5 นักเรียนเป็นสัตว์สังคม ส่วนใหญ่โรงเรียนมักมองนักเรียนว่าพวกเขากำลังสนุกเกินไป ทำให้บรรยากาศไม่เป็นวิชาการ ที่จริงแล้วควรคิดเสมอว่านักเรียนย่อมมีความรู้สึกอยากเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเขาจึงมีการเคลื่อนไหว (Rogers , 1967 : 270)

5. กระบวนการเรียนการสอน

กระบวนการเรียนการสอน ของปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยนิยม ก็คือ เน้นว่าการจัดการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงอารมณ์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งรวมถึงการกระทำของผู้เรียนที่จะทำให้ตนเองบังเกิดความพึงพอใจ และคำนึงถึงการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นด้วย นั่นคือการคำนึงถึงความเป็นคนของคนนั่นเอง

ดังนั้นในการจัดการเรียนการสอน ควรจะให้ผู้เรียนได้มีสมรรถภาพทั้ง 3 ด้าน ไปพร้อมๆ กัน คือ ด้านความรู้ (Cognitive Domain) ด้านอารมณ์ความรู้สึก (Affective Domain) และด้านทักษะ (Psychomotor Domain) นั่นก็หมายความว่า ผู้เรียนได้รู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผล มีความชื่นชมหรือมีทัศนคติที่ดี ต่อสิ่งที่เรียน และที่สำคัญ คือ ผู้เรียนจะต้องได้ลงมือกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง

กระบวนการเรียนการสอนจะมีลักษณะดังนี้

1. เปิดโอกาสและกระตุ้นให้ผู้เรียนตัดสินใจเลือกสิ่งที่จะเรียนด้วยตนเองเท่าที่เป็นไปได้
2. สร้างบรรยากาศที่มีลักษณะอบอุ่นเป็นมิตร ให้การยอมรับและพยายามอย่างดีที่สุดที่จะสื่อความรู้สึกของผู้สอนที่เชื่อว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนได้และผู้สอนปรารถนาจะให้ทุกคนเรียน เช่น การพยายามให้ความสนใจแก่ทุกคนหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนทำงานอย่างตั้งใจที่สุด เป็นต้น

3. ผู้สอนพยายามทำตัวเป็นผู้อำนวยความสะดวก เป็นผู้กระตุ้นให้กำลังใจ ตลอดจนเป็นผู้คอยช่วยเหลือเท่าที่ทำได้

4. วิธีสอนที่ใช้สอนทั้งการให้ผู้เรียนค้นพบด้วยตนเอง การอภิปรายกลุ่ม การประชุมกลุ่ม แต่ก่อนที่จะจัดกิจกรรมการเรียนนั้น ผู้สอนจะต้องให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์และรู้ว่าความต้องการของตนเองคืออะไร แล้วจึงวางแผนด้านเนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน และประเมินผลความต้องการของผู้เรียน (พรรณี ข.เจนจิต , 2528 : 228)

5. บางครั้งผู้สอนอาจจะแสดงให้เห็นว่า ผู้สอนเป็นบุคคลคนหนึ่งซึ่งมีอารมณ์ ความรู้สึก ทั้งอารมณ์โกรธ อารมณ์ไม่พอใจ แต่ควรเป็นความโกรธ หรือความไม่พอใจกับสภาพการณ์ไม่ใช่แสดงกับผู้เรียน การเรียนรู้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในบรรยากาศที่มีแต่ความรู้สึกและอารมณ์เพียงอย่างเดียว การเรียนรู้ไม่สามารถจะเกิดขึ้น ถ้ามีแต่เนื้อหาเพียงอย่างเดียว องค์ประกอบทั้งสองอย่าง ทั้งอารมณ์ ความรู้สึกและเนื้อหาวิชาต้องไปด้วยกัน การศึกษาแบบมนุษยนิยมไม่ได้หมายถึง ความสนใจในด้านความรู้สึกอย่างคลั่งไคล้ชั่วคราวช่วยยาม และไม่ใช้เครื่องมือแก้ปัญหาทั้งหมด ไม่ใช่เป็นการฝึกให้เป็นคนมีความรู้สึกไว หรือเป็นฝ่ายยอมเสมอ ไม่ใช่เป็นวิธีที่จะเรียกร้องความสนใจจากนักเรียนยามที่เขาเบื่อหน่าย แต่เป็นการจัดประสบการณ์อย่างมีจุดมุ่งหมาย (Hawlay and Hawlay , 1972 : 125)

6. การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยนิยมนี้ เน้นว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมเสรีภาพ มีสิทธิจะทำการใดๆ ด้วยตนเอง สามารถเลือกปฏิบัติในสิ่งที่เห็นดีเห็นชอบได้ การที่จะเกิดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาการศึกษามนุษยนิยมนี้ จะต้องมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเอง ยอมรับตนเอง และการสร้างสัมพันธภาพระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม ครูจึงมีหลายบทบาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน กระตุ้น ให้กำลังใจ ช่วยเหลือ ร่วมคิดกับผู้เรียน เป็นต้น

ดังนั้น การจัดสรรหาครู ต้องสรรหาผู้มีความรู้ดี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจิตสำนึกที่ดี อยู่เสมอ ครูต้องมีความรู้ความเข้าใจในจิตวิทยาพัฒนาการและจิตวิทยาการเรียนรู้เป็นอย่างมาก เพื่อจะได้เข้าใจพฤติกรรมการเรียนรู้และสภาวะจิตใจของผู้เรียน โดยผู้เรียนจะต้องเกิดสมรรถภาพ ทั้ง 3 ด้านไปพร้อมๆ กัน คือ ด้านความรู้ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านทักษะ เพื่อให้รู้จักคิดใช้เหตุผล มีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียน เขาจะได้ลงมือกระทำด้วยตนเอง

การบริหารด้านวิชาการจะเน้นการจัดกิจกรรมในรายวิชาต่างๆ เป็นหลัก และให้ความสำคัญของผู้เรียนเป็นรายบุคคล และเนื่องจากวิชาที่ผู้เรียนจะต้องเรียนจะต้องมี วิชา การเมือง ประชาธิปไตย วัฒนธรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ สังคม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ร่วมด้วย จึงควรจัดให้มีห้องปฏิบัติการที่เพียงพอและเหมาะสม เพราะผู้เรียนจะเลือกเรียนในสิ่งที่เขาสนใจ และต้องการด้วยตนเอง สามารถค้นคว้า ทดลองได้ด้วยตนเอง เพื่อให้เขามีความเชื่อมั่นในสิ่งที่เขาได้เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

ควรมีสถานที่ที่ให้การศึกษา ซึ่งจะเป็นแหล่งค้นคว้าของผู้เรียน ภายในสถานศึกษานั้น ต้องมีห้องสมุด ห้องเรียน ห้องทดลอง ห้องปฏิบัติการวิชาต่างๆ นอกจากนี้ ต้องจัดสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในห้องปฏิบัติการต่างๆ ให้เหมาะสมด้วย เพราะทุกๆ ตารางของพื้นที่ในสถานศึกษาสามารถจัดเป็นห้องเรียนได้ นอกจากนี้หากมีโอกาสใช้สถานที่จริงในสังคมได้ ครูก็สามารถที่จะใช้สถานที่จริงนั้นสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้เกิดกับผู้เรียนได้เช่นกัน

สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาลัทธิมนุษยนิยม

ปรัชญาการศึกษาลัทธิมนุษยนิยม มีรากฐานมาจาก จิตวิทยามนุษยนิยม (Humanistic Psychology) ซึ่งเน้นว่า พัฒนาการของมนุษย์จะมีได้เมื่อความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ได้รับการตอบสนองเสียก่อน ซึ่งในคนปกติแล้วพัฒนาการมิได้ตลอดชีวิต และพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนถึงขั้นสูงสุด คือ ความตระหนักในตนเอง (Self - actualization) และก่อนที่เขาจะพัฒนาไปถึงขั้นสูงสุดนั้น ความต้องการเบื้องต้นของมนุษย์จะต้องได้รับการตอบสนองขึ้นไปตามลำดับขั้นเสียก่อน ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยนิยมจึงเป็นการสร้างความเจริญงอกงามและบูรณาภาพส่วนตน ซึ่งผู้สอนจะต้องพัฒนาสมรรถภาพ ด้านความรู้ ด้านอารมณ์ ความรู้สึก และด้านทักษะของผู้เรียนไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผล มีความชื่นชมหรือมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียน และท้ายที่สุดก็คือให้ผู้เรียนลงมือกระทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง หลักสูตรของมนุษยนิยมนี้จะมุ่งเน้นความสำคัญของผู้เรียนรายบุคคลมากขึ้น

ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยมแนวใหม่ (Neo - Humanism)

ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยมแนวใหม่ (Neo-Humanism) เป็นแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา หนึ่งในที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดปัญญาบริสุทธิ์ (intuition) ขึ้น โดยการฝึกภาวนา และใช้หลักจิตวิทยาตะวันตก มาอธิบายกลไกของจิตว่า จะเข้าสู่ความสงบจนเกิดพุทธปัญญา

ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยมแนวใหม่ (Neo - Humanism) เป็นปรัชญาที่พัฒนามาจากปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยนิยม (Humanism) ซึ่งปรัชญามนุษยนิยมให้ความสำคัญกับมนุษย์มาก และเชื่อว่า มนุษย์มีสิ่งเริ่มต้นมาจากสิ่งเดียวกัน มีลักษณะจิตใจที่กว้างขวางและงดงาม มีความรู้สึก รัก เมตตา ผูกพันต่อมนุษยชาติ ทั่วไป (Humanist sentiment) โดยไม่มีการแยกชนชั้นวรรณะ สีผิว ชาติ ศาสนา ฯลฯ แต่ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ก็ยิ่งเกิดขึ้นอีกมากมาย ในทุกๆ ด้าน จนแนวคิดแบบมนุษยนิยมแทบจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ (เกียรติวรรณ อมาตยกุล , 2531 : 38) เพราะแนวคิดของมนุษยนิยมมีข้อจำกัด คือ การมองคุณค่าของสิ่งมีชีวิตในแนวแคบๆ ซึ่งมองว่า ชีวิตมนุษย์และสิ่งอื่นที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์เท่านั้น ที่มีคุณค่า โดยไม่สนใจคุณค่าของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วมนุษย์ไม่มีสิทธิพิเศษแต่อย่างใดที่จะเข่นฆ่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เพียงเพราะมองไม่เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแต่ประการใด

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ แนวคิดของพวกมนุษยนิยมไม่สามารถเป็นแนวคิดของคนรุ่นใหม่ได้อีกต่อไป เนื่องจาก แนวคิดของมนุษยนิยมไม่ได้เห็นความสำคัญของสิ่งอื่นๆ นอกจากตัวมนุษย์เอง และไม่ได้มีความรัก ความเมตตาให้กับทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ซึ่งตามแนวคิดของมนุษยนิยมนี้ ถ้าตราบใดที่มนุษย์ยังมีการแบ่งชนชั้นกันในสังคม ความรัก ความเมตตาอย่างไม่แผ้วถางไปยังสัตว์อื่นๆ ความขัดแย้งของมนุษย์ก็จะมีมากขึ้น ตรงกันข้ามถ้ามนุษย์ไม่จำกัดความรักความเมตตาให้อยู่แต่เฉพาะมนุษย์ด้วยกันเอง แต่ได้ขยายแผ่ไปทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เมื่อนั้น นักมนุษยนิยมจะกลายเป็นนักมนุษยนิยมแนวใหม่หรือนีโอฮิวแมนนิส ซึ่งเป็นแนวคิดแห่งความรักความเมตตาที่แผ่ไปทุกสิ่งในจักรวาล (2531 : 41)

ความเป็นมา

ศรีพระบาท เรนจัน สักการ (Shri prabhat Rainjan Sarkar) หรือ พี อาร์ สักการ (P.R. Sarkar) นักคิดชาวอินเดีย ซึ่งเป็นผู้สนใจและฝึกสมาธิตั้งแต่เด็ก ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสังคม

ภราดรภาพสากลในปี พ.ศ. 2525 ชื่อว่า นีโอฮิวแมนนิส (Neo - Humanism) โดยมีความเชื่อว่า ทุกๆ สิ่งในจักรวาล ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ พืช วัตถุต่างๆ ล้วนเป็นสมาชิกของครอบครัวใหญ่ หนึ่งเดียว มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างกัน จึงควรเป็นไปอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความรัก ความไมตรี ความเมตตาให้กับทุกสิ่งในจักรวาล ถ่ายทอดความรู้สึกรักที่ดั่งใจ เพื่อความสุข สันติแก่สรรพสิ่งทั้งปวง นีโอฮิวแมนนิส หรือมนุษยนิยมแนวใหม่ เชื่อว่า มนุษย์เราทุกคนล้วนมีความรัก ความเมตตา และมีความสามารถที่ยิ่งใหญ่ที่แฝงเร้นอยู่ในตัว เชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดเริ่มมาจากสิ่งเดียวกันมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้

สักการ (P.R. Sarkar) ได้อธิบายเรื่องจิตใจของมนุษย์ว่าเป็นส่วนประกอบที่ลึกลงไป ซึ่งมี 3 ระดับใหญ่ๆ คือ 1) จิตสำนึก 2) จิตใต้สำนึก 3) จิตเหนือสำนึก

1. จิตสำนึก (Conscious Mind) เป็นจิตใจระดับแรกสุดของคนเรา จิตสำนึกทำหน้าที่เกี่ยวกับการรับรู้ความรู้สึกจากสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวเรา โดยผ่านทางประสาทสัมผัส และอวัยวะต่างๆ ของร่างกายที่เด็กเล็กตื่นเต้นสนุกสนานไปกับธรรมชาติ การสัมผัสสิ่งแวดล้อมต่างๆ ใช้อวัยวะต่างๆ รับความรู้สึกรอบตัวแปลกๆ ใหม่ ทำให้ จิตสำนึกของเด็กได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว และนอกจากนั้น ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาสติปัญญาและความสามารถในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ของเด็ก เมื่อเติบโตขึ้นด้วย

2. จิตใต้สำนึก (Subconscious Mind) เป็นจิตระดับที่สองของมนุษย์ที่มีความละเอียดลึกซึ้งไปยิ่งกว่าจิตสำนึก จิตใต้สำนึกมีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ เรื่องของความคิดที่ลึกซึ้งและความทรงจำของมนุษย์ ความคิดของคนเราส่วนใหญ่นั้นจะอยู่ในจิตระดับนี้ไม่ว่าจะเป็นปัญญาชน นักวิเคราะห์ จิตระดับนี้จะขึ้นอยู่กับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและสังคม จิตจะพยายามรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ และนำเอาข้อมูลมาไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง เช่น การคิดเรื่องเกี่ยวกับปรัชญาที่ลึกซึ้งต่างๆ ความพยายามที่จะทำความเข้าใจหลักธรรมในศาสนาและความพยายามทำความเข้าใจระบบสังคมที่แตกต่างกันไปตามแต่ข้อมูลที่มนุษย์แต่ละคนได้รับ จิตระดับนี้จะทำงานเกี่ยวกับความจำเป็นต่างๆ ด้วย

3. จิตเหนือสำนึก (Superconscious Mind) เป็นแหล่งของความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ สภาวะสร้างสรรค์ของมนุษย์เกิดจากการเชื่อมโยงความคิดต่าง ๆ ที่เดิมไม่มีความเกี่ยวพันกันมา รวมเข้าด้วยกัน เป็นความคิดเดี่ยวที่แปลกใหม่ ซึ่งเรียกรวมกันว่า การคิดเชิงเทียบเคียง เป็นการคิดที่ล้ำค่ายิ่งของมนุษย์และมักเกิดขึ้นในขณะที่จิตใจของเราสบาย หรือผ่อนคลายมากที่สุด ซึ่งจิตใจของเราไม่ทำงานภายใต้อำนาจของจิตใต้สำนึก (Sarkar อ้างถึงใน ชาญวุฒิ วงศ์เพ็ง, 2537 : 13 - 15)

แนวคิดพื้นฐาน

แนวคิดของนักมนุษยนิยมแนวใหม่ มีพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดเริ่มมาจากสิ่งเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งซึ่งจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยมองทุกสิ่งทุกอย่างในโลกด้วยความรักและความไมตรี นำเอาความรู้ที่ดี เอาความรัก ความเมตตา มาใช้ในหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน นั่นคือ การใช้ชีวิตในสังคมด้วยคุณธรรม จริยธรรม อันดีงาม โดยมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้หมดไปอย่างรวดเร็ว 3 ขั้นตอน (เกียรติวรรณ อมาตยกุล , 2531 : 74 - 91) คือ

1. การพัฒนาความรัก ความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ (Universal Love) ในใจของตนเอง แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมความดีงามและความบริสุทธิ์ ความรู้สึกที่ไม่ดีต่างๆ เกิดขึ้นจากการถูกอบรมสั่งสอน (condition) ที่ไม่ถูกต้องมาแต่เยาว์วัย การเปลี่ยนแปลงสังคมจะต้องเริ่มมาจากการเปลี่ยนแปลงตัวเองก่อน โดยต้องเปลี่ยนแปลงจิตใจของเราให้หลุดพ้นจากความรู้สึกผูกพันต่างๆ โดยการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสที่มีพื้นฐานอยู่บนโยคะศาสตร์ (โยคะ แปลว่า Union หรือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน) ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาร่างกายและจิตใจของคนเราที่เกิดจากการอบรมสั่งสอนไปสู่จิตเดิมแท้ที่มีแต่ความรักความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ กระบวนการที่จะรู้สึกได้ถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทุกสรรพสิ่งในจักรวาลนี้เรียกว่า " คิดอย่างไร เป็นอย่างนั้น (As you think, so you become) " ซึ่งเป็นการบริหารจิตใจด้วยสมาธิ (Meditation) ซึ่งจะมีการสร้างภาพในใจและภาวนาคำบางคำที่มีความหมายเกี่ยวกับจุดศูนย์กลางของจักรวาล วิธีการนี้ทำให้บุคคลสามารถค้นพบว่าตนเองคือ ศูนย์กลางของจักรวาล จิตใจของบุคคลจะเกิดความเมตตากรุณาที่แผ่กว้างต่อทุกสรรพสิ่ง นอกจากจะพัฒนาทางด้านจิตใจด้วยการทำสมาธิแล้วร่างกายต้องได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องด้วย เริ่มต้นด้วยการปรับปรุงทุกเซลล์ของร่างกาย โดยการรับประทานอาหารที่ถูกต้องและออก

กำลังกายด้วยทำโยคะอาสนะซึ่งจะส่งผลไปยังต่อมไร้ท่อต่างๆ ที่ควบคุมอารมณ์ต่างๆ ของคนเรา ถ้าทุกคนได้ปฏิบัติอย่างถูกต้อง ก็จะมีความคิด ความรู้สึกของการอยู่ดีมีสุขของทุกสรรพสิ่งในจักรวาลเท่านั้น (เกียรติวรรณ อมาตยกุล , 2535 อ้างถึงใน วิวรรณ ศรีกุลสถานกุล , 2538 : 14)

2. กลุ่มพลังแห่งความรัก การทำสมาธิอย่างสม่ำเสมอจะทำให้ผู้ฝึกมีจิตใจที่ละเอียดอ่อนขึ้น มองเห็นความบริสุทธิ์ดีงามที่มีอยู่ในจิตใจของตนเองและทุกสรรพสิ่งมากขึ้น การรวมตัวของผู้ที่มีจิตใจบริสุทธิ์ดีงามเหล่านี้ จะทำให้เกิดการรวมพลังแห่งความรักความเมตตาที่มหาศาล พลังจิตที่งดงามที่เกิดขึ้นจะกระจายแผ่ไปยังทุกส่วนของจักรวาล พลังแห่งความชั่วร้ายต่างๆ (ความเกลียด ความกลัว ความอิจฉา ความแบ่งแยก ฯลฯ) จะค่อยๆ จางหายไป พลังแห่งความเมตตาที่มีอยู่ในจิตใจของทุกคน จะเป็นเครื่องผลักดันให้มวลมนุษยชาติและทุกสรรพสิ่งในจักรวาลก้าวไปสู่ความสงบสุขและสันติภาพภายในเวลาอันรวดเร็ว

3. การสร้างสรรค์สังคมใหม่ด้วยความรัก ความเมตตา จะเริ่มมีบทบาทการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมในโลก พวกเขาจะดำเนินชีวิตเหมือนคนปกติธรรมดาทั่วไป สิ่งเดียวที่เขาแตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไป คือ จิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความรัก ความเมตตา ภาวะที่สำคัญที่สุดของเขา (ซึ่งควรเป็นหน้าที่ของทุกคน) ได้แก่ ภาวะผูกพันในการสร้างความอยู่ดีมีสุขของทุกสรรพสิ่งในจักรวาล เมื่อแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสได้แพร่หลายและมีการนำไปปฏิบัติในที่ต่างๆ มากขึ้น สังคมก็จะสวยงามขึ้น ชีวิตของแต่ละบุคคลดำเนินไปในทิศทางเดียวกันกับชีวิตส่วนรวม และทำให้โลกนี้น่ารื่นรมย์ สภาวะเช่นนี้เป็นสภาวะที่สมบูรณ์ที่สุดซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต สังคมในอุดมคติของแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส มิใช่เพียงแต่ทำให้เกิดความสงบสุขแก่มนุษยชาติเท่านั้น แต่ยังหมายถึงกลุ่มสัตว์และพืชทั้งหลายอีกด้วย

แนวคิดทางการศึกษา

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

แนวคิดทางการศึกษาของปรัชญานีโอฮิวแมนนิส มุ่งเน้นให้มนุษย์มีความรักชีวิตของตนเอง เพื่อนมนุษย์ สัตว์ พืช และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว และพัฒนาอัจฉริยภาพที่แฝงเร้นอยู่ในตัวมนุษย์ให้ปรากฏออกมามากที่สุด มุ่งพัฒนาบุคคลให้เป็นคนอย่างสมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจควบคู่กันไปโดยมุ่งพัฒนาให้มีความรู้ทั้งทางด้านวิชาชีพ วิชาการและทุกส่วนประกอบ

ของชีวิต ไปพร้อม ๆ กัน ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย จิตสำนึก จิตใต้สำนึก จิตเหนือสำนึก ไปพร้อม ๆ กันด้วย ดังนั้น การศึกษาในแนวนีโอฮิวแมนนิส สามารถเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "การศึกษาเพื่อการพัฒนาคนให้สมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน (Holistic Education)" (เกียรติวรรณ อมาตยกุล , 2530 : 8) เพื่อให้มองโลกด้วยสายตาที่กว้างไกลให้เห็นวิวัฒนาการของสิ่งต่างๆ ใน จักรวาล แสดงความสำคัญของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ตั้งแต่ฟองอากาศจนถึงมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่ง ที่มี พัฒนาสูงสุด ทุกสิ่งทุกอย่างในโลก จะต้องมีความสัมพันธ์อันสูงส่งไม่ทางใดก็ทางหนึ่งต่อ สรรพสิ่งในจักรวาล มีความรัก (Universal Love) สร้างความรู้สึกให้เตรียมพร้อมที่จะดำเนินชีวิต อย่างมีความรับผิดชอบต่อตัวเอง สังคมและทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย การพัฒนามนุษย์ตาม แนวการศึกษาเนโอฮิวแมนนิส เรียกได้ว่า เป็นการพัฒนาคนที่สมบูรณ์ ซึ่งการพัฒนาคนที่สมบูรณ์ (จิรวรรณ ศรีกุลศลานุกูล , 2538 ; 26) หมายความว่า

คนที่สมบูรณ์ คือ คนที่มีร่างกายแข็งแรง มีสติปัญญาหลักแหลม เฉลียวฉลาด มีความคิดที่สร้างสรรค์ เปรียบพร้อมด้วยคุณธรรม ความรัก ความกล้าหาญ มีความรู้ที่ทันสมัย ที่สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาต่างๆ ของโลกที่เกิดขึ้น และพยายามนำความรู้ต่างๆ มาสร้างระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ที่จะนำมาซึ่งความผาสุกแก่มวลมนุษย

โดยมีแนวทางที่จะทำให้มุ่งสู่เป้าหมาย การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มี 4 ประการ คือ

1. การมีร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง (Physically fit) โดย รับประทานอาหารที่เป็นธรรมชาติ การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอทั้งอวัยวะภายนอกและภายใน โดยการฝึกโยคะ
2. มีจิตใจมั่นคง (Mentally strong)
 - 2.1 ควบคุมความคิดตนเองได้ทั้งด้านจริยธรรม การมีระเบียบวินัย
 - 2.2 มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ การผ่อนคลายความคิด
3. พัฒนาจิตใจขั้นสูงสุด (Spiritual elevated) มีความรักความเมตตา หรือความรักที่ยิ่งใหญ่ (Universal Love) จากการทำสมาธิ การฟังนิทาน เล่นเกม ร้องเพลง
4. มีความรู้ทางด้านวิชาชีพ วิชาการ (academic knowledge) จากการเรียนด้วย กิจกรรมการเรียนการสอนที่สนุกสนานเป็นธรรมชาติ ในสาขาวิชาต่างๆ เช่น ศิลปะ ดนตรี คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น (จิรวรรณ ศรีกุลศลานุกูล , 2538 ; 26 - 27)

การพัฒนาคนุชยต้องมีการพัฒนาให้ถึงเป้าหมายทั้ง 4 ด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาจิตใจ ให้มีความรักความเมตตาหรือความรักไว้จำแนกนั้น ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะถ้าคนุชย มีการพัฒนาร่างกายให้สวยงามแข็งแรง มีความคิดจินตนาการ มีวิชาชีพเลี้ยงตนเองได้ แต่ไม่มี จิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักความเมตตาแล้ว ความสงบสุขในโลกก็ยังไม่เกิดขึ้นแน่นอน (ศตพร วิไลรัตน์ , 2532 : 36 - 37)

2. หลักสูตร

เนื่องจากจุดมุ่งหมายการศึกษาตามลัทธิปรัชญาการศึกษาตามแนวมนุษยนิยมแนวใหม่ เพื่อพัฒนาผู้เรียนในทุกๆ ด้านไปพร้อมๆ กัน ดังนั้น การจัดหลักสูตรจึงต้อง ใช้การจัดประสบการณ์ ต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทุกๆ ด้าน มีการรวมสาขาวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้มองชีวิต ด้วยสายตาที่กว้างไกล มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อสังคมและต่อทรัพยากรธรรมชาติ จัดสิ่งแวดล้อมที่ดีจะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ มีการแทรกศิลปะ งานฝีมือ เพลง เกมส์ กีฬา การละเล่น ธรรมชาติศึกษา การสร้างภาพพจน์เชิงสร้างสรรค์ จริยธรรม วัฒนธรรมประเพณี การพึ่งตนเอง ระเบียบวินัย การใช้เหตุผล เป็นต้น โดยแทรกเข้าไปในสาขาวิชาต่างๆ ที่มีการเรียน การสอนในโรงเรียนนอกจากนี้ ควรจะมีการฝึกสมาธิแทรกในทุกๆ วิชา ซึ่งจะเป็นการสนองต่อการ รับรู้ของสมองของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนให้มีไหวพริบดี มีสติปัญญา มีความสามารถสูงในการ เรียนรู้หลายๆ ด้าน และมีความคิดสร้างสรรค์สูง (ศตพร วิไลรัตน์ , 2531 : 37 - 44) เพื่อที่จะ ให้หลักสูตรแนวลัทธิปรัชญา นี้ มุ่งสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์

3. ผู้สอน

ผู้สอนตามแนวปรัชญาการศึกษา นีโอฮิวแมนนิส นี้ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถใน วิชาการต่างๆ ตามที่ระบุไว้ในหลักสูตร มีความรับผิดชอบในการสอน ในสาขาวิชาที่รับผิดชอบ หรือสาขาวิชาที่ได้รับการฝึกฝนมา และจะต้องเป็นผู้ที่รักษาระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัดด้วย เพื่อที่ จะฝึกผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย และควรจะทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน นอกจากนี้ ผู้สอนจะ ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

- เป็นผู้ที่มีความรัก มีไมตรี มีจริยธรรมสูง ไม่ดูต่ำโดยใช้อารมณ์

- เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของร่างกายและจิตใจเป็นอย่างดี โดยเฉพาะด้านจิตใจ 3 ระดับ ตามแนวคิดนี้ คือ จิตสำนึก จิตใต้สำนึก จิตเหนือสำนึก หรือความรู้ความเข้าใจในด้าน จิตวิทยาเด็ก จิตวิทยาพัฒนาการ

- มีทักษะ ในการที่จะนำความรู้ ความสามารถ ในการบูรณาการกิจกรรม การเรียนการสอนของแต่ละวิชาเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ดึงเอาความสามารถที่มีในตัวเองออกมาได้

- มีความรู้ ความเข้าใจ เรื่องกายวิภาคและสรีระ โดยเฉพาะ กลไกการทำงานของสมองซีกซ้ายและซีกขวา เพื่อให้การให้การศึกษาให้แก่ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ทั้ง 2 ด้าน ทั้งนี้ สมองทั้ง 2 ซีก มีการทำงานที่ต่างกัน ขณะที่สมองซีกซ้ายทำงานโดยมุ่งเน้นทางด้านวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ส่วนสมองซีกขวาก็จะทำงานโดยมุ่งเน้นทางด้านศิลปะ สุนทรียะ

- ผู้สอนต้องให้การอบรมผู้เรียนเพื่อให้เขาได้รู้จักเกื้อกูล และรู้จักเอาใจใส่ต่อสิ่งต่างๆ รอบตัว ตลอดจนเน้นให้ผู้เรียนได้รู้ถึงความรู้สึกละเอียดอ่อนภายในจิตใจของตนเองและผู้อื่น พัฒนาประสิทธิภาพการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข สนุกสนาน มีความละเอียดอ่อนและมีจินตนาการ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถดึงความรู้ความสามารถ และศักยภาพด้านต่างๆ ที่มีในตัวเองออกมาให้ได้ (จิวรรณ ศรีกุลศานกุล , 2538 : 18 -19)

4. ผู้เรียน

ลักษณะผู้เรียนตามแนวคิดทางการศึกษาแนวนีโอฮิวแมนนิสซึม ต้องให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงระเบียบวินัย และจริยธรรมต่างๆ โดย 3 วิธี (Av Ananda Mitra Ac , 1987 : 12 อ้างถึงใน ศตพร วิไลรัตน์ , 2532 : 38) คือ

1. ผู้เรียน เรียนรู้จากพฤติกรรมของผู้สอน ผู้สอนจึงต้องเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้เรียนได้เลียนแบบ และได้เลือกทำเฉพาะในสิ่งที่ผู้เรียนต้องการทำ
2. ผู้เรียนมีอิสระในการแสดงความคิดเห็น โดยผู้สอนจะเป็นผู้แนะนำยกตัวอย่างสิ่งที่ดี สิ่งสร้างสรรค์ ให้แก่ผู้เรียนได้เกิดการหยั่งรู้
3. ผู้เรียนจะเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกหัดให้รู้จักจินตนาการอย่างถูกต้องสม่ำเสมอ และมีความมั่นคงทางจิตใจ มีสมาธิ
4. ปรับตัวเข้ากับบุคคล สิ่งแวดล้อม รู้จักนำเทคโนโลยี มาแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้

5. รับผิดชอบตนเอง และสังคม พร้อมทั้งจะเสียสละ และอุทิศตน เพื่อสันติสุขของมวลชน (เกียรติวรรณ อมาตยกุล , 2530 : 181)

ผู้เรียนจะรู้จักดึงเอาความสามารถที่มีอยู่ในตัวเอง ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้วิชาการต่างๆ ได้ และมีความเชื่อมั่นในตนเอง ภาคภูมิใจในตนเอง รู้ว่าตนเองมีคุณค่า มีความสามารถในการกระทำสิ่งต่างๆ ได้ ด้วยตนเอง มีความกล้าที่จะเผชิญสิ่งต่างๆ สามารถปรับตัวเข้ากับบุคคลและสิ่งแวดล้อมในสังคมได้เป็นอย่างดี (วิวรรณ ศรีสุคลานุกูล , 2538 : 39)

5. กระบวนการเรียนการสอน

เพื่อให้การศึกษาแนวนีโอฮิวแมนนิสสามารถบรรลุเป้าหมายทางการศึกษา คือ การพัฒนาคนให้สมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน กระบวนการเรียนการสอนจะต้องให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ดังนี้

1. ด้านร่างกาย (Physical) การพัฒนาร่างกายที่จะให้ผู้เรียนมีความสมบูรณ์ในทุก ๆ ด้าน นั้น จะต้องมีการบริหารทั้งอวัยวะภายในและภายนอก รวมถึงต่อมต่างๆ ในร่างกาย โดยเฉพาะต่อมไร้ท่อ (Endrocline Gland) ซึ่งทำหน้าที่ขับฮอร์โมน ฮอร์โมนมีอิทธิพลอย่างมากในการควบคุมการทำงานต่างๆ ของร่างกาย และส่งผลต่อจิตใจด้วย

การบริหารร่างกายที่เป็นการบริหารอวัยวะทั้งภายนอกและภายใน เป็นการบริหารที่เรียกว่า โยคะอาสนะ (Yoga Asana) (ปฏิบัติจะต้องมีการเคลื่อนไหวด้วยลีลาที่นุ่มนวลช้าๆ ควบคู่กันไป กับการหายใจลึกๆ และการหยุดนิ่งสลับกันเป็นช่วง) วิธีอาสนะนั้นนอกจากจะช่วยบริหารต่อมไร้ท่อ ให้ขับฮอร์โมนออกมาเป็นปกติแล้ว ยังช่วยให้กล้ามเนื้อและประสาทผ่อนคลายได้ดียิ่ง รวมทั้งได้เรียนรู้ถึงการควบคุมอารมณ์ที่รุนแรง เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนรู้จักการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในสังคมมากยิ่งขึ้น

2. ด้านจิตสำนึก (Conscious mind) การพัฒนาจิตสำนึกนี้ ต้องสร้างบรรยากาศการเรียนรู้และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม จัดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมในทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวพันกับชีวิต เช่น ศิลปะ กีฬา เกมส์ ธรรมชาติศึกษา ซึ่งจะเป็นการสนองตอบต่อการพัฒนาความสามารถใน

การเรียนรู้ของสมองผู้เรียน ซึ่งเมื่อผู้เรียนได้ออกไปสู่สังคม ก็จะกลายเป็นคนที่มีสติปัญญาสูง ไหวพริบดี มีความสามารถในการเรียนรู้หลายๆ ด้าน มีความคิดสร้างสรรค์สูง

3. ด้านจิตใต้สำนึก (Subconscious mind) การที่ผู้เรียนได้รับการพัฒนาด้านจิตสำนึกจากการรับเอาความรู้สึกผ่านสิ่งแวดล้อมแปลกใหม่รอบตัวแล้ว ผู้เรียนยังได้รับการพัฒนาจิตใต้สำนึกที่ทำหน้าที่บันทึกข้อมูลต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตและทำหน้าที่ครุ่นคิดในเรื่องที่เป็นนามธรรมต่างๆ เช่น การใช้เหตุผล การรู้จักกาลเวลา การแบ่งแยกความดี เลว ถูก ผิด การเรียนรู้สิ่งที่เป็นนามธรรมจะเกิดขึ้นเองอย่างง่ายภายใต้จิตสำนึกของผู้เรียน เมื่อเขาได้มีโอกาสสัมผัสหรือเห็นสิ่งเหล่านี้จริงๆ โดยเน้นการสอนที่เป็นรูปธรรมที่จะนำไปให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของนามธรรมต่างๆ วิธีการสอนจึงใช้สิ่งที่เป็นนามธรรมแก่ผู้เรียนด้วยการจูงผู้เรียนไปอย่างมีระบบ จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมง่ายๆ ไปสู่สิ่งที่เป็นรูปธรรมยากๆ และไปสู่สิ่งที่เป็นนามธรรมได้ในที่สุด โดยผู้เรียนแทบจะไม่ต้องรู้ตัวเลยแม้แต่น้อย ผู้เรียนจึงสามารถเรียนรู้สิ่งที่เป็นนามธรรมทั้งหลายได้อย่างง่ายดาย และเป็นธรรมชาติมากที่สุด โดยอาศัยประสบการณ์ตรงที่เป็นรูปธรรม

4. จิตเหนือสำนึก แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

4.1 จิตเหนือสำนึกระดับแรก แหล่งความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ สภาวะการสร้างสรรค์ของมนุษย์เกิดจากการเชื่อมโยงความคิดต่างๆ ที่เดิมไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเลย มารวมกันเข้าเป็นแนวคิดเดียวที่แปลกใหม่ ซึ่งเรียกการคิดแบบนี้ว่า การคิดเชิงเทียบเคียง (Metaphoric thinking) การคิดเชิงเทียบเคียงเป็นการคิดที่สำคัญยิ่งของมนุษย์และมักเกิดขึ้นในขณะที่จิตใจสบายหรือกำลังผ่อนคลายมากที่สุด ซึ่งจิตใจของเราจะไม่ทำงานภายใต้อำนาจของจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก แต่จะทำงานภายใต้จิตใจระดับเหนือขึ้นไป ที่เรียกว่า จิตเหนือสำนึก (Superconscious mind) ผู้ที่รู้จักผ่อนคลายจิตใจของตนเอง มักจะเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ที่แปลกๆ ใหม่ๆ อยู่เสมอ ดังนั้น ระบบการศึกษาของผู้เรียนจึงไม่ควรที่จะละเลยการพัฒนาการทำงานของจิตเหนือสำนึก

การทำงานของจิตเหนือสำนึก จะอาศัยการทำงานเชื่อมโยงกันของใยประสาทจำนวนมากของสมองทั้ง 2 ซีก เพื่อให้สมองทั้งสองส่วนรับรู้การทำงานซึ่งกันและกัน การทำงานของสมองทั้ง 2 ซีก ทำงานต่างกันดังนี้

สมองซีกซ้าย (รูปธรรม)	สมองซีกขวา (จินตนาการ)
สรรหาเหตุผล วิเคราะห์ ใช้เหตุผล ความคิดเชิงตรรกวิทยา มีความแบ่งแยก มีกาลเวลา	ไม่มีถ้อยคำ สังเคราะห์ หยั่งรู้เอง ความคิดเชิงสร้างสรรค์ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีกาลเวลา
โน้มเอียงเข้าหากฎเกณฑ์ ทางด้าน - วิทยาศาสตร์ - คณิตศาสตร์	โน้มเอียงเข้าหากฎเกณฑ์ ทางด้าน - ศิลปะ - ดนตรี
	(เกียรติวรรณ อมาตยกุล , 2536 : 39)

สมองของมนุษย์ควรจะได้รับพัฒนาอย่างเท่าเทียมกันทั้ง 2 ซีก แต่การจัดการศึกษาส่วนใหญ่มุ่งพัฒนาสมองซีกซ้ายเป็นส่วนใหญ่ โดยมักจะเน้นให้ผู้เรียน ท่องจำ คิดเลข ภาษา ระเบียบกฎเกณฑ์ การวิเคราะห์ข้อมูล แต่ไม่ค่อยจะให้โอกาสแก่ผู้เรียนได้ จินตนาการ มีการคิดแปลกใหม่ การเป็นศิลปิน ซึ่งเป็นหน้าที่ของการทำงานของสมองซีกขวาได้มีการพัฒนาขึ้นเลย

ดังนั้น การศึกษาตามแนวนีโอฮิวแมนนิส จึงเน้นการพัฒนาทุกส่วนของมนุษย์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สมองซีกซ้าย สมองซีกขวา ผู้เรียนที่ได้รับการฝึกหัดให้รู้จักจินตนาการ อย่างถูกต้องสม่ำเสมอ จะเป็นผู้ที่มีความมั่นคงทางจิตใจ ไม่ค่อยตื่นตระหนกกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดฝัน และการฝึกจินตนาการอย่างสร้างสรรค์ สามารถส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้วิชาการต่างๆ ได้ด้วย สำหรับเนื้อหาวิชาที่เป็นวิชาการจะต้องเริ่มจากความหมายที่เป็นรูปธรรม ในจินตนาการของผู้เรียน โดยอาจจะใช้การเล่านิทาน การสาธิต การแสดงบทบาทสมมุติ หรือวิธีการเรียนรู้แบบอื่นๆ ที่เหมาะสมกับผู้เรียนตามวัยของเขา ทำให้ความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนถูกกระตุ้นออกมาทีละน้อยๆ การเชื่อมโยงจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นความคิดสร้างสรรค์

สรรค์ที่เป็นนามธรรมต่างๆ จากสมองซีกขวาของผู้เรียนให้ปรากฏออกมาในรูปของความเป็นจริง ซึ่งการที่ผู้เรียนได้มีโอกาสได้คิดคะเนสิ่งนี้ จะช่วยให้สมองซีกซ้ายและสมองซีกขวาของผู้เรียนได้รับการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย

4.2 จิตสำนึกระดับที่สอง : การหยั่งรู้ การศึกษาเพื่อพัฒนาจิตเหนือสำนึกระดับสูง คือ การศึกษาที่จะช่วยให้เราได้นำจิตใจทุกส่วนของเรามาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมมากขึ้นการพัฒนาจิตเหนือสำนึกอย่างเต็มทีนั้นก็คือ การหยุดการทำงานของจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก โดยใช้กระบวนการสมาธิ (Meditation) กระบวนการนี้เริ่มจากการนั่งขัดสมาธิอย่างเงียบๆ สองมือประสานวางอยู่บนตัก หลังตาทั้งสองข้างแล้วจินตนาการว่าตนเองกำลังนั่งอยู่ในบรรยากาศที่สงบเงียบ อวัยวะทุกส่วนจะไม่มีการทำงานใดๆ เลย จิตสำนึกที่ทำหน้าที่ในการควบคุมอวัยวะเหล่านี้ จะถูกพักการทำงานไปทันที หน้าที่ต่อไปของผู้ทำสมาธิ คือ การหยุดการทำงานของจิตใต้สำนึก (สมองซีกซ้าย) ซึ่งทำหน้าที่ในการสะสมข้อมูล ความจำ การหาเหตุผล ถ้อยคำ โดยการท่องคำสองพยางค์ (Mantra) บางคำอยู่ในใจสอดคล้องกับจังหวะการหายใจเข้าออก ซึ่งจะเป็นผลให้ความคิดที่วุ่นวายที่มักเกิดขึ้นจากจิตใต้สำนึกสงบลงและพลังจิตอันมหาศาลที่เกิดจากจิตใจที่จดจ่ออยู่กับเสียงท่องเป็นอย่างเดียวจะค่อยๆ ยกจิตใจของผู้ทำสมาธิให้เข้าสู่จิตเหนือสำนึก

การทำสมาธิโดยใช้หลักการดังที่กล่าวไปแล้วมีคุณประโยชน์มากมายในหลายๆ ด้าน เช่น ทำให้สุขภาพด้านร่างกายดีขึ้น จิตใจมั่นคงขึ้น มีความคิดสร้างสรรค์สูงขึ้น มีความหยั่งรู้เองมากขึ้นและทำให้จิตใจสงบเยือกเย็นมีความสุขมากขึ้น ประโยชน์สูงสุดที่ผู้ทำสมาธิเป็นจำนวนมากได้รับ คือ การมีสมาธิ (Concentration) และยังสามารถใช้สมองได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่าที่เคย สำหรับผู้เรียนนั้น ควรให้ผู้เรียนได้รู้จักการมีสมาธิควบคู่ไปกับการให้ความรู้ทางวิชาการต่างๆ โดยให้ฝึกการทำสมาธิให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจวัตรประจำวัน

4.3 จิตเหนือสำนึกระดับที่สาม : ความรักความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ การทำสมาธิเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพที่สุดสำหรับการพัฒนาความรู้สึกที่ไม่มีการแบ่งแยก ในขณะที่ทำสมาธิโดยการท่องคำสองพยางค์ หรือ Mantra แล้ว ยังแฝงด้วยความหมายล้ำลึกที่ทำให้เกิดความรักอันเป็นสากลในจิตใจของผู้ปฏิบัติด้วย ความหมาย Mantra ในขณะที่ทำสมาธิ เป็นการช่วยยกระดับจิตสำนึกของผู้ฝึกให้เข้าสู่จิตเหนือสำนึกสูงสุดที่ไม่มีการแบ่งแยก มีความเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกัน หลังจากที่ได้ทำสมาธิแล้ว ผู้ทำสมาธิกลับเข้ามาร่วมกิจกรรมต่างๆ ในโลก เขาจะมองโลก มองผู้ร่วมงานด้วยสายตาแห่งความรักมากขึ้น

การทำงานของจิตใจในระดับจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก เป็นการทำงานที่ถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมทั้งสิ้น แต่เมื่อจิตใจของคนเราได้รับการพัฒนาให้สูงขึ้นจนถึงระดับของจิตเหนือสำนึกแล้ว ก็เท่ากับจิตใจของคนเราหลุดพ้นจากกฎเกณฑ์ของสังคม หรือการประเมินผลโดยผู้อื่น ซึ่งเป็นผลให้เกิดการพึ่งตนเอง ความเป็นอิสระ ความคิดสร้างสรรค์สะดวกขึ้น (ศตพร วิไลรัตน์ , 2533 : 30 - 36)

ดังนั้น กระบวนการเรียนการสอนตามแนวคิดนี้ ไม่ว่าจะเป็นวิชาใดๆ ก็ตาม กิจกรรมที่จัดให้แก่ผู้เรียน ต้องสนองต่อการพัฒนามนุษย์ในทุกๆ ด้าน ดังที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้ควรจัดตามความสนใจของแต่ละบุคคล กลุ่มบุคคล ที่สนใจในด้านต่างๆ ดังนี้

1. กลุ่มที่สนใจเรื่องปฏิบัติธรรม เช่น การมีกิจกรรมในเรื่อง การฝึกโยคะ สมาธิ การทานอาหารมังสวิรัต
2. กลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องวิชาการ วิทยาการและเทคโนโลยีใหม่ๆ
3. กลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องของศิลปะและดนตรี มีการตั้งกลุ่มฟื้นฟูศิลปะวัฒนธรรม มีการแสดงดนตรีและละครที่ช่วยให้คนทั่วไปเข้าใจชีวิตและสังคมได้ดี มีการส่งเสริมศิลปะที่ช่วยให้จิตใจของมนุษย์ละเอียดอ่อนขึ้น เป็นต้น
4. กลุ่มที่มีความสนใจสังคม ตั้งกลุ่มสังคมสงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ เช่น โรงทาน หน่วยบรรเทาสาธารณภัย จัดกลุ่มศึกษาเพื่อให้คนในสังคมมีการรับรู้ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจที่ดีขึ้น
5. กลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องธรรมชาติสภาพแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรต่างๆ
6. กลุ่มที่มีความสนใจเรื่องการศึกษา เรื่องวิชาการ มีการตั้งศูนย์พัฒนาด้านวิชาการต่างๆ ศึกษาและสร้างตำราทางการศึกษาที่เน้นให้มนุษย์มีความรักต่อตนเอง เพื่อนมนุษย์ สัตว์ พืช และสภาพแวดล้อมต่างๆ รอบตนเองมากขึ้น และเกิดการเรียนรู้อย่างสนุกสนาน ทำให้รู้สึกว่าการศึกษานั้นเป็นสิ่งที่น่าสนุก น่าสนใจ เป็นการดึงเอาศักยภาพและความสนใจต่างๆ

ออกมาจากตนเอง วิธีการทำจิตใจให้ผ่อนคลาย เพื่อให้เกิดสมาธิ จะช่วยในเรื่องของการเรียนรู้ ความจำ ความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น

กิจกรรมที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการศึกษาตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส จึงประกอบด้วย การนำกิจกรรม 3 ประการสำคัญ ๆ ได้แก่ 1) การฝึกโยคะ 2) การทำสมาธิ และ 3) การใช้นิทาน เกมส์ เพลง ศิลปะ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาจิตใจให้ถึงระดับสูงสุด มาผสมผสานเข้ากับกิจกรรมการเรียนรู้วิชาการต่างๆ เพื่อพัฒนาคนให้สมบูรณ์ (จิวรรณ ศรีฤศลานุกูล , 2538 : 27)

6.การบริหารและการจัดการทางการศึกษา

การจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษาตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสเพื่อให้ บรรลุจุดมุ่งหมายการศึกษาของแนวคิดนี้ คือ พัฒนาอัจฉริยภาพที่แฝงเร้นของบุคคลให้ปรากฏออกมา มากที่สุด และมุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพและวิชาการ หรือ เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน (Holistic Education) มีแนวทางในการบริหารและจัดการศึกษา ดังนี้

การจัดสถานที่เรียนนั้น ในระดับก่อนเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ สามารถใช้สถานที่ใดๆ ที่เห็นว่าเหมาะสม มีความพร้อม เช่น บริเวณวัด ศูนย์เด็กในหมู่บ้าน ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานในชุมชน ศูนย์เด็กของกระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น ขึ้นประถมศึกษาถึงขั้นมัธยมศึกษา สามารถจัดได้ทั้งรูปแบบการศึกษาในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียน สำหรับการศึกษานอกโรงเรียนที่จัดให้แก่ผู้ที่ไม่สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนได้ หรือผู้ใหญ่ที่พ้นวัยที่จะศึกษาในโรงเรียนนั้น สามารถใช้ศูนย์ต่างๆ ที่มีความพร้อมในชุมชน เช่น ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานในชุมชน (ศสมช.) ซึ่งมีความพร้อมด้านสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนแก่ อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) ในชุมชน ศูนย์เยาวชน เป็นต้น หรือจะจัดหาสถานที่ อื่นๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมและมีความพร้อม สำหรับระดับอุดมศึกษาและด้านความถนัดในวิชาชีพนั้นจะใช้สถานที่ใดๆ ก็แล้วแต่ความเหมาะสมและความพร้อมของผู้เรียนและผู้สอน ทั้งนี้ต้องมีสื่อ อุปกรณ์การเรียนการสอนที่เพียงพอและเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งให้ความรู้ด้วย

การจัดสรรบุคลากรควรจะสรรหาผู้ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในวิชาต่างๆ ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ นอกจากนี้ยังสามารถนำบุคลากรในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากรช่วยสอนได้ เช่น วิชาชีพต่างๆ ที่นำรายได้เข้าสู่ท้องถิ่น หรือผู้มีความรู้ความสามารถในวิชาการต่างๆ ที่สามารถถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียนได้
2. เป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางจิตวิทยาและเข้าใจสรีระวิทยาและกายวิภาคศาสตร์ เพราะต้องเข้าใจกลไกการทำงานของร่างกายได้และกลไกการทำงานของสมองพอสมควร
3. เป็นผู้ที่มีความรัก ความเมตตา ต่อผู้เรียนอย่างจริงใจ

ด้านการจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอน ควรจัดหาอุปกรณ์ให้เหมาะสม เพียงพอแก่ผู้เรียน ตามเพศ วัย ของผู้เรียน หรือ ประยุกต์อุปกรณ์ในท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน ควรมีพื้นที่ให้ผู้เรียนได้ออกกำลังกาย เล่นเกมส์ การละเล่นต่างๆ จัดการศึกษาแบบรวมสาขาวิชาเพื่อให้เห็นความสำคัญของสิ่งต่างๆ ในโลก

สรุปปรัชญาการศึกษามนุษยนิยมแนวใหม่

ปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยนิยมแนวใหม่เป็นปรัชญาการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคนให้เป็นคนสมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจควบคู่กันไป โดยพัฒนาอัจฉริยภาพที่แฝงเร้นในมนุษย์ให้ปรากฏออกมามากที่สุด ให้มนุษย์มีความรักต่อตนเอง เพื่อนมนุษย์ สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมรอบตัว หลักสูตรจึงต้องมีวิชา กีฬา เกมส์ ธรรมชาติวิทยาควบคู่กับวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เพื่อพัฒนาสติปัญญาให้มีไหวพริบ ความสามารถสูง มีความคิดสร้างสรรค์สูง ในการสอนผู้สอนจะต้องสอนด้วยความรัก รักราระเบียบวินัย และกระทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก สอนจากรูปธรรมสู่นามธรรม อาศัยประสบการณ์ตรงที่เป็นรูปธรรมต่างๆ กระบวนการเรียนการสอน และจากความรู้สึกของผู้เรียน แทรกการละเล่น การกีฬา การสร้างสรรค์ทางศิลปะ ดนตรี และการฝึกสมาธิเพื่อช่วยในการหยั่งรู้ของผู้เรียน

การวิเคราะห์เนื้อหา

ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิควิจัย ทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เป็นกลวิธีหนึ่งที่จะศึกษาเนื้อหาอย่างมีระบบ มีหลักเกณฑ์ เพื่อที่จะจัดจำแนกสิ่งที่ต้องการรู้ในเนื้อหานั้น ๆ คือ เนื้อหาจากหลักฐานทั้งหลายออกมา ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการจัดทำข้อมูล เพื่อให้ได้ซึ่งความเชื่อถือได้ ดังที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ ดังนี้

เบอร์นาร์ด เบอร์เรลสัน (Berelson , 1971 : 81) กล่าวถึง การวิเคราะห์เนื้อหาว่า การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นวิธีการวิจัยอย่างหนึ่ง เพื่ออธิบายเนื้อหาสาระของการสื่อความหมายอย่างมีหลักเกณฑ์ มีระบบและสามารถอธิบายในเชิงปริมาณได้ด้วย

ที เอฟ คาเนย์ (Camey , 1972 : 24) ได้อธิบายว่า การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง วิธีที่ใช้ในการศึกษาเนื้อหาสาระของเอกสารอย่างมีระบบ มีหลักเกณฑ์และกำหนดขั้นตอนอย่างมีระบบ

ดอวีน พี คาร์ไรท์ (Cartwright , 1969 : 242) ได้สรุปไว้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหาและการลงรหัส (Content - Analysis and Coding) เป็นวิธีวิจัยสำหรับพรรณนาเกี่ยวกับพฤติกรรมที่มีความเป็นปรนัย เป็นระบบและสามารถวัดปริมาณเป็นตัวเลขได้

คروش คrippENDORFF (Krippendorff , 1980 : 21) ได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาว่า เป็นเทคนิคการวิจัยอย่างหนึ่งในการทำให้เครื่องมือมีความน่าเชื่อถือและมีผลสรุปที่เที่ยงตรงจากข้อมูลไปสู่เนื้อหา

เฟรด เอ็น เคอริงเจอร์ (Kerlinger , 1972 : 252 ; 1973 : 528 – 529) ได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาว่า เป็นวิธีการศึกษาและวิเคราะห์สื่อมวลชนอย่างมีระบบ มีความเป็นปรนัยและเป็นการวัดตัวแปรในเชิงปริมาณ ใช้ในการหาความสัมพันธ์หรือความถี่ของสิ่งที่ปรากฏในสื่อมวลชนต่างๆ เป็นเทคนิควิธีการวิจัยอย่างหนึ่งที่ได้ผลเช่นเดียวกับการสัมภาษณ์

การสังเกต และการใช้มาตราวัดต่างๆ (scale) ซึ่งการดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหาจะต้องเริ่มจากการตั้งวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน สํารวจประชากรที่จะนำมาวิเคราะห์ (universe of content that is to be analysed) ซึ่งอาจวิเคราะห์เพียงเล่มเดียว การวิเคราะห์ในแนวนอน (การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนในชั้นเดียวกัน วิชาเดียวกัน) การวิเคราะห์ในแนวตั้ง (วิเคราะห์หนังสือที่มีผู้แต่งเป็นคนหรือกลุ่มเดียวกัน แต่งหนังสือเป็นชุดๆ สำหรับใช้ในหลายชั้นเรียน)หรือวิเคราะห์ทั้งแนวตั้งและแนวนอนผสมกันจากนั้นจึงทำการตั้งเกณฑ์ในการวิเคราะห์ ซึ่งจะต้องระบุหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ (unit of analysis) เมื่อได้หน่วยในการวิเคราะห์แล้วก็เลือกที่จะทำการวิเคราะห์ ซึ่งอาจใช้วิธีต่าง ๆ เช่น วิเคราะห์เอง วิเคราะห์โดยการตั้งกรรมการ วิเคราะห์โดยการส่งแบบสอบถามไปยังผู้ใช้แบบเรียนหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงสร้างเครื่องมือในการวิเคราะห์และทำการวิเคราะห์ต่อไป

อุทุมพร จามรมาน (2533 : 98) ได้อธิบายไว้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหา หรือการวิเคราะห์เนื้อเรื่อง (Content Analysis) เป็นเทคนิคหนึ่งของการวิจัยที่จะทำการอ้างอิง โดยดึงเนื้อหาในหลักฐานทั้งหลายออกมา ที่ว่าการวิเคราะห์เนื้อเรื่องเป็นเทคนิคทางการวิจัย เพราะต้องอาศัยกระบวนการจัดกระทำข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งความเชื่อถือได้ ดังนั้นการวิเคราะห์เนื้อเรื่องจึงเป็นเครื่องมือหนึ่ง เมื่อเป็นเครื่องมือหนึ่งของการวิจัยจึงต้องมีคุณภาพ นั่นคือ ภายใต้อสภาพการณ์และเวลา เครื่องมือนี้จะต้องให้ข้อมูลที่เหมือนกัน และเชื่อถือได้

สรรครวี คชาชีวะ (2525 : 6) ได้สรุปความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ดังนี้

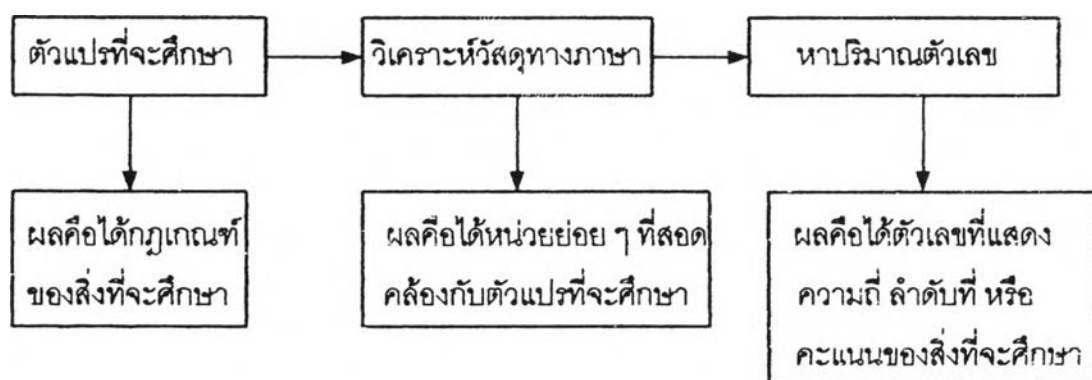
1. การวิเคราะห์เนื้อหาต้องมีการสร้างเครื่องมือที่เชื่อถือได้ (Reliability) คือ เมื่อนำเครื่องมือเหล่านี้ไปใช้ในสถานการณ์ต่างๆ หรือผู้วิเคราะห์ต่างกัน แต่ได้ข้อมูลแบบเดียวกัน จะได้ผลเช่นเดียวกัน และเครื่องมือนั้นไม่ว่าผู้ใดนำไปใช้ก็ได้ผลเช่นเดียวกัน

2. การวิเคราะห์เนื้อหา ควรมีการสรุปผลที่สามารถอธิบายความหมายของเนื้อหาได้ทั้งปริมาณ (Qualitative) และในด้านคุณภาพ (Quantitative) อย่างมีความเที่ยงตรงตามธรรมชาติของสาร

สนั่น บัทมะทิน (2520 : 10) ได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาว่า เป็นวิธีการที่ต้องสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาซึ่งออกมาในรูปของการวิเคราะห์เนื้อหา ประกอบด้วยถ้อยคำ ภาษากำหนดหน่วย ที่ใช้มีตั้งแต่หน่วยเล็กที่สุด เป็นข้อความหรือเป็นประโยค หรือหัวข้อที่มีความหมายตรงกับเนื้อหา หรือข้อความที่ต้องการวิเคราะห์ สิ่งสำคัญ คือ ในการสร้างเกณฑ์ของเนื้อหา คือ การจำแนกประเภทของเนื้อหาที่ต้องทำให้เหมาะสมกับความประสงค์ของการวิเคราะห์เนื้อหาว่า ต้องการข้อมูลชนิดใด เรื่องใด เพื่อทราบแนวโน้มทางด้านใด

อรุณี อารีรักษ์ (2537 : 61) ได้สรุปว่า การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง เทคนิควิธีวิจัยหนึ่งใช้สำหรับวินิจฉัยแยกแยะแจกแจงสาระหรือแนวคิดที่ปรากฏในเนื้อหาของข่าวสารหรือเอกสารว่ามีแนวโน้มไปทางใด โดยใช้เกณฑ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย มีระเบียบวิธีพรรณนาเนื้อหาที่ปรากฏชัดเจน มีความเป็นปรนัย เป็นระบบ และแสดงปริมาณตัวเลข

สงบ ลักษณะ (อ้างถึงใน อรุณี อารีรักษ์ , 2537 : 57 – 59) ได้ให้ความหมายว่า การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง การใช้เทคนิควิธีแบบหนึ่งเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณ ตัวเลข ออกมาจากเนื้อหา ใจความของวัสดุต่างๆ ที่เป็นสื่อความหมายของภาษา เช่น หนังสือ บทความ บันทึกรายการประชุม คำโฆษณา บทละคร เป็นต้น โดยเทคนิควิธีนี้ วัสดุที่เป็นสื่อความหมายทางภาษาจะถูกอ่าน ศึกษาวิเคราะห์อย่างมีระบบด้วยวิธีเชิงปรนัยให้ออกมาเป็นสิ่งที่จัดได้ในเชิงปริมาณ โดยอาศัยตัวแปรที่ต้องการจะศึกษาเป็นหลัก ดังแผนภูมิต่อไปนี้

สรุปได้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง วิธีการวิจัยชนิดหนึ่งที่ใช้ในการวิจัย แยกแยะ เนื้อหาสาระ หรือแนวคิดที่ปรากฏในเอกสารอย่างเป็นระบบว่า เนื้อหาสาระของเอกสารในเรื่องที่ต้องการศึกษานั้นมีแนวโน้มไปทางใด โดยอาศัยเกณฑ์การวิเคราะห์และกระบวนการจัดกระทำข้อมูล เป็นเครื่องมือในการวิจัย มีระเบียบพรรณานเนื้อหาที่ปรากฏชัดเจน เพื่อให้ได้ซึ่งความเชื่อถือได้ของข้อมูล สามารถแสดงผลออกมาได้ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ

องค์ประกอบในการวิเคราะห์เนื้อหา

นักวิชาการหลายๆ ท่านได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ดังนี้

โฮล ฮาร์ โฮลสไต (Holsü , 1969 : 3 -14) ได้กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบในการวิจัยเชิงวิเคราะห์เนื้อหามีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ ความเป็นปรนัย ความเป็นระบบ การแสดงปริมาณตัวเลขได้ และความชัดเจนซึ่งมีรายละเอียดพอสรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นปรนัย (Objective) หมายถึง การจำแนกประเภทให้เฉพาะเจาะจงมีความกระชับ รัดกุม มีขอบเขตที่แน่นอนของเกณฑ์การวิเคราะห์ เพื่อให้ผู้วิจัยทุกคนยึดคำจำกัดความเดียวกันได้ เมื่อทำการวิเคราะห์ออกมาแล้วได้ผลออกมาเหมือนกัน

2. ความเป็นระบบ (Systematic) หมายถึง การคัดเลือกเนื้อหาที่จะนำมาวิเคราะห์ ต้องกระทำไปอย่างมีหลักเกณฑ์ ไม่มีอคติ ไม่มีกฎเกณฑ์ล่วงหน้า ซึ่งผู้วิเคราะห์ไม่สามารถเลือกที่จะตรวจสอบเฉพาะบางประการในเนื้อหาที่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับสมมติฐาน ในขณะที่ทำการวิเคราะห์นั้น ผู้วิเคราะห์ต้องไม่ไขว่เขวออกไปจากสิ่งที่ตนเองกำลังศึกษาอยู่ นั่นคือ ไม่สนใจประเด็นอื่นๆ ความหมายของการเป็นระบบนี้ทำให้เห็นชัดว่า (1) การวิเคราะห์เนื้อหาไม่ใช่เรื่องของการโต้แย้งในข้อมูลที่มีอคติ แต่เป็นเรื่องของระเบียบการชุดเดียวกันมาใช้กับเนื้อหาทั้งหมดที่นำมาวิเคราะห์ (2) เนื้อหาทั้งหมดจะต้องได้รับการวิเคราะห์ (3) การวิเคราะห์ได้รับการออกแบบเพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการวิจัย

3. การแสดงปริมาณเป็นตัวเลข (Quantitative) หมายถึง การเสนอผลของการวิเคราะห์ ข้อมูลเป็นตัวเลข ในแง่ใดแง่หนึ่ง เช่น อาจใช้ค่าสถิติของการกระจายความถี่ อัตราความถี่ อัตราส่วน ร้อยละ หรืออื่นๆ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนโดยอาศัยภาษาทางคณิตศาสตร์

4. ความชัดเจน หมายถึง การลงรหัสในตารางวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีเนื้อหาอื่นๆ ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ตรงกับเกณฑ์การวิเคราะห์ที่กำหนดไว้

สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการวิเคราะห์เนื้อหาได้แก่การกำหนดหน่วยที่จะทำการวิเคราะห์ หน่วยในการวิเคราะห์นี้จะเป็นตัวกำหนดปริมาณเนื้อหาว่า เนื้อหามีปริมาณเพียงใด จึงจะนับเป็น 1 หน่วย สำหรับการลงรหัส แสดงให้เห็นปรากฏการณ์ในแต่ละครั้ง

หน่วยในการวิเคราะห์ที่สำคัญ มี 5 หน่วย คือ คำ (words) สารหรือแนวคิด (themes) ตัวละคร (characters) รายการ (items) และการวัดเนื้อที่และเวลา (space and time measure) การวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องหนึ่งอาจใช้หน่วยในการวิเคราะห์หลายๆ หน่วยก็ได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมระหว่างหน่วยในการวิเคราะห์กับลักษณะปัญหาของการวิจัยนั้นๆ

อุทุมพร จามรมาน (2531 : 11 – 12) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ ดังนี้

1. เนื้อหาที่จะวิเคราะห์ ซึ่งเนื้อหาในที่นี้ไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปเอกสาร สิ่งตีพิมพ์เสมอไป อาจอยู่ในรูปอื่นๆ เช่น รูปภาพ การ์ตูน ละคร เพลง โฆษณา ฟิล์มภาพยนตร์ คำพูด คำกล่าว การสนทนา หลักฐานของประวัติศาสตร์ เป็นต้น

2. วัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์เนื้อหา มีวัตถุประสงค์ใหญ่ ๆ 3 ประการ คือ

2.1 เพื่อสรุปข้อมูล

2.2 เพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายใน

2.3 เพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายนอก

3. หน่วยในการวิเคราะห์ หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อให้ทราบปริมาณเนื้อหาที่ต้องการ อาจใช้หน่วยต่อไปนี้

- 3.1 คำ (words)
- 3.2 ประโยค (sentence)
- 3.3 ข้อความ (statment)
- 3.4 รายการหรือเรื่องราวทั้งหมด (item) เช่น บทความ บรรณาธิการ
- 3.5 เนื้อที่และเวลา (space and time) คอลัมน์ นาที หน้า
- 3.6 บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา(characters) เช่น คนอเมริกัน คนไทย เป็นต้น
- 3.7 หน่วยสภาวะแวดล้อม (content unit) เป็นหน่วยที่ใหญ่ที่สุด ที่ใช้ในกรณี
ที่หน่วยย่อยๆ ไม่สามารถจัดวิเคราะห์ได้

การวิเคราะห์เนื้อหามักอิงกับผู้วิเคราะห์ เป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเดียวกัน แต่ต่างที่คนวิเคราะห์มักให้คำตอบแตกต่างกัน ทั้งนี้มาจากแหล่งความคลาดเคลื่อนหลายอย่าง เช่น ลักษณะและความสามารถของผู้วิเคราะห์ ความสมบูรณ์ของข้อมูล การสุ่มข้อมูลมาวิเคราะห์ วิธีการวิเคราะห์ และการจัดทำรายงาน

วิธีวิเคราะห์เนื้อหา

วิธีวิเคราะห์เนื้อหา ต้องสร้างเกณฑ์ขึ้น เกณฑ์นี้ คือ ตารางหรือ แบบวิเคราะห์เนื้อหาที่ประกอบด้วยถ้อยคำเป็นภาษาที่สำคัญ ถ้อยคำนี้อาจออกมาในรูปคำ ข้อความ หัวข้อหรือประโยค ซึ่งมีความหมาย ตรงกับเนื้อหาหรือข้อความที่ต้องการวิเคราะห์ ในการสร้างเกณฑ์การวิเคราะห์เนื้อหานั้น สิ่งสำคัญคือ การจำแนกประเภทของเนื้อหาว่าต้องการข้อมูลชนิดใดเรื่องใด เพื่อทราบแนวโน้มทางใด

สำหรับการวัดปริมาณเนื้อหา ว่าปรากฏมากน้อยเพียงใดนั้น อาจใช้วิธีนับจำนวนครั้งของเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์ ซึ่งตรงกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้แล้วสรุปผลการวิเคราะห์ออกมาในรูปของการบรรยายประกอบกราฟเส้นอติเลข เช่น คำร้อยละ (Berelson , 1971 : 18) เป็นต้น

นอกจากนี้ ประภาวดี สืบสนธิ์ (2530 : 133 - 134) ยังได้กล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา หลังจากที่ได้ทำความเข้าใจกับปัญหาการวิจัยที่จะศึกษาแล้ว พอสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

1. ศึกษางานที่ต้องการวิเคราะห์ในขั้นต้น กำหนดหรือสุ่มเพื่อการวิเคราะห์และหาตรรกะ (indicators) ที่เหมาะสมของแต่ละกลุ่ม การวิเคราะห์ให้เหมาะสมกับเนื้อหา และครอบคลุมเรื่อง ที่ทำการวิจัยด้วย

2. กำหนดกลุ่มที่จะใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ เช่น ถ้าต้องการศึกษารูปแบบของการ นำเสนอเนื้อหาวิเคราะห์ได้ตามกลุ่มต่อไปนี้ คือ รูปแบบและประเภทของงาน งานสื่อสาร รูปแบบ ของข้อความ และกลุ่มที่เกี่ยวกับอารมณ์

3. กำหนดดัชนีสำหรับแต่ละกลุ่ม จากกลุ่มกว้าง ๆ ที่จะวิเคราะห์ ผู้วิจัยจะหาตรรกะเป็น เครื่องชี้ว่าจะวิเคราะห์อะไร โดยผู้วิจัยต้องให้คำจำกัดความตรรกะที่กำหนดขึ้น ในการกำหนด กลุ่มและกำหนดตรรกะนี้ ขั้นตอนอาจจะสลับกันได้บ้างบางครั้ง ผู้วิจัยอาจจะสร้างตรรกะก่อน และหลังจากนั้นจึงนำไปสร้างกลุ่มการวิเคราะห์

4. กำหนดหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ หน่วยของการวิเคราะห์ได้แก่ คำ ประโยค ตัวละคร รายการ การวัดเนื้อที่ เวลา

5. วิเคราะห์เนื้อหา โดยการเปรียบเทียบหน่วยของการวิเคราะห์ ให้ตรงกับตรรกะนี้ และ กลุ่มเนื้อหาที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยจะทำการแจกแจงความถี่โดยลงรหัสหรือขีดรอยคะแนนความถี่ที่ ปรากฏ เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดแล้วสรุปหลักการวิเคราะห์ข้อมูล โดยอาศัยค่าสถิติตามที่ ต้องการสื่อความหมาย

ขั้นตอนในการวิเคราะห์เนื้อหา มีอยู่ 2 ขั้นตอน

เบอร์นาร์ต เบอเรลสัน (Berelson , 1971 : 18) ได้เสนอแนวคิดขั้นตอนของการวิเคราะห์ เนื้อหาไว้ว่า จะต้องสร้างเกณฑ์ขึ้นมาในรูปตารางวิเคราะห์ที่ประกอบด้วย ถ้อยคำ ภาษาที่มีความหมายตรงกับเนื้อหาหรือข้อความที่ต้องการวิเคราะห์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อูทุมพร จามรมาน (2531 : 13) ที่กล่าวไว้ วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา มีอยู่ 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การแปลภาษาที่เป็นข้อมูล ซึ่งจะทำได้ก็ต่อเมื่อผู้วิเคราะห์จับประเด็น ที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาสาระให้ชัดเจน

ขั้นที่ 2 การแปลข้อมูลออกมาเป็นตัวเลข หลังจากการวิเคราะห์เนื้อหาออกเป็น ส่วนย่อยๆ แล้ว การแปลข้อมูลจากส่วนย่อยเป็นตัวเลข ซึ่งอาจแปลเป็นความถี่หรือค่าคะแนน

โกวิทย์ ประมวลพฤษ (2525 : 97) ได้เสนอขั้นตอนของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และมีขั้นตอนต่อเนื่องไปอย่างเป็นระบบ คือ

1. กำหนดเอกสารหรือเรื่องที่จะวิเคราะห์
2. กำหนดหัวข้อในการวิเคราะห์
3. จัดสร้างรายการคำ วลี ประโยค ใจความสำคัญ ที่เป็นบรรทัดฐานในการวิเคราะห์
4. ทดลองใช้เกณฑ์ คือ คำ บรรทัดฐานที่จัดทำขึ้น ตรวจสอบค่าความเชื่อมั่น
5. ดำเนินการวิเคราะห์โดยนำเอาตารางบรรทัดฐานเหล่านี้ ไปแจกนับคำ ประโยค วลี ตามที่กำหนดไว้
6. เมื่อวิเคราะห์แล้วก็ดำเนินการใช้วิธีสถิติวิเคราะห์ เพื่อเปรียบเทียบหรือ คาดหมายค่าที่ต่างๆ ตามจุดมุ่งหมาย
7. ดำเนินการเขียนรายงาน

นอกจากขั้นตอนต่อเนื่องทั้ง 7 ขั้นตอนแล้ว ยังได้กล่าวถึง หลักในการวิเคราะห์เนื้อหา ภายในและการวิเคราะห์ใจความสำคัญ ว่า

1. คำ วิเคราะห์ ว่าคำเหล่านั้นหมายถึงอะไร มีมากน้อยแค่ไหน
2. วลี นำวลีมาวิเคราะห์ว่า วลีนี้บ่งบอกถึงอะไร
3. ประโยค โดยการวิเคราะห์ทีละประโยคว่า ประโยคนี้มีความหมายว่าอะไร

สรุปได้ว่า ถ้าหากการวิเคราะห์เนื้อหานั้นใช้คำ วลี ประโยค การวิเคราะห์นั้น เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาภายในของเอกสารที่วิเคราะห์ แต่ถ้าหากใช้อีกวิธีหนึ่ง คือ วิเคราะห์ทีละตอน (paragraph) หรือทีละเรื่อง (items) ว่ามีเจตนาธรรมณ์อย่างไร เรียกว่า เป็นการวิเคราะห์เอา เนื้อหาสำคัญหรือความคิดรวบยอด (concept) ของเนื้อหานั้น ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ไปในทางถึง เจตนาธรรม์ หรืออาจใช้หน่วยเป็นตอน (paragraph) หรือหน่วยเป็นเรื่อง (items) หรือ คำพูดที่

แฝงด้วยความคิดหลัก (Main idea) มาวิเคราะห์ เช่น อาจออกมาในรูป ความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดีต่อชาติ ฯลฯ อันเป็นเทคนิคของการวิเคราะห์เนื้อหาแต่ละประเภะนั้นๆ

ความเชื่อถือได้ของผลการวิเคราะห์

การวิเคราะห์เนื้อหา มักอิงกับผู้วิเคราะห์เป็นส่วนใหญ่ จะเห็นได้ว่าผลการวิเคราะห์เนื้อหาเดียวกันแต่ต่างที่คนวิเคราะห์จะให้คำตอบแตกต่างกันได้ ทั้งนี้ อาจมาจากแหล่งความคลาดเคลื่อนหลายอย่าง เช่น ลักษณะและความสามารถของผู้วิเคราะห์ ความสมบูรณ์ของข้อมูล การสุ่มข้อมูลมาวิเคราะห์ วิธีการวิเคราะห์ และการจัดทำรายงาน เพื่อให้ผลการวิเคราะห์เนื้อหาของแต่ละคนให้คำตอบออกมา มีความน่าเชื่อถือ จึงต้องมีการตรวจสอบดังนี้

ความเชื่อถือได้ (Reliability) ของผลการวิเคราะห์เนื้อหา มีความหมาย 3 อย่าง คือ

- ก. ความคงที่
- ข. ความเหมือนเดิม
- ค. ความแม่นยำ

ซึ่งความเชื่อถือได้ทั้ง 3 แบบ นี้มีวิธีการตรวจสอบต่างกันคือ

ก. ความคงที่ แหล่งความคลาดเคลื่อนมาจาก ผู้วิเคราะห์มีความไม่แน่นอนในการพิจารณา วิเคราะห์และสรุปความหมาย การตรวจสอบความคงที่ ทำได้โดยการวิเคราะห์ซ้ำ แล้วเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ 2 ครั้ง ว่าแตกต่างกันหรือเหมือนกัน

ข. ความเหมือนเดิม แหล่งความคลาดเคลื่อนมาจากความไม่คงเส้นคงวาของผู้วิเคราะห์แต่ละคน และความไม่สอดคล้องของผลการวิเคราะห์ของผู้วิเคราะห์หลายคน เช่น ผู้วิเคราะห์ให้รหัสแตกต่างกันไปทั้งๆ ที่เป็นเรื่องเดียวกัน หรือผู้วิเคราะห์ 2 คน แปลเนื้อหาต่างกัน การตรวจสอบความเที่ยงแบบนี้ทำได้โดยการตรวจสอบทุกชั้นตอน

ค. ความแม่นยำ แหล่งความคลาดเคลื่อนมาจากความไม่คงเส้นคงวาของผู้วิเคราะห์แต่ละคน ความไม่สอดคล้องของผลวิเคราะห์ของผู้วิเคราะห์ด้วยตนเอง และผลการวิเคราะห์แตกต่างจากมาตรฐาน หรือเกณฑ์ที่ยอมรับกัน วิธีตรวจสอบความเที่ยงแบบนี้ คือ การตรวจสอบเกี่ยวกับเกณฑ์หรือมาตรฐานทุกๆ ขั้นตอน

ความตรงของผลวิเคราะห์เนื้อหา

มีความหมายว่า ผลวิเคราะห์สอดคล้องกับความเป็นจริงมากน้อยเพียงใด ความตรงของผลวิเคราะห์เนื้อหา มี 5 ประเภท คือ

1. ความตรงที่เกี่ยวข้องกับข้อมูล หมายความว่า ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์สอดคล้องกับข้อเท็จจริงมากน้อยเพียงใด
2. ความตรงตามความหมาย หมายความว่า มีการวิเคราะห์เนื้อหาจัดกลุ่มเนื้อหาให้คำจำกัดความของคำตรงตามความหมายหรือไม่ วิธีการตรวจสอบความตรงแบบนี้ทำได้โดย การให้ผู้เชี่ยวชาญอื่นตรวจสอบ
3. ความตรงตามการสุ่ม การระบุประชากรของเนื้อหาเป็นสิ่งที่จำเป็น การอธิบายการสุ่มตัวอย่างอย่างไม่มีลำเอียง เป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการตรวจสอบความตรงแบบนี้
4. ความตรงตามวิธีการ ผลการวิเคราะห์ที่ใช้วิธีการ 2 อย่าง น่าจะให้ผลการวิเคราะห์ ออกมาเหมือนกัน
5. ความตรงตามทฤษฎี ผลการวิเคราะห์น่าจะสอดคล้องกับทฤษฎี หลักการหรือข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์ของการวิเคราะห์เนื้อหา

1. ใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับแนวโน้มของเนื้อหาสาระในข่าวสารหรือเอกสารต่างๆ ทุกสาขา
2. ใช้ในการศึกษาพัฒนาของรายวิชาต่างๆ ช่วยให้เห็นลักษณะและขอบเขตของเนื้อหาในแง่มุมต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลา นำผลการวิเคราะห์ที่ได้ไปใช้ปรับปรุง เนื้อหารายวิชา ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนต่างๆ ให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

3. ใช้ศึกษาประวัติ แนวความคิด หรือทัศนคติของบุคคลผู้มีชื่อเสียงในอดีตแต่สิ้นชีวิตลง โดยไม่มีใครทราบประวัติที่แท้จริง เช่น การวิเคราะห์เนื้อหาของนิราศของสุนทรภู่ เพื่ออนุมานประวัติชีวิต และการวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ที่ปรากฏในผลงานการประพันธ์ของสุนทรภู่ เป็นต้น

4. ใช้ศึกษาแนวความคิด หรือทัศนคติของบุคคลที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถใช้การสัมภาษณ์หรือส่งแบบสอบถามได้ อาจจะมีข้อจำกัดเรื่อง เวลา สถานที่ ความไม่สะดวกหรือความจำเป็นอื่นๆ ซึ่งทำให้นักวิจัยไม่ละเอียดลึกซึ้งตามที่ต้องการ ผู้วิจัยสามารถศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่ต้องการศึกษาได้ ตัวอย่างเช่น ต้องการศึกษาศึกษาทัศนคติของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาที่มีต่อสหภาพโซเวียต อาจศึกษาจากการวิเคราะห์เนื้อหาของนโยบายและสุนทรพจน์ ตลอดจนข่าวการให้สัมภาษณ์ต่อสื่อมวลชนของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาว่า มีทัศนคติทั้งในแง่ลบ และบวกต่อสหภาพโซเวียตอย่างไร และเพียงใด เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า วิเคราะห์เนื้อหานั้น จำเป็นต้องมีการกำหนดเกณฑ์ขึ้นมา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวจะต้องมีความครอบคลุม และเด่นชัด มิฉะนั้นแล้วจะทำให้ผลการวิเคราะห์นั้นมีความเชื่อถือได้ (Reliability) ต่ำ หรือเชื่อถือไม่ได้

การประชุมสัมมนา (Seminar)

วิธีการจัดประชุมทางวิชาการมีมากมายแตกต่างกันหลาย ๆ วิธี แต่ละวิธีมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดประชุม และยังเป็นทางเลือกหนึ่งที่ทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมไม่เบื่อหน่ายและขาดความสนใจ วิธีการจัดประชุมทางวิชาการที่ได้รับความนิยมกันมาก ได้แก่ การประชุมปฏิบัติการ (Workshop) การประชุมสัมมนา (Seminar) เป็นต้น

สำหรับวิธีการจัดประชุมทางวิชาการที่จะกล่าวต่อไปนี้จะกล่าวถึงเฉพาะการประชุมสัมมนา (Seminar) เท่านั้น ซึ่งได้มีผู้ให้คำจำกัดความ การประชุมสัมมนาต่าง ๆ กันดังนี้

คำว่า "สัมมนา" เป็นศัพท์บัญญัติทางวิชาการ เกิดจากการสนธิระหว่างคำ 2 คำ คือ "ส" และ "มน"

“ส” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี หมายความว่า รวมกัน ร่วมด้วย พร้อมเพรียงกัน
 “มน” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี หมายความว่า “ใจ” หรือโดยนัยอาจหมายถึง
 “คิด” ก็ได้

เมื่อนำศัพท์ทั้ง 2 คำ มาเชื่อมกันด้วยวิธี นิคหิตสนธิ กลายเป็นคำว่า ส + มน = สัมมน
 และแผลงคำเป็น “สัมมนา” (ชานาญ รอดภัย , 2500 : 1 - 2) แปลว่าร่วมใจกัน (meeting of
 the minds) ใช้ในคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Seminar (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมสามัญศึกษา ,
 2500 : 40)

สำหรับคำว่า “Seminar” เป็นคำที่กร่อนมาจากคำว่า “Seminary” หมายถึง โรงเรียน
 สอนพระในศาสนาคริสต์ ซึ่งอาจเรียกว่า “Theological Seminary” ต่อมาคำว่า Seminary
 กร่อนมาเป็น Seminar ซึ่งใช้ในการสอนทั่วๆ ไปในระดับสูง (ชานาญ รอดภัย , 2500 : 5)

ก้อ สวัสดิพานิชย์ (2510 : ไม่มีเลขหน้า) ได้ให้ความหมายของการประชุมสัมมนา
 (Seminar) ว่าเป็นการประชุมอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์
 ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ผู้ร่วมสัมมนาจะต้องมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน ให้ประโยชน์ด้านการเรียนรู้แก่กัน

วิจิตร ศรีธำณ (2514 : 358) ได้ให้ความหมายในทำนองเดียวกันว่า การสัมมนาก็คือ
 การจัดประชุมที่จัดขึ้น เพื่อให้กลุ่มชนได้มีโอกาสอภิปรายปัญหาที่สนใจร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหา
 ท่ามกลางบรรยากาศทางวิชาการที่เป็นกันเอง อย่างมีจุดมุ่งหมายและระบบระเบียบ โดยสมาชิก
 ทุกคนยอมรับวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2524 : 111) กล่าวว่า การสัมมนา (Seminar) คือ การแก้ปัญหา
 ใดปัญหาหนึ่งโดยวิธีการประชุม ผู้เข้าประชุมล้วนเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์
 อย่างเหมาะสมมาประชุมร่วมกันเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาหนึ่งหรือหลายปัญหาที่น่าสนใจ
 ระยะเวลามักจะเกิน 1 สัปดาห์ ส่วนมากจะใช้เวลาประมาณ 3 - 5 วัน

พวงแก้ว ปุณยภนิก และ สมุลยง โปหาทอง (2527 : 45) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การสัมมนาเป็นการจัดในลักษณะที่เป็นการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์ หรือเป็นการระดมความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เหมาะสำหรับกรณีและผู้เข้าร่วมประชุมมีประสบการณ์มากและความรู้ระดับอาวุโส ผู้เข้าประชุมทุกคนมีความเท่าเทียมกันในการแสดงความคิดเห็น ไม่มีวิทยากร มีแต่ผู้ประสานงานหรือจัดดำเนินการ คอยอำนวยความสะดวกและให้บริการผู้เข้าสัมมนา

สมคิด บางโม (2538 : 46) ให้ความหมายไว้ว่า การสัมมนาเป็นการประชุมของผู้ที่ปฏิบัติงานอย่างเดียวกันหรือคล้ายกัน แล้วพบปัญหาที่เหมือนๆ กัน เพื่อร่วมกันแสดงความคิดเห็น หาแนวทางปฏิบัติในการแก้ปัญหาทุกคน ที่ไปร่วมสัมมนาที่ต้องช่วยกันพูด ช่วยกันแสดงความคิดเห็น ปกติจะบรรยายให้ความรู้พื้นฐานก่อนแล้วแบ่งกลุ่มย่อย จากนั้นนำผลการอภิปรายของกลุ่มย่อย เสนอในที่ประชุมใหญ่

น้อย ศิริโชติ (2524 : 83) ได้ให้ความหมายว่า การประชุมสัมมนาเป็นเทคนิคการฝึกอบรมประเภทที่ให้ผู้เข้าอบรมมีบทบาทร่วมด้วยเพื่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ภายใต้การนำของผู้เชี่ยวชาญ อาจเป็นเวลาช่วงสั้นหรือหลายเวลาต่อเนื่องกันก็ได้ โดยผู้เข้าร่วมสัมมนาทุกคนจะต้องมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการสัมมนานั้น การสัมมนาอาจใช้เพื่อการสำรวจปัญหา แก้ไขปัญหา แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน สรุปผลงานหรือเมื่อกำหนดแนวทางปฏิบัติงาน โดยผู้ร่วมสัมมนาจะได้รับมอบหมายศึกษาและจัดทำรายงานในหัวข้อที่จะสัมมนานั้นให้เสร็จก่อนเวลาสัมมนา เพื่อให้พร้อมที่จะเสนอต่อที่ประชุม ซึ่งจะอภิปรายวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริง หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา เสนอความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหา และสรุปการสัมมนานั้น

สมิต สัจฉกร (2525 : 71) ได้อธิบายลักษณะของการสัมมนาตามแนวทางปฏิบัติในสังคมไทย ว่า การประชุมสัมมนา เป็นรูปแบบของกระบวนการจัดการประชุม เป็นการจัดให้ความคิดรวมกันเป็นกลุ่ม (Group thinking) ที่อาจเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดยึดหยุ่นได้บ้าง สุดแต่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพื่อจะได้ไม่เคร่งครัดในรูปแบบมากเกินไป ส่วนมากจะเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละแขนงมาบรรยายตามหัวข้อที่ได้กำหนด อาจจะมีการเปิดอภิปรายสาธารณะ (open - form period) หรือให้ผู้ร่วมสัมมนาซักถามและอภิปรายร่วมด้วย ในบางครั้งก็จะจัดแบ่ง

ผู้ร่วมสัมมนาเป็นกลุ่มเล็กๆ ให้อภิปรายปัญหาที่กำหนดให้ โดยมีวิทยากรเป็นผู้คอยให้คำแนะนำ และอำนวยความสะดวกเมื่อจำเป็น

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การสัมมนา หมายถึง การประชุมที่จัดขึ้นโดยมีผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน ได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ แสดงความคิดเห็น เพื่อการวางแผนงาน การสำรวจปัญหา การแก้ไขปัญหา และสรุปผลงาน ที่เกี่ยวกับเรื่องที่ประชุมนั้น ซึ่งผลการประชุมจะเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติ ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนจะต้องมีบทบาทในการเสนอความคิดเห็น ระดมความคิด ระดมสมองร่วมกัน เพื่อจะได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ตามหัวข้อการสัมมนานั้นๆ

ประโยชน์ของการประชุมสัมมนา

การสัมมนาให้ประโยชน์เช่นเดียวกับการประชุมรูปแบบอื่นๆ แต่การประชุมสัมมนามีส่วนเพิ่มเติมอันเป็นผลโดยตรงที่ผู้จัดมุ่งหวังจะให้เกิดรวมอยู่ด้วย ซึ่งจะพอจำแนกประโยชน์ได้ดังต่อไปนี้

1. ช่วยให้มีการตื่นตัวทางความคิดและมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการที่จะร่วมกันแก้ปัญหา
2. ทำให้มีความก้าวหน้าทางวิชาการ อันเป็นผลจากการเสนอความคิดเห็นเสนอบทความ (สุมิตร สัจฉกร , 2525 : 73 - 74)
3. ช่วยให้ผู้เข้าร่วมสัมมนามีโอกาสศึกษาค้นคว้ารายละเอียดของข้อมูล ภายใต้การแนะนำของผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องนั้นๆ
4. ผู้เข้าสัมมนาได้มีโอกาสแสดงออกตามความคิดเห็น เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ แลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ ประสบการณ์ และเกิดความคิดสร้างสรรค์
5. เป็นการช่วยฝึกผู้ร่วมสัมมนาให้เป็นผู้ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นๆ ไม่ยึดความคิดเห็นตนเองฝ่ายเดียว
6. ผู้ร่วมสัมมนาได้รับรู้ข่าวสาร เอกสาร และข้อเท็จจริงใหม่
7. ผลสรุปของการสัมมนา สามารถนำไปเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา แนวทางปฏิบัติ ได้เป็นอย่างดี (น้อย ศิริโชติ , 2524 : 84)

เอกสารการสัมมนาทางวิชาการในโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สูความก้าวหน้าและมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า”

เอกสารสัมมนาทางวิชาการนับเป็นเอกสารที่ให้ประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะได้มีการระดมสมอง แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ประสบการณ์ของผู้เข้าร่วมประชุม สำหรับ การสัมมนาทางวิชาการระดับชาติในโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สูความก้าวหน้าและมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า” ที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในครั้งนี้ เป็นเอกสารที่ให้ประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาของประเทศไทยในช่วงตั้งแต่ศตวรรษที่ 21 เป็นต้นไป เพราะการสัมมนาในโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สูความก้าวหน้าและมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า” นี้ เป็นการสัมมนาที่มีการระดมความคิดเห็นเพื่อพัฒนาระบบการศึกษาของชาติ จากบุคคลหลากหลายสาขาอาชีพที่ ได้ร่วมระดมความคิดเห็นจากบุคคลต่างๆ เหล่านั้นประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษา อาจารย์มหาวิทยาลัย ครู นักศึกษา พ่อค้า - นักธุรกิจ องค์กรเอกชน ชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านต่างๆ เป็นต้น เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่มีแนวโน้มว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงต่อไปในอนาคต

โครงการนี้ได้เกิดขึ้นจาก การรวมพลังกันของผู้ทรงคุณวุฒิจากหลากหลายสาขาอาชีพทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มีความรอบรู้เชิงวิชาการและประสบการณ์การบริหารระดับประเทศและระดับโลก จำนวน 21 ท่าน ซึ่งประกอบด้วย ศาสตราจารย์ ดร. สิปปนนท์ เกตุทัต ประธานกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นประธานคณะศึกษาและสมาชิกคณะศึกษาอีก 20 ท่าน ได้แก่ (1) ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษม วัฒนชัย ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย (2) ดร. คุณหญิงกัลยา โสภณพนิช กรรมการและเลขานุการ โครงการสานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (3) ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (4) ศาสตราจารย์ ดร. เจตนา นาควัชระ ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาเยอรมัน คณะอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร (5) ศาสตราจารย์ เต็มศักดิ์ กฤษณามระ ผู้อำนวยการสถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (6) นางเตือนใจดีเทศน์ เลขาธิการมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (7) นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (8) ศาสตราจารย์คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (9) พล.อ. นิยม ศันสนาคมน อดีตผู้บัญชาการสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ (10) นายบัณฑิต ล้ำชา กรรมการผู้จัดการ บริษัท ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน)

(11) ดร. ประสาร ไตรรัตน์วรกุล รองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (12) นายไพฑูลย์ วัฒนศิริธรรม ผู้อำนวยการมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (13) ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสัจจาน อดีตปลัดทบวงมหาวิทยาลัย (14) ศาสตราจารย์ วิจิต มันทราภรณ์ หัวหน้าภาควิชากฎหมายระหว่างประเทศ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (15) นายวัลลภ ตังคณานูรักษ์ เลขาธิการมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก (16) รองศาสตราจารย์ สมชอบ ไวยเวช รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาวิศวกรรมเครื่องกล สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ (17) ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (18) ดร. สุรัฐ ศิลปอนันต์ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (19) นายไสว พรหมณี อดีตปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และ (20) ศาสตราจารย์นายแพทย์อารี วัลยะเสวี คณบดีคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 21 ท่านนี้ มาร่วมกันมองสภาพการศึกษาไทยในอดีตและปัจจุบัน และได้เชื้อเชิญให้คนไทยเกิดความตื่นตัวรวมพลังเสนอแนวความคิด เพื่อพัฒนาระบบการศึกษาของชาติ ให้ก้าวไปสู่ความเป็นมาตรฐานสากลให้ได้ในอนาคต ภายใต้การสนับสนุนของ “บมจ. ธนาคารกสิกรไทย” ซึ่งโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” นี้เป็นหนึ่งในกิจกรรมเนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปี บมจ. ธนาคารกสิกรไทย ในพุทธศักราช 2538

โครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ได้ริเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อช่วงไตรมาสสุดท้ายของปี พ.ศ. 2537 โดยมีคณะศึกษา 21 ท่าน ดังกล่าว ภายใต้การสนับสนุนจากบริษัท ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) ซึ่งคณะศึกษาได้ตระหนักถึงการศึกษายุคโลกาภิวัตน์ กับการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี การเมืองและเศรษฐกิจ มีผลกระทบต่อสังคมอย่างต่อเนื่อง การศึกษานับว่าเป็นหน่วยสำคัญของสังคมที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จึงได้ริเริ่มโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ขึ้นและในโอกาสเดียวกันนี้ บมจ. ธนาคารกสิกรไทย ครบวาระการก่อตั้งธนาคารเป็นปีที่ 50 ในพุทธศักราช 2538 จึงมีความคิดที่จะสนับสนุนคณะศึกษาของโครงการนี้ ที่ได้ริเริ่มเมื่อปลายปีพุทธศักราช 2537 ดังกล่าว เพื่อระดมความคิดจากผู้ทรงคุณวุฒิจากหลากหลายสาขาอาชีพทั้งภาครัฐและเอกชน มาร่วมมองสภาพการศึกษาไทย เพื่อสังคมไทยได้ตื่นตัวและได้รวมพลังเสนอความคิดเพื่อพัฒนาระบบการศึกษาไทยให้ก้าวไปสู่ความเป็นมาตรฐานสากลให้ได้ในอนาคต ทำให้มีการประชุมสัมมนาเพื่อระดมความคิดตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศไทย ทั้ง 3 ภาค คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ และมาร่วมนระดมความคิดครั้งใหญ่ที่ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

นับว่าโครงการนี้มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาไทย โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกอย่างรวดเร็วนี้ ทั้งนี้เพื่อจะได้กระตุ้นความคิดของผู้มีบทบาทด้านการศึกษาโดยตรง ในการจัดการศึกษาเพื่อรองรับกระแสโลกาภิวัตน์

การศึกษาเอกสารการสัมมนาในโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ครั้งนี้ เรียกว่า เป็นการศึกษา “วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในโครงการ การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ทั้งนี้ ก็เพราะว่า จะศึกษาจากเอกสารประกอบการสัมมนาและสรุปผลการสัมมนาดังแต่ระดับภูมิภาคทุกภาคของประเทศไทยและระดับชาติ รวมทั้งสิ้น 5 ครั้ง ดังต่อไปนี้

1. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับภูมิภาคทั้ง 3 ครั้ง

เอกสารชุดนี้เป็นเอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับภูมิภาค ครั้งที่ 1 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ณ จังหวัดขอนแก่น และเอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับภูมิภาคครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 ในภาคเหนือ ณ จังหวัดลำปาง ในภาคใต้ ณ จังหวัดสงขลา ซึ่งว่าด้วย บทสังเคราะห์ วิสัยทัศน์ ของคณะ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” เขียนโดย ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ และบทสรุปรายงานการสังเคราะห์ “วิสัยทัศน์ของการศึกษาไทยในอนาคต” เขียนโดย ศาสตราจารย์ ดร.สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทั้ง 2 ชุด เป็นเอกสารประกอบการสัมมนาที่เป็นเนื้อหาเดียวกันตลอดทั้ง 2 ชุด จึงรวมเอกสารทั้ง 2 ชุดเป็น 1 รายการ เรียกว่า เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการทั้ง 3 ครั้ง) ซึ่ง เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาฉบับนี้เป็นเอกสารที่สังเคราะห์จากเอกสารสรุปประเด็นที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ ณ บมจ.ธนาคารกสิกรไทย เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2538 และรายงานการวิเคราะห์ “วิสัยทัศน์ของการศึกษาไทยในอนาคต” โดยศาสตราจารย์ ดร.สมหวัง พิธิยานุวัฒน์และคณะ

2. เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาระดับภูมิภาคครั้งที่ 1 จังหวัดขอนแก่น

เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาระดับภูมิภาคครั้งที่ 1 จังหวัดขอนแก่น ในระหว่างวันที่ 24 - 25 มีนาคม 2538 เรื่อง “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในอนาคต” โดยสรุปประเด็นที่นำเสนอในที่ประชุม 3 ประเด็น คือ

1. สังคมไทยและการศึกษาไทยในอดีต
2. สังคมไทยและการศึกษาไทยในอนาคต
3. สังคมไทยและการศึกษาไทยที่คาดหวังในอนาคต

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาครั้งนี้ คือ บุคคลต่างๆ จากหลากหลายสาขาอาชีพ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย นักวิชาการ 3 กลุ่ม นักธุรกิจและสื่อมวลชน 1 กลุ่ม องค์กรพัฒนาเอกชน 1 กลุ่ม ข้าราชการครู 3 กลุ่ม ชาวบ้าน 2 กลุ่ม และนักเรียน นักศึกษา 1 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 11 กลุ่ม

3. เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาระดับภูมิภาคครั้งที่ 2

เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาระดับภูมิภาคครั้งที่ 2 จังหวัดลำปาง ในระหว่างวันที่ 19 - 20 พฤษภาคม 2538 เรื่อง "การศึกษาที่พึงปรารถนา" ซึ่งการประชุมครั้งนี้อาศัยข้อมูลพื้นฐานจากการประชุมระดับภูมิภาคครั้งที่ 1 จังหวัดขอนแก่น เป็นแนวทางในการพิจารณา โดยสรุปข้อเสนอในประชุมสัมมนา 7 ประเด็น คือ

1. การศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนและสภาพท้องถิ่น
2. การศึกษาที่มุ่งเน้นให้คนรู้จักตนเอง รู้จักสังคมโลก ตามความเป็นจริง และนำไปสู่การพึ่งตนเองและช่วยเหลือสังคมได้
3. การจัดการศึกษาที่เสมอภาคแก่ประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมายอย่างมีคุณภาพและมาตรฐาน
4. การศึกษาที่สร้างสมรรถนะสากลเพื่อตอบสนองความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความเปลี่ยนแปลงของโลก
5. การศึกษาที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
6. การศึกษาที่หลากหลายและต่อเนื่องตลอดชีวิต
7. การศึกษาที่มุ่งสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาในครั้งนี้ มีทั้งสิ้น 8 กลุ่ม โดยในทุกๆ กลุ่มจะจัดให้มีผู้เข้าร่วมประชุมทุกสาขาอาชีพจากภาคเหนือ อยู่ร่วมในกลุ่มเดียวกัน

4. เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาระดับภูมิภาคครั้งที่ 3

เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาระดับภูมิภาคครั้งที่ 3 ณ จังหวัดสงขลา ระหว่างวันที่ 26 - 27 พฤษภาคม 2538 เรื่อง "ความหวังและทางเลือกการศึกษาไทยในอนาคต : มุมมองจากภาคใต้" ซึ่งการประชุมสัมมนาครั้งนี้อาศัยข้อมูลพื้นฐานจาก การประชุมสัมมนาระดับภูมิภาค ครั้งที่ 1 จังหวัดขอนแก่น และครั้งที่ 2 จังหวัดลำปาง โดยสรุปจากประเด็นที่นำเสนอในที่ประชุม 3 ประเด็น คือ

1. การศึกษาที่พึงปรารถนาและเหมาะสม
2. เงื่อนไข แนวทาง และมาตรฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การศึกษาที่พึงปรารถนา
3. โครงการหรือกิจกรรมที่ควรเริ่มดำเนินการภายใน 1 ปีข้างหน้า ซึ่งมีประเด็นย่อยดังนี้
 - 3.1 โครงการหรือกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้เอง
 - 3.2 โครงการหรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือหรือการสนับสนุนจากส่วนกลางทั้งภาครัฐและเอกชน

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาประกอบด้วย บุคคลต่างๆ จากหลากหลายสาขาอาชีพในภาคใต้ โดยแบ่งกลุ่มทั้งสิ้น 14 กลุ่ม ตามจังหวัดในเขตภาคใต้ที่ผู้เข้าร่วมประชุมมีภูมิลำเนาในเขตจังหวัดนั้นๆ และมีการอภิปรายเพิ่มเติมจากตัวแทนของแต่ละสาขาอาชีพอีกด้วย

5. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ

เป็นเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ เรื่อง "ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์" ซึ่งใช้ในการประชุมสัมมนาในวันที่ 18 ตุลาคม 2538 ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ เป็นเอกสารประกอบการประชุมสัมมนาที่จะจุดประกายความคิดก่อนการร่วมสัมมนาของผู้เข้าร่วมสัมมนา จำนวน 1,793 คน โดยมีเนื้อหาภายในเอกสารประกอบการ สัมมนาครั้งนี้ 7 ประเด็น คือ

- ประเด็นที่ 1 จาก "ภาวะวิกฤต" สู่โครงการ "การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์"

- ประเด็นที่ 2 วิสัยทัศน์ของโลกในอนาคต “โอกาส” “ภัยคุกคาม” ต่อสังคมไทย
- ประเด็นที่ 3 วิสัยทัศน์ของสังคมไทยในอนาคต : สูการพัฒนาระบบราชการและยั่งยืน
- ประเด็นที่ 4 วิสัยทัศน์ของการศึกษาไทยในอนาคต : สูสังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้
- ประเด็นที่ 5 ภาวะวิกฤตการศึกษาไทยและข้อเสนอเพื่อการพัฒนา
- ประเด็นที่ 6 มาตรการนำร่องสู่การปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบของชาติ
- ประเด็นที่ 7 ภารกิจและความคาดหวัง

6. เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาในระดับชาติ

เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาในระดับชาติ (ครั้งที่ 4) ณ หอประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2538 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ซึ่งสรุปผลการประชุมกลุ่มย่อยในการประชุมสัมมนา โดยอาศัยประเด็นสรุปมาจากการประชุมระดับภูมิภาคทั้ง 3 ประเด็น ทั้งที่จังหวัดขอนแก่น จังหวัดลำปาง และจังหวัดสงขลา มาเป็นข้อมูลพื้นฐาน และมีข้อสรุปประเด็นต่าง ๆ ในการอภิปรายกลุ่มย่อย 8 ประเด็น คือ

1. การศึกษาพื้นฐาน : หลักสูตรและการจัดการกระบวนการเรียนรู้
2. แรงงาน : การพัฒนาฝีมือและการศึกษา
3. ครู : ปริมาณและคุณภาพ
4. อุดมศึกษา : ปริมาณ คุณภาพและการกระจายตัวของหน่วยงานบริหารการอุดมศึกษา
5. การศึกษาเอกชน
6. บทบาทของชุมชนด้านการศึกษา
7. บทบาทสื่อมวลชน
8. ปัญหาวิกฤตของการศึกษาไทย

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาครั้งนี้ ประกอบด้วย บุคคลต่างๆ จากหลากหลายสาขาอาชีพ จากทุกภาคของประเทศไทย และส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้เคยร่วมประชุมสัมมนาในระดับภูมิภาค

ทั้ง 3 ครั้ง ดังได้กล่าวมาแล้ว และได้เพิ่มเติมกลุ่มสัมมนา คือ กลุ่มคนพิการ กลุ่มคนไทยภูเขา ร่วมด้วย รวมทั้งสิ้น 1,793 คน แบ่งเป็นการอภิปรายกลุ่มย่อยได้ 110 กลุ่ม ใน 8 ประเด็น ดังที่กล่าวมาแล้ว

สำหรับการประชุมสัมมนาระดับชาติเรื่อง “ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร ในครั้งนี้ได้มีการสำรวจข้อคิดเห็นจากสาธารณชน เรื่อง “โฉมหน้าใหม่การศึกษาไทยควรเป็นอย่างไร” ร่วมด้วย ซึ่งความคิดทั้งหมดจากการประชุมสัมมนา คือ ตั้งแต่การประชุมสัมมนาครั้งที่ 1 จังหวัดขอนแก่น จนถึงการประชุมสัมมนาระดับชาติครั้งนี้จะได้เป็นแนวคิดใหม่ของการศึกษาไทย ที่นำไปสู่ทิศทางที่เหมาะสมในการพัฒนาการศึกษาของชาติ

7. เอกสารการประชุมสมัชชาการศึกษา เรื่อง “ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย

จากการประชุมทั้ง 4 ครั้ง และการสำรวจข้อคิดเห็นของสาธารณชนในหัวข้อ “โฉมหน้าใหม่การศึกษาไทยควรเป็นอย่างไร” ที่ได้จัดทำขึ้นพร้อมกับการสัมมนา เรื่อง “ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์นั้น ได้ส่งผลให้เกิดแนวคิดใหม่ที่ได้วิเคราะห์ทิศทางเปลี่ยนแปลงของโลกและประเทศไทย โดยได้ประมวลข้อคิดเห็นจากคนในทุวงการ ที่มีความเห็นว่า ณ จุดที่ประเทศไทยจะก้าวเข้าไปสู่ศตวรรษใหม่ คนไทยและสังคมไทยจะต้องเตรียมตัวเพื่อเผชิญอนาคตอย่างรู้เท่าทัน และสามารถยืนหยัดเคียงบ่าเคียงไหล่ นานาอารยประเทศในประชาคมโลกอย่างมีศักดิ์ศรี จึงทำให้เกิดการระดมความคิดในเรื่อง “ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย” ซึ่งหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาจะขึ้นอยู่กับการปฏิรูปความคิดที่เน้นว่า “การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” และด้วยเหตุนี้ ไม่เพียงหน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษาโดยตรงของภาครัฐ แต่สถาบันต่างๆ ในสังคม นับตั้งแต่ครอบครัว สถานศึกษา สถาบันศาสนา ชุมชน สื่อมวลชน ตลอดจนองค์กรธุรกิจเอกชน และเอกรรเอกชนสาธารณประโยชน์ ล้วนจะต้องเอาใจใส่ทำหน้าที่ของตนเพื่อปฏิรูปการศึกษาอย่างจริงจัง จากจุดเน้นของการปฏิรูปความคิดดังกล่าวนี้ ทำให้คณะศึกษา “โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ได้นำเสนอหัวข้อเรื่อง “ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย” ในการประชุมสมัชชาการศึกษา ณ อาคารกสิกรไทย สำนักงานใหญ่ ราชบุรีบูรณะ ในวันที่ 26 มกราคม 2539 ซึ่งเป็นการประชุมหลังจากที่ได้เสร็จสิ้นการประชุมสัมมนาเรื่อง

"ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์" ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร ในวันที่ 18 ตุลาคม 2538 ทั้งนี้การประชุมสมัชชาการศึกษา เรื่อง "ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย" ได้ประมวลความคิดเห็นจากบุคคลทุกวงการที่เห็นความสำคัญของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการศึกษาของชาติที่ได้จากการประชุมสัมมนาจากทั้ง 4 ครั้ง และนำยุทธศาสตร์ 4 ประการ จากการประชุมสัมมนาดังกล่าว คือ (1) การปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพคน (2) การเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนเพื่อความก้าวหน้าและความมั่นคงของเศรษฐกิจไทย (3) การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนและการรวมพลังเพื่อการเรียนรู้ (4) การปฏิรูปการบริหารและการจัดการศึกษามาแปลงเป็นข้อเสนอที่เป็นรูปธรรมเพื่อการปฏิรูปการศึกษาไทย (คณะศึกษา โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2539ก : 1 - 4)

สำหรับเอกสารเรื่อง " ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย" นี้มีประเด็นหลักที่เป็นข้อปฏิรูป 2 ประเด็น คือ

1. ปฏิรูประบบและกระบวนการเรียนรู้
2. ปฏิรูประบบการจัดการ

8. เอกสารสรุปสาระสำคัญฉบับภาษาอังกฤษ เรื่อง "Thai Education in the Era of Globalization : Vision of Learning Society"

จากข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทยในการประชุมสมัชชาการศึกษา วันที่ 26 มกราคม 2539 ดังกล่าว ทำให้มีการสรุปสาระสำคัญจากประเด็นหลักของข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาไทย เป็นเอกสารฉบับภาษาอังกฤษภายใต้ชื่อเรื่อง "Thai Education in the Era of Globalization : Vision of Learning Society" ซึ่งเป็นการดึงเอาประเด็นหลักๆ ที่จะนำวิสัยทัศน์ในการเรียนรู้ สังคมออกมาจาก (1) การปฏิรูประบบและกระบวนการเรียนรู้ และ (2) ปฏิรูประบบการจัดการของการประชุมสมัชชาการศึกษา เรื่อง "ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย" แม้ว่า เอกสารสรุปสาระสำคัญ เรื่อง "Thai Education in the Era of Globalization : Vision of Learning Society" จะมีข้อความที่เหลื่อมล้ำกันกับเอกสารการประชุมสมัชชาการศึกษา เรื่อง ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย แต่เพื่อให้การวิเคราะห์เนื้อหาได้ครอบคลุม ชัดเจน และนำไปสู่การค้นพบปรัชญาการปฏิรูปการศึกษาในโครงการนี้ได้ จึงจำเป็นต้องนำเอกสารสรุปสาระสำคัญ เรื่อง "Thai Education in the Era of

Globalization : Vision of Learning Society" มาวิเคราะห์พร้อมด้วย ภายในเอกสารฉบับนี้ ประกอบด้วย ประเด็นหลักๆ ดังนี้

1. Reform of Learning หรือปฏิรูประบบและกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย
 - 1.1 Basic Child Development
 - 1.2 Diversified Basic Educational Provision
 - 1.3 Enhancing International Competitiveness
 - 1.4 Lifelong Learning

2. Reform of Management หรือ ปฏิรูประบบการจัดการ ประกอบด้วย
 - 2.1 Management by Local Commissions
 - 2.2 Cooperation with the Private Sector
 - 2.3 Higher Education Reform
 - 2.4 Quality Assurance
 - 2.5 Resource Mobilization

9. หนังสือชุด "ความฝันของแผ่นดิน"

จากการประชุมสัมมนา ระดับภูมิภาคทั้ง 3 ครั้ง การประชุมสัมมนาระดับชาติ การประชุมสมัชชาการศึกษา เรื่อง "ข้อสรุปปฏิรูปการศึกษาไทย" ตลอดจนสรุปสาระสำคัญ เรื่อง "Thai Education in the Era of Globalization : Vision of Learning Society" ที่ได้จากโครงการ "การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์" คณะศึกษาโครงการ การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ จึงได้นำเสนอ หนังสือชุด "ความฝันของแผ่นดิน" เพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนคนไทยได้มีโอกาสได้อ่านกันทุกๆ คน ทั้งนี้ เพื่อจุดประกายความคิดในการปฏิรูปการศึกษาให้เข้าถึงจิตใจของคนไทยที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้ หนังสือเรื่อง "ความฝันของแผ่นดิน" จึงเป็นหนังสือที่อ่านง่าย เข้าใจง่าย ไม่เป็นวิชาการมากนัก โดยคณะผู้เขียน คาดหวังไว้ว่า ผู้ที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้ จะได้ร่วมกันสร้างกระแสประชาชนที่จะผลักดันไปสู่การปฏิรูปการศึกษาให้เกิดผลอย่างจริงจัง (คณะศึกษาโครงการ "การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์", 2539ข : คำนำ) สาระสำคัญในหนังสือเรื่อง "ความฝันของแผ่นดิน" ประกอบด้วย 5 ประเด็นหลัก คือ

ประเด็นที่ 1 โลกที่เปลี่ยนไปกับแผ่นดินไทยที่พึ่งปรารถนา

- บทที่ 1 บทนำ
- บทที่ 2 โลกที่เปลี่ยนไป
- บทที่ 3 ความหวังและทางเลือกของแผ่นดินไทย
- บทที่ 4 ชีวิตแห่งการเรียนรู้และสังคมแห่งภูมิปัญญา
- บทที่ 5 วางรากฐานชีวิตที่ดี เก็บรักษาอนาคตบ้านเมือง

ประเด็นที่ 2 รุ่งอรุณแห่งการเรียนรู้

- บทที่ 6 การศึกษาในเครือข่ายการเรียนรู้
- บทที่ 7 เพื่อทุกคนเป็นผู้ชนะ
- บทที่ 8 จากโรงเรียนสู่ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้
- บทที่ 9 หลักสูตรยุคไร้พรมแดน
- บทที่ 10 ครู ผู้บุกเบิกทางแห่งปัญญา
- บทที่ 11 ที่หนึ่งในสังคม
- บทที่ 12 สู่มหาวิทยาลัยของปวงชน
- บทที่ 13 เพื่อความสามารถแข่งขันอันยั่งยืน

ประเด็นที่ 3 รวมพลังสร้างสรรค์ปัญญา

- บทที่ 14 เพื่อนใหม่ในวงการ
- บทที่ 15 เงิน
- บทที่ 16 คุณภาพ
- บทที่ 17 จากภาครัฐสู่ภาคประชาชน

ประเด็นที่ 4 เริ่มเดี๋ยวนี้ เริ่มที่ทุกคน

- บทที่ 18 คำร้องต่อประชาชน

ประเด็นที่ 5 ความฝันของแผ่นดิน

- บทส่งท้าย ความฝันของแผ่นดิน

จากความสำคัญของประเด็นต่างๆ ทั้ง 5 ประเด็นในหนังสือชุด "ความฝันของแผ่นดิน" นั้น จำเป็นที่จะต้องนำมาวิเคราะห์เพื่อศึกษาด้านปรัชญาการศึกษาด้วยเช่นกัน แม้ว่าเนื้อหาสาระในหนังสือเล่มนี้จะไม่เป็นวิชาการ แต่ก็ชี้้นำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงประเด็นหลักๆ ของการปฏิรูปการศึกษาได้อย่างง่ายดายและชัดเจน สามารถที่จะทำการวิเคราะห์สาระได้เช่นกัน

ภายหลังจากการประชุมสมัชชาการศึกษาและเผยแพร่หนังสือชุด "ความฝันของแผ่นดิน" แล้ว โครงการ " การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ " ยังได้นำเสนอการผลิตสารคดีสั้น 2 นาที ชุด " จากความฝัน สู่วิทยา เพื่ออนาคต " ทางสถานีโทรทัศน์สี ช่อง 9 อ.ส.ม.ท. และบรรจุเนื้อหาสาระจากข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาไทยไว้ในเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่ <http://thaiedu.tfb.co.th> และ E-mail: thaiedu@tfb.co.th (คณะศึกษาโครงการ " การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ " , 2539ข) ซึ่งถือเป็นกิจกรรมเผยแพร่ความคิดของโครงการ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่ความเข้าใจในระดับสากลเกี่ยวกับเจตนารมณ์ของโครงการ ซึ่งกิจกรรมนี้ถือเป็นการรณรงค์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่จะปูทางไปสู่การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย อันเป็นจุดมุ่งหมายของโครงการ

สำหรับกิจกรรม " แพร่ความคิด " นี้ ผู้วิจัยมิได้นำมาเป็นเอกสารในการวิเคราะห์ปรัชญาการปฏิรูปการศึกษา เนื่องจากเป็นการเผยแพร่ความคิดที่เป็นรายการสารคดีของโครงการนั้นเป็นลักษณะรายการเสริมจากสาระสรุปของโครงการ ซึ่งเนื้อหาสาระของโครงการนั้นมีความชัดเจนในเอกสารที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้ง 9 รายการ

นอกจาก กิจกรรม " แพร่ความคิด " ดังกล่าว ก็จะมีเอกสารในโครงการฯ เผยแพร่สู่สาธารณชน อย่างต่อเนื่อง ตลอดไปในอนาคต ซึ่งคาดว่าจะเผยแพร่แนวความคิดในการพัฒนาการศึกษาจนกว่า จะมีการปฏิรูปการศึกษาในสังคมไทยอย่างทั่วถึงและจริงจัง

ซึ่งความสำเร็จของการนำแนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทย สู่อารปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่และการผนึกกำลังของทุกคนทุกฝ่ายในสังคม เพื่อสร้างสรรค์คนไทยให้ " มุ่งก้าวมันรู้ทันโลก " และสร้างสังคมไทยให้เป็น " สังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้ " เพื่อการก้าวเข้าสู่ศตวรรษใหม่อย่างมีศักดิ์ศรีและงดงาม

จะเห็นได้ว่าเอกสารในโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” นั้น เป็นประโยชน์ต่อการศึกษารองประเทศไทยเป็นอย่างมาก นั่นคือ จะเป็นแนวทางในการวางรากฐานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ วางระบบการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะที่สังคมขณะนี้เป็นสิ่งที่มีมีการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศ หากได้มีการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่นักวิชาการสาขาต่างๆ นักธุรกิจ นักการเมือง สื่อมวลชน ตลอดจนประชาชนคนไทย นักเรียน นักศึกษาที่ได้มีส่วนร่วมในโครงการนี้ ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการจนถึงสิ้นสุดโครงการโดยละเอียดถี่ถ้วน จะทำให้เห็นได้ว่าแนวคิด ในการพัฒนาการศึกษาจำเป็นที่จะต้องเข้าใจปรัชญาการศึกษา อันเป็นรากฐานหนึ่ง ที่จะเป็นแนวทางในการดำเนินการทางการศึกษา ซึ่งจะเป็นปรัชญาการศึกษาที่เกิดขึ้นจากการระดมความคิดในโครงการนี้จะเป็นอย่างไร และแนวคิดปรัชญาการศึกษาที่จะเป็นข้อค้นพบนี้ จะเป็นแนวทางที่นำไปสู่การจัดการศึกษาในระดับต่างๆ และในระบบการศึกษาประเภทต่างๆ ของประเทศได้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษา

จากการศึกษางานวิจัยต่าง ๆ พบว่าส่วนใหญ่เป็นการสำรวจแนวคิด ซึ่งจะเป็นวิธีการสำรวจความคิดเห็นทางปรัชญาการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง จากการค้นคว้าพบว่า มีผลงานวิจัยต่างๆ ดังนี้

ปี ค.ศ. 1971 แพทริค เดวิด ลอรี (Laury, 1972 : 4490 - 4491-A) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา กับบุคลิกภาพ พบว่า นักศึกษาระดับปริญญาตรีมีความโน้มเอียงไปทางสารัตถนิยม นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาและครูประจำการมีความโน้มเอียงไปในทาง ปฏิรูปนิยม

ปี ค.ศ. 1973 จิมมี เลวิส บรอก (Brock, 1974 : 4022 - 4023-A) ได้สำรวจแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของครูวิทยาศาสตร์ ที่สอนระดับมัธยมศึกษาในปีการศึกษา 1971 - 1972 ของรัฐนอร์ธ แคโรไลน่า ผลการวิจัยพบว่า ครูวิทยาศาสตร์มีแนวคิดทางปรัชญาวัตถุนิยมมากกว่าครูที่ไม่ใช่ครูวิทยาศาสตร์ แต่มีแนวคิดทางปรัชญาจิตนิยม และอัตถิภาวนิยมน้อยกว่าครูที่ไม่ใช่ครูวิทยาศาสตร์

ในปี ค.ศ.1977 เฮฟ เอส ซี สมิธ และแพททริก แพททริก (Smith and Patrick , 1978 : 5327 - 5328-A) ได้วิจัยเปรียบเทียบแนวคิดปรัชญาทางการศึกษาของบุคคลากรทางการศึกษาในเมืองเซนต์หลุยส์ ผลการวิจัยพบว่า บุคคลากรทางการศึกษาดังกล่าว มีความคิดทางปรัชญาการศึกษาโน้มไปทางลัทธิจิตนิยมมากกว่าลัทธิอื่นๆ

ในปี ค.ศ.1977 จีซัส ฟรานซิสโก เดลกาโด ฮิดาโก (Hidalgo , 1978 : 4653 - 4656-A) ได้วิจัยเปรียบเทียบเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา กับแนวคิดทางวัฒนธรรม ของครูก่อนประจำการในเขต ลอสแอนเจลิส ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของครูโน้มไปทางอัตถิภาวนิยม ปฏิบัตินิยม จิตนิยม และวัตถุนิยมตามลำดับ

ปี ค.ศ. 1978 โมฮาเหม็ด อาเหม็ด โคเรียม (Koriem , 1978 : 4114A) ได้วิจัยเพื่อเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญา ระหว่างนักศึกษาครูในสหรัฐอเมริกาและอียิปต์ ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาชาวอียิปต์มีแนวคิดทางปรัชญาโน้มไปทางปฏิบัตินิยมมากที่สุด ส่วนนักศึกษาชาวอเมริกันพบว่า มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาโน้มไปทางอัตถิภาวนิยมมากที่สุด

ปี ค.ศ. 1980 เบนนี่ ฟิลลิปส์ รัมส์ (Reams , 1981 : 4243A) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง รูปแบบการเป็นผู้นำและแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาและรูปแบบการเป็นผู้นำของผู้บริหารการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กัน

ปี ค.ศ. 1983 โรเบิร์ต เอช ฟอร์ จูเนียร์ (Fore, Jr. , 1984 : 783-A) ได้สำรวจเพื่อประเมินผลเกี่ยวกับแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของอาจารย์ผู้สอนทางการศึกษาในรอบ 50 ปี ของรัฐแคลิฟอร์เนีย ผลวิจัยพบว่า อาจารย์วิทยาลัยครูมีแนวคิดทางปรัชญาในกลุ่มเสรี คือ ยึดลัทธิปรัชญาพัฒนาการนิยมอย่างชัดเจน ในช่วงปี ค.ศ.1933 - 1940 ส่วนอาจารย์มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาของคริสตศาสนาคาทอลิก และ โปรเตสแตนต์ มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแบบอนุรักษนิยม

ในปี พ.ศ. 2527 สมพงษ์ สิงหะพล (2524 : ง - จ) ได้วิจัยแนวคิดด้านปรัชญาการศึกษาของนักศึกษาวิทยาลัยครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า นักศึกษาครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มไปทางปรัชญาการศึกษาลัทธิพัฒนาการนิยม แต่เมื่อแยกวิเคราะห์แต่ด้านพบว่า ในด้านความหมายของการศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษา และองค์ประกอบของการศึกษาโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยม สำหรับการเรียนการสอนโน้มไปทางลัทธิปฏิรูปนิยม

ปี พ.ศ. 2526 รัชณี ทิมเสนีย์ (2526 : ง) ได้วิจัยความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา กับบุคลิกภาพของอาจารย์ในวิทยาลัยครูภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า อาจารย์วิทยาลัยครูภาคใต้ มีแนวคิดปรัชญาการศึกษาไปในแนวปรัชญาพัฒนาการนิยม แต่เมื่อแยกวิเคราะห์เป็นด้านๆ พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการศึกษา และจุดมุ่งหมายการศึกษาโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยม องค์ประกอบของการศึกษาโน้มไปทางลัทธิรัตนตรนิยม และกระบวนการเรียนการสอนโน้มไปทางลัทธิอัตถิภาวนิยม

ปี พ.ศ. 2526 วิทย์ วิศทเวทย์ (2526 : 103) ได้ศึกษาปรัชญาการศึกษาของไทย พ.ศ. 2411 - 2475 โดยการวิจัยเอกสารทางด้านประวัติศาสตร์ ผลจากการศึกษาพบว่า อุดมคติทางการศึกษา หรือปรัชญาการศึกษาของไทยในช่วง พ.ศ. 2411 - 2475 มีแนวสารัตถนิยมมากกว่าพัฒนาการนิยมและรัตนตรนิยม

ในปี พ.ศ. 2526 วชิรี ตระกูลงาม (2526 : ง-ฉ) ได้วิจัยแนวคิดทางด้านปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนอนุบาลเอกชน ในเขตจังหวัดภาคกลาง ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทางด้านปรัชญาการศึกษาของผู้บริหาร โรงเรียนอนุบาลเอกชนในเขตภาคกลางมีแนวคิดทางด้านปรัชญาการศึกษาอยู่ในกลุ่มเสรีนิยม

ใน ปี พ.ศ. 2526 อรสา สุขเปรม (2526 : ง-จ) ได้วิจัยความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางด้านปรัชญาการศึกษาของอาจารย์วิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานครกับคำรายงานพฤติกรรมการสอน พบว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของอาจารย์วิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานครมีแนวโน้มไปทางลัทธิประสบการณ์นิยม ส่วนพฤติกรรมการสอนของอาจารย์วิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานครมีแนวโน้มไปทางลัทธิประสบการณ์นิยม

ปี พ.ศ. 2527 อภัสร์ ไชยคุณา (2526 : ง-จ) ได้วิจัยเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา ระหว่าง อาจารย์ นักศึกษา และครูประจำการ ในกลุ่มวิทยาลัยครูภาคเหนือ มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาโน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยม บัญญัตินิยม และอัตถิภาวนิยมในระดับสูง และโน้มไปทางสารัตถนิยมและนิรันตรนิยมอยู่ในระดับปานกลาง

ในปี พ.ศ. 2527 ชนิดา รัชพลเมือง และคณะ (2527 : 6) ได้วิจัยแนวโน้มการศึกษาในระบบโรงเรียนช่วงแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 6 และ 7 โดยใช้เทคนิคเคลฟาย กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษา 29 คน และได้สรุปส่วนที่เกี่ยวกับแนวคิดหรือปรัชญาการศึกษาในอุดมคติ ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และ 7 ให้ความรู้ว่าการศึกษาคควรตั้งอยู่บนฐานของสังคมและวัฒนธรรมไทยมากกว่าเลียนแบบต่างประเทศ พุทธศาสนาคควรมีบทบาทในการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น และการจัดการศึกษายังควรมีแนวทาง "การศึกษาตลอดชีวิต" และ "การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม" ต่อไป

ในปี พ.ศ. 2528 จินดา ยัญทิพย์ (2528 : ง-จ) ได้วิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด ทางปรัชญาการศึกษา กับแบบเรียนของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เข้าศึกษาในปีการศึกษา 2526 ผลการวิจัยพบว่าแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยม

ในปี พ.ศ. 2528 เชาวน์ พันธุ์น้อย (2528 : ค - ม) ได้วิจัยแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของอาจารย์วิทยาลัยครู ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของอาจารย์วิทยาลัยครูกลุ่มต่าง ๆ โดยจำแนกเพศ อายุ คุณวุฒิ ประสบการณ์ในการทำงาน ตำแหน่งหน้าที่ และสาขาที่สอนพบว่าทุกกลุ่มก็มีแนวคิดไปทางปฏิบัตินิยมเช่นกัน

ในปี พ.ศ. 2529 สุรินทร์ รัชชาติ (2529 : ง - จ) ได้วิจัยการเปรียบเทียบความเชื่อทางปรัชญาการศึกษา ระหว่างผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานคร พบว่าความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาของผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาโดยส่วนรวมโน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยมสูงสุด

ในปี พ.ศ. 2529 ทรงวุฒิ สุธาอรรด (2529 : ง-จ) ได้ศึกษาแนวโน้มของปรัชญาการศึกษา นอกระบบโรงเรียน ปีพุทธศักราช 2543 โดยใช้เทคนิค เคลฟาย กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ทางด้านการศึกษานอกระบบ 25 คน ผลการวิจัยพบว่า ในสถานการณ์แบบอนาคตภาพที่ดี ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ปีพุทธศักราช 2543 สอดคล้องกับปรัชญาพัฒนาการนิยม ส่วนสภาพการณ์แบบอนาคตภาพที่ไม่ดี ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ส่วนมากสอดคล้องกับลัทธิปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม และมนุษยนิยม

ในปี พ.ศ. 2530 ณัฐพร คำมะสอน (2531 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาและเปรียบเทียบ แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาระหว่างผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษารัฐบาล และผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชน ในกรุงเทพมหานครพบว่า แนวคิดของผู้บริหารทั้ง 2 กลุ่ม คือ โรงเรียนมัธยมศึกษารัฐบาล และผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชนมีแนวคิดสอดคล้องกันคือ มีแนวโน้มไปในแนวพัฒนาการนิยมสูงสุด

ในปี พ.ศ. 2530 สมพิศ โพล้งน้อย (2530 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องการสำรวจแนวคิด และการปฏิบัติเกี่ยวกับสารัตถทางพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนมัธยมศึกษา มีแนวคิดและการปฏิบัติโน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษาสูงสุด

ในปี พ.ศ. 2530 อุไร ดิษฐลักษณ์ (2530 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การสำรวจแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับ สารัตถพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารและอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา มีแนวคิดและการปฏิบัติโน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษาสูงสุด

ในปี พ.ศ. 2530 ประภาพร อินทรรัตน์ (2530 : ง-จ) ได้วิจัยเรื่อง ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยล้านนาและสหวิทยาลัยพุทธชินราช ผลการวิจัย พบว่า ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์สหวิทยาลัยล้านนาและสหวิทยาลัยพุทธชินราชในระดับภาคโน้มไปทางพัฒนาการนิยม ระดับชาติโน้มไปทางพุทธปรัชญา

ในปี พ.ศ. 2530 มติ แก้วประสพ (2531 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์และสหวิทยาลัยศรีอยุธยา ผลการวิจัย พบว่า ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ และสหวิทยาลัยศรีอยุธยา ระดับประถมศึกษาโน้มไปทางพัฒนาการนิยม ระดับมัธยมโน้มไปทางนิรันดรนิยม ระดับอุดมศึกษาโน้มไปทางปฏิรูปนิยม แต่ระดับอาชีวศึกษาในระดับภาคโน้มไปทางอัตถิภาวนิยม ในระดับชาติโน้มไปทางพุทธปรัชญาการศึกษา

ในปี พ.ศ. 2530 สุภา ใจบุญ (2531 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยแนวโน้มปรัชญาการศึกษาไทยภายในปีพุทธศักราช 2543 ตามการคาดการณ์ของผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษา 5 ด้าน คือ 1. แนวคิดทางการศึกษา 2. จุดมุ่งหมายของการศึกษา 3. องค์ประกอบของการศึกษา หลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน 4. กระบวนการเรียนการสอน 5. การวัดและประเมินผล ผลการวิจัยพบว่ามีแนวโน้มไปทางปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมและปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม จุดมุ่งหมายของการศึกษา พบว่า มีบางส่วนสอดคล้องกับพุทธปรัชญา สารัตถนิยม ปฏิรูปนิยม ด้านองค์ประกอบของการศึกษา มีบางส่วนสอดคล้องกับพุทธปรัชญา สารัตถนิยม และอัตถิภาวนิยม ด้านกระบวนการเรียนการสอนมีบางส่วนสอดคล้องกับพุทธปรัชญา และด้านการวัดและประเมินผลสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม

ในปี พ.ศ. 2531 สุกิจ บำรุง (2531 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยปรัชญาการศึกษาความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยอีสานเหนือ และสหวิทยาลัยครูอิสานใต้ โดยสำรวจและเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครู สหวิทยาลัยอีสานเหนือ และสหวิทยาลัยครูอิสานใต้ ในระดับภาคและระดับประเทศ พบว่า เมื่อรวมทุกระดับการศึกษา มีแนวโน้มไปแนวปฏิรูปนิยมทั้งระดับภาค และ ระดับชาติ

จากตัวอย่างงานวิจัยด้านปรัชญาการศึกษาดังกล่าว จะเห็นว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาจะแปรเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ของแต่ละยุคแต่ละสมัย ได้แก่ การได้รับอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา ซึ่งส่งผลต่อนักคิด นักปรัชญา นักการศึกษา และนักวิชาการ ที่จัดลำดับความสำคัญของปรัชญาการศึกษาตามลัทธิใดลัทธิหนึ่ง ที่เห็นว่าเหมาะสมกับสภาพการณ์และบริบทของสังคมนั้นๆ เพื่อเป็นหลักในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์และบริบทของสังคมในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งเท่ากับเป็นการอนุมานอย่างมีหลักการและมีเหตุผลนั่นเอง

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหา

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาจากหนังสือพิมพ์ จากหนังสือแบบเรียน จากนิตยสาร นวนิยาย จากรายการโทรทัศน์ จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหามีดังนี้

ปี ค.ศ. 1995 ชูซาน แนน คูเซอร์ (Kushner, 1996 : 4624-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ภาพของความพยายามในการพัฒนาโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐฟลอริดา : การวิเคราะห์เนื้อหาแผนการพัฒนาโรงเรียน ระหว่าง ปี 1993 - 1994 เพื่อวางแผนในการพัฒนา ปี 2000 (A Portrait of School Improvement Efforts Across Florida High School : A Content Analysis of 1993 - 1994 Blueprint 2000 School Improvement Plans)" โดยทำการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารของแผนการดำเนินงานของโรงเรียนในรัฐฟลอริดา ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่าง 137 แห่ง จากจำนวนทั้งหมด 271 แห่ง ตามพื้นที่ภูมิศาสตร์ และผลการวิจัยพบว่าเป้าหมายของการพัฒนาที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษคือ การแสดงออกของนักเรียน (Student Performance) เนื่องจาก ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนนั้นถูกใช้เป็นเกณฑ์วัดความสำเร็จของโรงเรียนและได้กำหนดการแสดงผลออกเป็นมาตรฐาน 10 ประการ เพื่อใช้ทดสอบ และเป้าหมายความรับผิดชอบของนักเรียนได้รับการวางแผนจากโรงเรียนมากที่สุด คือ ความชำนาญในการอ่านออกเขียนได้ (Adult Literacy) และความพร้อมในการดำเนินงานของโรงเรียน

ในปี พ.ศ. 2529 สุพัตรา คุณาภาญจน์ (2530 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เนื้อหาด้านจริยธรรมในรายการโทรทัศน์" โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง คือ รายการโทรทัศน์ จำนวน 164 รายการ ที่แพร่ภาพระหว่างวันที่ 24 มกราคม ถึง 20 กุมภาพันธ์ 2530 และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 336 คน จากโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัย พบว่า รายการโทรทัศน์ทั้งหมดที่มีเนื้อหาด้านจริยธรรมร้อยละ 72.57 จำแนกเป็นรายการที่มีจริยธรรมด้านบวก ร้อยละ 71.8 และจริยธรรมด้านลบ ร้อยละ 28.2 ซึ่งจริยธรรมด้านบวกและลบที่เสนอมากที่สุด คือ เนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อมั่นในคุณธรรม รายการที่เสนอเนื้อหาจริยธรรมทั้งด้านบวกและด้านลบสูงสุดคือ รายการละครและภาพยนตร์ สำหรับความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 นั้นสอดคล้องกับผลวิเคราะห์เนื้อหาด้านจริยธรรมในโทรทัศน์

ไม่ว่าจะเป็นด้านบวกหรือด้านลบ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของนักเรียนได้แก่ เพศของนักเรียน สถานภาพสมรส รายได้ อาชีพ ของบิดามารดา และพฤติกรรมกรรรับสารกับผลการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็น เรื่องพฤติกรรมกรรชมโทรทัศน์ พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์กัน

ในปี พ.ศ. 2530 สุดารัตน์ ขรรณชัย (2530 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง “ การวิเคราะห์เนื้อหา ด้านมโนทัศน์ทางจริยธรรมในนวนิยายที่เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย” พบว่า นวนิยายมีมโนทัศน์ทางจริยธรรมปรากฏอยู่มากเป็น 5 อันดับแรก คือ กองทัพธรรม จดหมายจากเมืองไทย อยู่กับก๋ง ริมธรรม และปลูกลง ส่วนนวนิยายที่มีมโนทัศน์ทางจริยธรรมปรากฏอยู่น้อยเป็น 5 อันดับสุดท้าย คือ ผีเสื้อและดอกไม้ ได้ร่มกาสาวพัตร์ แสงโสม กามนิต (ภาคพื้นดิน) และข้างหลังภาพ ส่วนนวนิยายที่มีมโนทัศน์ทางจริยธรรมปรากฏอยู่ทุกด้านมีเพียงเรื่องเดียว คือ อุดมการบนเส้นขนาน สำหรับมโนทัศน์ทางจริยธรรมที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องต่างๆ มากที่สุด ได้แก่ รู้จักวิจารณ์อย่างมีเหตุผล มีความเมตตาอารี ขยัน มีความกตัญญูตเวที รักและเทิดทูนศาสนา และรู้จักตัดสินใจอย่างมีเหตุผล มโนทัศน์ทางจริยธรรมที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องต่างๆ น้อยที่สุด ได้แก่ รู้จักเทิดทูนชาติ รักและเทิดทูนพระมหากษัตริย์ มีความภาคภูมิใจและรู้จักทำนุบำรุงทรัพยากรชาติ และกระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย และมโนทัศน์ทางจริยธรรมที่ปรากฏในนวนิยายทุกเรื่อง ได้แก่ รู้จักวิจารณ์อย่างมีเหตุผล มีความเมตตาอารี มีความกตัญญูตเวที รู้จักตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และยึดมั่นในสัมมาอาชีพ

ปี พ.ศ. 2533 ประพันธ์ โภยสวัสดิ์ (2533 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เนื้อหาทางวัฒนธรรมในหนังสืออ่านเพิ่มเติมกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521” ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาทางวัฒนธรรมในหนังสืออ่านเพิ่มเติมกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 นั้นปรากฏเนื้อหาทางวัฒนธรรมในสาขา คหกรรมศิลป์มากที่สุด รองลงมาคือ สาขามนุษยศาสตร์ นอกจากนี้ยังปรากฏเนื้อหา ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้านจักรวาลและอวกาศด้วย ซึ่งสนองกับหลักสูตรและระดับการศึกษา

ปี พ.ศ. 2534 ประทิน อภินทสมิต (2534 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เนื้อหาด้านจริยธรรมในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)" โดยศึกษาจากหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คู่มือหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น หนังสือเรียน และคู่มือจำนวน 31 เล่ม ผลการวิจัยพบว่า (1) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) มีคุณลักษณะทางจริยธรรม ที่ปรากฏ คือ ความมีระเบียบวินัย ความเป็นผู้มีวัฒนธรรม ความมัยย์สัถ์ประหยัด ความมีเหตุผล การรู้สามัคคี (2) คู่มือหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นมีคุณลักษณะทางจริยธรรมที่ปรากฏมากที่สุด คือ ความเป็นผู้มีวัฒนธรรม (3) หนังสือแบบเรียนมีคุณลักษณะทางจริยธรรมที่ปรากฏมากที่สุด คือ ความมัยย์สัถ์ และ (4) คู่มือครูมีคุณลักษณะทางจริยธรรมที่ปรากฏ คือ ความใฝ่รู้ สำหรับคุณลักษณะทางจริยธรรมที่ปรากฏร่วมกันจากเอกสารทั้ง 4 ประเภท คือ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย การรู้สามัคคี ความมัยย์สัถ์ประหยัด ความเป็นผู้มีวัฒนธรรม ความใฝ่รู้ ส่วนคุณลักษณะทางจริยธรรมที่ไม่ปรากฏในเอกสารหลักสูตร คู่มือหลักสูตร และคู่มือครู คือ ความกตัญญูถูกต้อง ความยุติธรรม ความมีสัมมาคารวะ การส่งเสริมคนทำความดี และความกล้าทางจริยธรรม

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาทางปรัชญาการศึกษา

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาทางปรัชญาการศึกษานั้น มีดังนี้

ปี ค.ศ. 1993 โรลแลนด์ จี พอลสตัน (Paulston ,1993 : CD - Rom) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ "ความรู้ด้านการจัดโรงเรียนตามพื้นที่ในการศึกษาของการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา (Mapping Knowledge Perspectives in Studies of Education Change)" โดยได้วิเคราะห์เอกสารจากแบบทดสอบเพื่อการเปรียบเทียบและแบบการศึกษานานาชาติ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 - 1960 ที่ครอบคลุมถึงความเป็นจริงในสังคม ระดับมหภาค และจุลภาค ซึ่งประกอบด้วย ทฤษฎีและปรัชญาการศึกษาในด้าน (1) หน้าที่นิยมและหน้าที่นิยมแนวใหม่ (Functionalist and Neofunctionalist) (2) การปฏิรูปหน้าที่นิยมและมาร์กซิสแนวใหม่ (Radical Functionalist and Neo - marxist) (3) การปฏิรูปมนุษยนิยมและทฤษฎีวิกฤต (Radical Humanist and Critical Theory) และ (4) มนุษยนิยมและการตีความ (Humanist and Interpretivist) ผลการวิจัยในครั้งนี้เห็นว่า ความรู้ในการจัดตั้งโรงเรียนต้องคำนึงถึงสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละ

ท้องถิ่น ที่มีทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมและหลากหลาย ซึ่งเป็นการโต้แย้งกับประโยชน์ของความรู้ในการจัดโรงเรียนตามพื้นที่ที่ครอบคลุมถึงความเป็นจริงของสังคมในระดับมหภาคและจุลภาค 4 องค์ประกอบดังกล่าวว่า เป็นความรู้ด้านพุทธพิสัย หรือเป็นสิ่งที่ช่วยให้นักศึกษารู้ถึงความรู้ของชุมชนและลักษณะวัฒนธรรม และช่วยให้นักพัฒนาการสมัยใหม่ได้ย้อนมาดูสิ่งที่เป็นภูมิหลังของการพัฒนาไปสู่ความเปลี่ยนแปลงความรู้ทางการศึกษา

ปี พ.ศ. 2532 ฉัตรชัย น่วมโพธิ์ (2532 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความคิดเห็นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาจากบทความทางการศึกษาระบบนอกโรงเรียน ในวารสารการศึกษา ระหว่าง ปีพุทธศักราช 2520 - 2529 ” ผลการวิจัย พบว่า บทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีแนวคิดโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยมสูงสุดในทุกองค์ประกอบ รองลงมาคือ ลัทธิอัตถิภาวนิยมในทุกองค์ประกอบ ส่วนแนวคิดที่มีแนวโน้มต่ำสุดในทุกองค์ประกอบ คือ ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ และเมื่อแบ่งพิจารณาเป็น 2 ช่วง คือ ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) พบว่า มีแนวโน้มด้านความคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาในทำนองเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อนำผลวิจัยมาเทียบเคียงกับวัตถุประสงค์ และนโยบายของแต่ละช่วง แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนฉบับที่ 4 มีองค์ประกอบด้านจุดมุ่งหมายทางการศึกษา และหลักสูตรของบทความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และนโยบายของแผน ในแต่ละช่วงของ แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนฉบับที่ 5 พบว่า องค์ประกอบจุดมุ่งหมายทางการศึกษา หลักสูตร ผู้เรียน และวิธีการจัดการเรียนการสอนของบทความมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และนโยบายของแผน

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสัมมนา

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสัมมนา พบว่ามีการทำกรวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสัมมนามีน้อยมาก เท่าที่ปรากฏจะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เอกสารที่ได้จากการสัมมนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสัมมนาได้แก่

ปิยวรรณ ไหวพริบ (2532 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัย “การวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาจากเอกสารการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ ระหว่างปี พุทธศักราช 2520 - 2530” โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ผลจากการวิจัยพบว่า ปรัชญาการศึกษาจากเอกสารการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ ระหว่างปี พุทธศักราช 2520 - 2530 มีแนวคิดโน้มไปทาง

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์สูงสุดทุกองค์ประกอบ รองลงมา คือ พัฒนาการนิยม และแนวคิดที่มีแนวโน้มต่ำสุดทุกองค์ประกอบคือ สารัตถนิยม